

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**NAHİV EDATLARININ ARAPÇA BİR METNİ DOĞRU ANLAMADAKİ ROLÜ
KUR'ÂN MEÂLLERİNİN BU BAĞLAMDA İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL KÜÇÜKALİ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHMET KILIÇARSLAN

**YALOVA
HAZİRAN 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

NAHİV EDATLARININ ARAPÇA BİR METNİ DOĞRU ANLAMADAKİ ROLÜ
KUR'ÂN MEALLERİNİN BU BAĞLAMDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL KÜÇÜKALİ
238121004

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHMET KILIÇARSLAN

YALOVA
HAZİRAN 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “NAHİV EDATLARININ ARAPÇA BİR METNİ DOĞRU ANLAMADAKİ ROLÜ – KUR’ÂN MEALLERİNİN BU BAĞLAMDA İNCELENMESİ” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Betül KÜÇÜKALİ

ÖNSÖZ

Edatlar, dilde tek başına anlamı olmayıp kelime ve cümlelere eklenerek anlam kazanan öğelerdir. Kelime, cümlecik ve cümleler arasındaki anlamsal ilişkileri kavramamızı sağlayan, mesajı akıcı ve vurgulu hale getirebilen unsurlardır. Bu nedenle, Arapça öğrenmeye çalışan, ihtisas yapan, dili doğru ve etkin kullanmak isteyen, ve tercüme faaliyetleriyle uğraşan herkesin, çok fonksiyonel olan bu kelimeleri yeterince tanınması gerekir. Zira, edatların anlamla olan doğrudan ilişkisi, onları hayatî öneme sahip kılmaktadır. Ancak, bu alanda kâfi düzeyde çalışma görülmemektedir. Edatların, imam hatipler, ilahiyat ve İslamî ilimler fakülteleri gibi örgün, İLİTAM gibi uzaktan eğitim yapan kurumlarda ayrı bir ders olarak okutulmaması, hatta Haseki kurslarında dahi edatlara yönelik müstakil bir eğitim verilmemesi, dil öğretiminde ciddi bir eksikliğe sebep olmaktadır. Bu durum, tercümelerde kendini göstermektedir. Kur'ân meallerinde edatlara yönelik bilgi eksikliği, hatalı tercümelere sebep olmakta ve okuyucuyu orijinal mesajdan uzaklaştırabilmektedir.

Edatların temel ve hakîki manaları olduğu gibi, pek çok yan ve mecâzî manaları da bulunmaktadır. Geniş bir anlam yelpazesine sahip olmalarıyla beraber edatlar; cümlede bağlaç olmak, bazı kelimelerin yerini tutarak tekrara düşme sıkıcılığını ortadan kaldırmak, şart manasına delalet etmek, cümleler arasında sebep-sonuç ilişkileri kurmak, ifadelerin vurgusunu artırmak, soru sormak ve sorulara zımnî manalar yüklemek gibi pek çok görev icrâ ederler. Türk ilim dünyası için edatların anlam dünyası, kilitli bir hazine sandığı mesabesinde. Doğru anahtarı bulmadan sandıktaki cevherleri ortaya çıkarmak mümkün olmadığı gibi, temel anlamının yanı sıra yan ve mecâzî manalarını, işlevsel özelliklerini bilmeden, bir edatın bağlamdaki karşılığını belirlemek ve cümleleri doğru anlamak da kâbil değildir. Bu fonksiyonel kelimeler, bir metnin derinliğini ve belagatini kavrayabilmek için de son derecede önem arzederler. Cümlede beraber kullanıldıkları kelimelerin îrabını etkileyerek yapısal değişikliklere de sebep olurlar. Bundan dolayı, edatların fonksiyonlarının ve mana zenginliklerinin ilinmemesi ramer hatalarına düşülmesine ve hatalı tercümelere sebep olur. Örneğin 'أَنْ' edatı bir fiilin başına getirildiğinde, onu isimleştirir; böylece fail ya da mef'ûl işlevi kazanmasını sağlar ve anlamı bu doğrultuda değiştirir. Dolayısıyla, temelde sadece iki, üç, dört ya da beş harfin birleşiminden oluşan bu küçük unsurlar, yükte hafif olsalar da pahada ağır gelirler ve ancak ilişki kurdukları diğer öğelerle birlikte yorumlandıklarında doğru seçeneği ortaya koyarlar. Nitekim basit cümlelerin yapısını anlamlandırmak zor değildir; ancak edebî metinlerdeki karmaşık yapılar, tercüme sürecinde muhatabı zorlayabilir. İşte bu noktada, sağlam bir edat bilgisi devreye girmektedir.

Diğer yandan, edebî üslubun zirvesini teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm metinleri, inzal olduğundan bu yana anlaşılma çabasıyla muhataplarının nezdinde en önemli çalışma alanı olmuştur. Garibu'l-Kur'ân, furûk kitapları ve lugavî tefsirlerin yazılması bu çabaların tezâhürlerindendir. Sözcüklerin yapısal özelliklerini, anlamlarını, nüanslarını, belirlemeye yönelik çalışmalar, hem manadaki derinliğe ulaşabilmek hem de bir hayat kitabı olan Kur'ân'ın esaslarını en doğru şekilde anlayabilmek için icra edilmişlerdir. Bu noktada da, edat bilgisi zarûrîdir. Zira edatlara vukûfiyet olmaksızın fikhî hükümlerin anlaşılabilmesi, Allah (c.c.)'ın murad ettiği manalardan uzaklaşılması gibi sakıncalar söz konusu olabilmektedir.

Edatların yapısal ve anlamsal yönden hayatî bir ehemmiyete sahip olmalarına binâen yapılan bu çalışma, bu alanda ne durumda olduğumuz hakkında fikir verici bir mahiyettedir. Çalışma, yapılan araştırmalar neticesinde edatlarla ilgili pek çok bilgiyi ortaya koymuş, sonrasında insanoğlunun karşılaştığı ve karşılaşılabileceği en güzel edebî metin olan Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin mealleri üzerinden, edatlarla ilgili tercümelerin durumunu incelemiştir. Bu

araştırmalar esnasında, edatlar kategorize edilerek ele alınmış, her grup hakkında okuyucunun onların yapılarını ve anlamlarını tanıması için yeterli düzeyde bilgi verilmiştir. Örneğın istifhâm edatları ele alınırken önce “istifhâm” kavramı tanıtılmış; ardından edatlar tek tek açıklanarak Türkçe cümlelerdeki karşılıkları ve vurguları belirtilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için önce basit cümlelerden, ardından ilgili Kur’ân âyetlerinden örnekler arzedilmiştir. Bu soru edatlarının cümlelere kattığı derinlikler ve incelikler, farklı âyetler üzerinden detaylıca açıklanmaya çalışılmıştır. Mesela, eş anlamlı görülen ‘ا’ ve ‘هـ’ soru edatları arasında dahî ince farkların bulunduğı, her birinin hususî kullanımlarının olduğı gibi detaylar, okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Sayısı dil âlimlerince bile tam tespit edilememiş olan edatların hepsi olmasa da büyük çoğunluğunun ele alındığı çalışmaya, onların günümüzde sık kullanılan modern formları da dahil edilmiştir.

Nicel yönden zengin tutulan çalışma, nitelik yönünden de pek çok kaynağıa müracaat yoluyla güçlendirilme çabasından mahrum bırakılmamıştır. “kuranmeali.com” adresindeki 50 meal üzerinden, her bir âyetin anlamının nasıl yansıtıldığı tek tek incelenmiş, yansıtılan manalar verilen bilgilere dayanarak değerdendirilmiş ve kanaat belirtilmiştir. Dolayısıyla çalışma, edatlarla ilgili bilgi edinmek isteyen okuyucuya kaynaklık edebileceğı gibi, tercüme ve meal çalışmaları için de özeleştiriye imkân sağlayacak niteliktedir. Nitekim tercümelerde karşılaşılan hatalar, çeşitli örnekler üzerinden ortaya konularak alan uzmanları ve mütercimler için bir durum değerdendirmesine zemin hazırlamıştır. Aynı hatalara tekrar düşülmemesi için teklif ve öneriler sunulmuştur. Zira, Arapça bilmediğinden meal okuyarak Kur’ân’ın mesajını anlamaya çalışan muhataplar için mesajın doğru yansıtılıp yansıtılamaması, fâiline sorumluluk yükleyen netameli ve hassas konulardan biridir. Bu tarz çalışmaların icra edilmesi ise yapıcı ve geliştirici faaliyetlerdendir. Ayrıca, çalışmayı okuyan biri, Kur’ân’daki bir kısım âyetler hakkında bilgi edinerek onları yapısal ve anlamsal açıdan biraz daha tanıma fırsatı bulacaktır. Çalışma, Arapça öğreten kurumların ihtiyaçları ve program düzenlemeye yönelik tedbir tavsiyeleri açısından fikir verici mahiyettedir. Çalışmanın, alanda görülen eksikliklerinin giderilmesine yönelik faaliyetlere teşvik sağlaması umulmaktadır.

Çalışmam esnasında ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren danışman hocam sayın Doç.Dr. Mehmet KILIÇARSLAN’a, yine her zaman yanımda olan ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve değerdeli eşime teşekkürü bir borç bilirim. Gayret bizden, tevfiğ Allahtan’dır (cc).

Betül KÜÇÜKALİ

Haziran 2025

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi	3
2. DİL, DÜŞÜNCE VE DİLBİLİM	5
2.1. Dil nedir?	5
2.2. Dil ve Düşünce İlişkisi.....	5
2.3. Dilbilim	5
2.4. Kelime Nedir?.....	7
2.5. Kelime Türleri.....	9
2.5.1. İsim.....	9
2.5.2. Fiil	10
2.5.3. Harf/Edat	11
2.6. Edatların Yapıları ve İşlevleri	13
2.7. Edatların Türleri	15
3. EDATLARIN YAPI, ANLAM VE FONKSİYONLARI	19
3.1. Kelime Türüne Göre Edatlar	19
3.1.1. İsim Olan Edatlar	19
3.1.1.1. İsm-i İşâretler (الْأَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ).....	19
3.1.1.2. İsm-i Mevsûller (الْأَسْمَاءُ الْمَوْصُولَةُ)	24
3.1.1.3. İstifhâm Edatları (الْأَسْمَاءُ الْإِسْتِفْهَام)	28
3.1.2. Fiil Olan Edatlar	37
3.1.2.1. Câmîd Fiiller (الْأَفْعَالُ الْجَامِدة).....	37
3.1.2.2. İsim-Fiiller (أَسْمَاءُ الْأَفْعَال).....	48
3.2. Âmil Olup Olmamlarına Göre Edatlar	53
3.2.1. Âmil Olan Edatlar	53

3.2.1.1. Cerr Edatları (الأَدَوَاتُ الْجَارَةُ)	53
3.2.1.2. Nasb Edatları (الأَدَوَاتُ النَّاصِبَةُ)	67
3.2.1.3. Cezm Edatları (الأَدَوَاتُ الْجَازِمَةُ)	71
3.2.1.4. İne ve Kardeşleri (إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا)	75
3.2.1.5. Kâne ve Kardeşleri (كَانَ وَ أَخَوَاتُهَا)	78
3.2.2. Âmil Olmayan Edatlar	80
3.3. Birlikte Kullanımlarına Göre Edatlar	97
3.3.1. İsim ile Kullanılanlar	97
3.3.1.1. Münâdâ, Nüdbe, İstiğâse Edatları	97
3.3.2. Fiil ile Kullanılanlar	99
3.3.2.1. Te'kid Nûn'ları	99
3.3.3. Cümle ile Kullanılanlar	102
4. MEALLERİN İNCELENMESİ	111
4.1. Tercüme ve Meal	111
4.2. Bazı Meallerin İncelenmesi	112
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	139
KAYNAKLAR LİSTESİ	141
ÖZGEÇMİŞ	147

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.) : aleyhisselam
(cc) : Celle celaluhu
(sav) : Sallallahu aleyhi vesellem
Bk. : bakınız
D.İ.A. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
ö. : ölümü
thk : tahkik eden
tsz. : tarihsiz
yay. : yayınları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yakın İçin Kullanılan İşâret İsimleri	19
Tablo 2. Orta Uzaklık İçin Kullanılanlar	20
Tablo 3. Uzak İçin Kullanılanlar	21
Tablo 4. Hass İsm-i Mevsuller	24
Tablo 5. Müşterek İsm-i Mevsuller	24
Tablo 6. İstifhâm Edatları	29
Tablo 7. Câmîd Fiiller	38
Tablo 8. Yapılarına Göre İsim-Fiiller	50
Tablo 9. Zamanlarına Göre İsim-Fiiller	50
Tablo 10. Cerr Edatları	53
Tablo 11. Modern Kalıp İfadeler 1	55
Tablo 12. Modern Kalıp İfadeler 2	57
Tablo 13. Modern Kalıp İfadeler 3	59
Tablo 14. Modern Kalıp İfadeler 4	60
Tablo 15. Modern Kalıp İfadeler 5	61
Tablo 16. Modern Kalıp İfadeler 6	62
Tablo 17. Modern Kalıp İfadeler 7	65
Tablo 18. Nasb Edatları	68
Tablo 19. Cezm Edatları	71
Tablo 20. İnne ve Kardeşleri	75
Tablo 21. Kâne ve Kardeşleri	78
Tablo 22. Âmil Olmayan Edatlar	80
Tablo 23. Muzâri Fiilin Şeddeli Te'kit Nûnu'yla Çekim Tablosu	100
Tablo 24. Muzâri Fiilin Şeddesiz Te'kit Nûnu'yla Çekim Tablosu	100
Tablo 25. Cümle ile Kullanılan Edatlar	102

NAHİV EDATLARININ ARAPÇA BİR METNİ DOĞRU ANLAMADAKİ ROLÜ

KUR'ÂN MEÂLLERİNİN BU BAĞLAMDA İNCELENMESİ

ÖZET

İslam tarihi boyunca Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak için yapılan çalışmalar, Arapçaya olan ilgiyi her zaman canlı tutmuş ve bu dilin yapısını inceleyen ilim dallarını değerli kılmıştır. Şüphesiz, Kur'ân, hadisler ve onlara dayalı olan İslâmî ilimler alanındaki çalışmalar, Arapçaya hâkimiyeti, Arapçaya hâkimiyet ise iyi programlanmış, nitelikli bir dil eğitimi zorunlu kılmaktadır.

Bu mülâhazadan hareketle, Arapçanın önemli bir bölümünü teşkil eden edatlarla ilgili eğitimin ve çalışmaların ihmâli durumunda ortaya çıkabilecek problemleri bir miktar da olsa göstermeyi hedefleyen bu çalışma, giriş ve sonrasındaki iki ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi açıklanmıştır. Ardından dil, düşünce, dilbilim, kelimenin türleri olan isim, fiil ve harf ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde; kullanımlarına göre sınıflandırılan edatların vazifeleri, mana zenginlikleri üzerinde detaylıca durulmuş, çeşitli cümlelerle ve Kur'ân âyetlerinden örneklerle bu edatlar hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde; verilen bilgiler doğrultusunda edatların bazı meallere doğru yansıtılıp yansıtılmadığı incelenmiş, tercümeler kıyaslanmış ve bu doğrultuda ortaya konan delillerle değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç başlığı altında ise çalışmanın nihayetinde elde edilen bulgular özetlenmiş, tespit edilen problemler ve ileride düşülebilecek hataların önlenmesi için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Nahiv Edatları, Modern Anlamlar, Kur'ân Mealleri, Klasik Anlamlar

THE ROLE OF GRAMMATICAL PREPOSITIONS IN UNDERSTANDING AN ARABIC TEXT CORRECTLY – ANALYSIS OF QURAN TRANSLATIONS IN THIS CONTEXT

ABSTRACT

Throughout Islamic history, studies conducted to understand the Quran have always kept the interest in Arabic have valued the branches of science that examine the structure of this language. Undoubtedly, studies in the field of the Quran, hadiths and Islamic sciences based on them require mastery of Arabic, and mastery of Arabic necessitates well-programmed, qualified language education.

Based on this consideration, this study aims to show to some extent the problems that may arise in case of negligence of education and studies on prepositions. The prepositions which constitute an important part of Arabic, consist of two mains sections; one being the introduction and the other following.

The introduction section of the study explains the subject, purpose, importance and method of the research. Then information is provided on language, thought, linguistics, and the types of words, namely noun, verb and letter.

The first section; emphasizes on the functions and richness of meanings of the particles classified according to their usage in detail, as well as making explanations about these particles with various sentences and examples from Quranic verses.

In the second part, it was examined whether the particles were correctly reflected in some translations in line with the information given. The translations were compared and evaluations were made with the evidence presented in this direction.

Under the title of Conclusion, the findings obtained at the end of the study were summarized, and the identified problems and solution suggestions were presented to prevent possible mistakes in the future.

Keywords: Arabic Language, Prepositions of the Grammar, Understanding, Qur'an Translations, Review

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Allah (cc), insanı yaratmış ve ona beyanı öğretmiştir. Beyan, insanlar arasında kurulan iletişimin sözlü hali olarak tanımlanabilir. İnsan, duygu ve düşüncelerini dış dünyaya ifade edebilmek için, iletişimin bir parçası olarak, kendisine doğuştan verilmiş yeteneği ile sesleri, sözleri ve tonlamayı kullanır. Bunu yaparken her birey, mensup olduğu milletin dil sistemine bağlı kalır. Dünya dilleri içerisinde Arapça, yaklaşık üç yüz dilden oluşan Hâmi-Sâmi dil ailesinin Sâmi koluna mensup bir dildir. Günümüzde tüm lehçeleri ile Atlantik Okyanusu'ndan Umman Denizi'ne, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir coğrafyada dört yüz yirmi milyonu aşkın kişi tarafından konuşulan, yirmi dört ülkede de resmî olarak kabul edilmiş bir dildir. Yaygınlığının ötesinde onu, özel ve ayrıcalıklı kılan bazı unsurlar, bulunmaktadır. Bunların başında, İslâm dininin kutsal kitabı Kur'ân'ın dili olması ve ibadetlerde sürekli kullanılması gelir. Hz. Peygamber (sav) bu dille konuşmuş, hadisleri vasıtasıyla İslâm'ı bu dille anlatmıştır. Ayrıca, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kıraat ve Kelâm gibi temel İslâm bilimlerinin ana kaynakları da bu dille tedvin edilmiştir. Dolayısıyla Arapça, sadece Arapların değil, aslında yeryüzündeki tüm Müslümanların dilidir ve onların nezdinde ikinci bir anadil gibi, özel bir konuma ve saygınlığa sahiptir. Arapçanın tüm bu özellikleri, Müslümanların onu okuması, anlaması ve tercüme etmesi noktasında, bu dile hususî bir ihtimam göstermesine sebep olmaktadır. Mâlumdur ki Kur'ân'ı, ibadetleri ve sözü geçen temel eserleri anlamamanın yolu, Arapçayı iyi bilmekten geçer. Yapısı açısından Arapça, hem çok kurallı, hem de çok geniş kelime hazinesine sahip bir dildir. Mesela, İngilizce'deki tek bir 'about' kelimesi yerine Arapçada aynı mananın nüanslarını ifade eden onu aşkın edat kullanılır. Bu kelime ve mana zenginliği sayesinde, duygu ve düşünceler de bu dilde, en ince detayına kadar aktarılabilir. Arapçanın bu özelliği onu en girift ve uzun cümle yapılarının görülebildiği dillerden biri haline getirmiştir. Bu doğrultuda, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden bu yana, onu anlamaya yönelik çabaların da katkısıyla, bu dili inceleyen ve kurallarını belirleyip yazılı hale getiren çeşitli lugavî ilimler doğmuştur. Arapçada kelimeler ve onların yapılarıyla ilgilenen bilim dalına 'sarf' denirken, cümlelerin öğelerini ve yapısını inceleyen bilim, 'nahiv' adını almıştır. Günümüzde Kur'ân Arapçası olarak tanımlanan klasik Arapça, modern metinlerin temelini oluşturmakla birlikte, klâsik dinî, edebî ve hukukî metinlerde de kullanılmaktadır. Batı dillerinde 'gramer' olarak adlandırılan 'nahiv', Arapçadaki girift cümle yapılarını çözebilmek için öğrenilmesi zarûrî bir ilimdir. Nahiv ilmi, cümlelerin yapıları, öğeleri ve harekeleriyle ilgilenirken, cümleleri oluşturan kelimeler

yapıları itibariyle isim, fiil ve harf olarak sınıflandırılmaktadırlar. Harfler ise kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlayarak manayı tamamlayan kelimelerdir. Çalışma, Arapçadaki edatları ve bunların tercümelerdeki yansımalarını ele almaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bir dili anlamada edatların manalarının bilinmesi büyük önem arz eder. Özellikle Arapçada edatlar, temel anlamlarının yanı sıra pek çok yan anlamlar içerirler ve bulundukları cümlede, bağlama göre taşıdıkları manalardan birini ortaya çıkarırlar. Bu nedenle, husûsen anadili Arapça olmayanlar, onu öğrenirken, sarf ve nahiv bilgilerinin yanı sıra iyi bir edat bilgisine de vâkıf olmalıdır. Ancak, günümüzde Arapça eğitiminde nahiv ve sarf ilmine ağırlık verilirken, edat ve bağlaçlara yönelik özel bir dersin müfredatlarda yer almadığı görülmektedir. Yine, sentaks ve morfoloji alanında yeterli pek çok çalışma mevcut olduğu halde, nahiv edatları ve onların manaları ile ilgili gerek Türkçe, gerek Arapça eserlerin kifâyetsizliğinin alanda hiç de azımsanmayacak bir boşluğa sebebiyet verdiği müşahede edilmektedir. Öyle ki çalışmada gözlemlenen bu problem, Kur'ân tercümeleri üzerinden ispatlanacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Günümüzde, teknolojinin gelişmesi ile öğretim-öğrenim imkânlarının artması sonucunda, Arapçaya olan ilgi de ziyâdeleşmiş, bu dile yönelik eğitim faaliyetleri ilerleme kaydetmiştir. Bunun yanı sıra, Kur'ân tercüme faaliyetleri de hız kazanmış ve sayısı yüzü bulan meâl yazılmıştır. Ancak, bu çalışmaların ilerlemesine paralel olarak, eğitim müfredatlarının nahiv edatları eğitimi konusunda yeterli düzeyde gelişme gösteremediği gözlemlenmektedir. Özel ve resmî kurumlarda öğrenim gören kişilerin, Kur'ân âyetlerini ya da Arapça edebî, hukukî metinleri tercüme etme noktasında problem yaşadıkları, yadsınamaz bir gerçektir. Arapçanın mana zenginliği dikkate alındığında, edatlardan sadece 'ﻯ' harfinin taşıdığı yirmi beş farklı anlamla karşılaşılması her dilde yaşanabilecek temel-yan anlam sorunsalının boyutunu gösterebilme açısından bir ipucu teşkil edebilir. Dolayısıyla, kapsamlı ve detaylı edat bilgisine sahip olmayınca, tercümelerde tezâhür eden mana problemleri kaçınılmaz olmaktadır. Çalışmada bu durum detaylıca ele alınmıştır. Bu sebeple, Arapça eğitimi veren her türlü kurumda, nahiv edatlarının ayrı bir ders olarak okutulması, elzem bir ihtiyaçtır. Çalışma, bahsedilen gerçekliğe dikkat çekerek, eğitimci ve araştırmacıları bu mecrâda çalışmaya teşvik etmeyi ve böylece alana bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, temel klasik edatlar ele alınarak önce onlarla ilgili açıklamalara yer verilecek, daha sonra edatlara yönelik bilgi eksikliğinin, tercümelerde ne gibi sorunlara yol açacağına örneklik teşkil etmesi için, Kur'ân tercümeleri üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışmada, edebî metinlerin değil de Kur'ân âyetlerinin ele alınmasının sebebi, Arapça ile meşgul olanların çabalarının, az ya da çok, nihâî planda bu kutsal kitabı anlama amacı taşıyan bir hedeften bağımsız olmayışındır. Burada konu tercüme olduğundan, elbette âyetlerin lugavî ve lafzî delâletleri üzerinde durulacaktır. Takdir edilebilir ki İslâmî ilimlerde mesâî harcayan araştırmacılar için de ana giriş kapısı lafızlardır. Araştırmada, önce kadîm ve modern eserler kaynak alınarak kelime türleri ve edatlar hakkında bilgi verilecektir. İlgili âyet mealleri tarafımızdan verilecek olup, “kuranmeali.com” sayfasındaki elli Türkçe mealden istifâde edilerek, edatların manaya nasıl yansıtıldığı incelenecektir. Edatlarla ilgili detaylı açıklamalar ve meallerin kıyaslanması, fark edilen eksikliklere yönelik somut veriler oluşturmaları açısından ehemmiyet taşımaktadır. Bu sayede gerekli görülen çözüm önerileri de tespit edilecektir.

2. DİL, DÜŞÜNCE VE DİLBİLİM

2.1. Dil nedir?

Dil kelimesi, gerçek anlamıyla bedene ait bir organ, terim anlamı ile ise “İnsana duygu ve düşüncelerini açıklama ve bildirimde bulunma imkânı sağlayan sesli göstergeler sistemi”¹ şeklinde tarif edilir. Milletlerin inançlarını, kültürel değerlerini, bilgi birikimlerini ve dünya görüşlerini yansıtan bir ayna, bireylerin toplum haline gelmesinde etkin bir sosyal olgudur.

Dilbilimciler tarafından yapılan benzer bir tarife göre dil; “Bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının, o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistem aracı”dır.²

Günümüzde yapılan dil tanımlarından biri de “Ses, biçim, sözdizimi adı verilen, birbiri ile bağlantılı ve birbirini tamamlayan sistemlerden oluşan bir üst sistem”dir.³ Bu sistemler, biçimsel (mebânî) ve anlamsal (meânî) unsurlardan oluşmakta, aralarında bağlantılar ve ayırıcı özellikler (furûk) bulunmaktadır.⁴

2.2. Dil ve Düşünce İlişkisi

Akıl, düşünce ve dil arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu noktada dillerin insan zihninin en iyi tezâhürü olduğu, kelime anlamlarının analizi yoluyla aklın işlevselliğinin en iyi şekilde gösterilebileceği öne sürülmüştür.⁵ Düşünce ise, akılla algılanan hâdise ve eşya ile ilişkili mefhumların birleştirilmesi ile oluşan bir eylemdir.⁶ Dolayısıyla, düşünce gücü, zihindeki kavram sayısı ile doğrudan ilişkilidir ve bir toplumun kavram zenginliği doğrudan fikrî gelişimini, kültür ve medeniyetindeki terakkî seviyesini belirler.

2.3. Dilbilim

Dilbilim, “Dili ve ona bağlı olan düşünceyi ve insan davranışlarını inceleyen bilimsel bir alan”dır. Bu noktada filoloji biliminin dilbilimle eş anlamlı olduğu düşünülebilmektedir. Ancak bu iki alanın birbirinden farklı yanları bulunmaktadır. Filoloji, kültür edebiyat alanında dilin yazılı metinlerinin tarihsel gelişimiyle ilgilenirken dilbilim buna ilâveten dilin konuşma yapısındaki tarihsel süreci de inceler ve bu yapıyı çözümler. Dilin önemine bağlı olarak dil

¹ Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları* (Ankara: Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi, 1986), 19-20.

² <https://turk101.cankaya.edu.tr/uploads/files/Dil.pdf> (Erişim 05 Eylül 2024).

³ Temmâm Hassân, *el-Luga beyne'l-Mi'yâriyye ve'l-Vasfiyye* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2000), 149.

⁴ Hassân, *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* (Mağrib: Dâru's-Sekâfe, ed-Dâru'l-Beydâ, 1994), 34.

⁵ Doğan Aksan, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi* (Ankara: DTCF Yay, 1971), 22-23.

⁶ Teoman Duralı, *Biyoloji Felsefesi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 47.

sistemleri, eski Hint ve Yunan'dan bu yana incelenmekte ve gelişim göstermektedir. Özellikle 19. yy'da dilbilim çalışmaları önemli ilerleme kaydetmiştir. Dilbilimin ve dilbilimcilerin görevi, bir dilsel topluluğa ait bireylerin zihinlerindeki ortak özelliği etraflı bir biçimde tanıtmaya çalışmaktır. İnsan, ortalama 200 farklı sesi algılayabilir ve telaffuz edebilir. Her dilsel topluluk kendine ait 40 temel ses kullanır ve o toplumdaki insanlar dillerinin ses ve kelime hazinesine sahiplerdir. Ancak bu mülkiyetteki nicelik ve nitelik, bireylerin mesleklerine, zevklerine, kültürel düzeylerine göre farklılık gösterir. Herhangi bir dilde seslerin oluşumunu sağlayan ses bilgisine ait kuralların yanı sıra, cümlelerin ve manaların oluşmasını sağlayan biçimsel ve anlam-bilimsel kurallar da bulunmaktadır. Bu alanlar dilbilimin ihtivâ ettiği bölümlerdir.⁷

Bu bağlamda günümüze kadar yapılan dilbilim çalışmaları, *-linguistics -علم اللغة العام النظري-*, *sesbilimi (fonetik/الصوتية)*, *sözdizimi (sentaks/النحو)* ve *anlambilim (semantik/علم الدلالة)* olmak üzere üç alanı içermektedir. Ses bilim; seslerin oluşumu, çıkış yerleri, özellikleri, sesler arasındaki bağlantı kuralları, sözdizimi; sözcüklerin türleri, bunların cümledeki yerleri ve birbirleriyle bağlantı biçimleri, anlambilim; anlam birimleri ve onları iletme kâideleri üzerinde çalışır. Fonetik ve sentaks sistemleri daha müşahhas ve gözlenebilir olduğu için, ilk dil çalışmalarında hareketin bu alanlarda başladığı görülmüştür. Sonrasında daha soyut bir yapıda telakkî edilen anlambilim alanındaki çalışmalarla beraber bu hareket ivme kazanmıştır. Sadece Arapçada -anlaşılnca doğru okunan bir dil olduğu için- semantik çalışmaları, diğer dillerden farklı olarak, fonetik ve sentaksla beraber gelişmiştir. Teorik dilbilim incelemelerinin zamanla gelişmesiyle bu üçlü yapıya, *fonoloji (phonology/علم الفونميات)*, *morfoloji (morphology/علم الصرف)*, *kelimebilim (vocabulary/علم المفردات)*, *sözlükbilim (lexicology/علم المعاجم النظري)* gibi alt dallar eklenmiştir.⁸

Arap dünyasında ilk dönem dilbilim çalışmalarının, toplumsal koşulların etkisiyle biçimsel açıdan yapılmış olması, bazı modern dilbilimcilerin eleştirilerine maruz kalsa da⁹ 8.yy'da Sibeveyhi (ö. 180/796)'den bu yana sesbilim, sözlük ve metin bilgisi alanında uygulanan sistemli faaliyetler sonucunda pek çok eser ortaya konmuştur.

⁷ <https://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/06.php>, (Erişim 05 Eylül 2024).

⁸ Candemir Doğan, *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2014), 34-35.

⁹ Hassân, *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, 12.

2.4. Kelime Nedir?

Tarih boyunca dili oluşturan unsurlardan kelime kavramı üzerine düşünülmüş, onun mâhiyeti ve oluşumu hakkında fikirler öne sürülmüş ve farklı tasnifler yapılmıştır. Kelime, “Manası ve gramer vazifesi bulunan, tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu”¹⁰ olarak tarif edilir.

Antik Yunan’da, Aristoteles (ö: MÖ 322) tarafından ortaya konan dilin, fikirleri söze dönüştürmek olduğu önermesi kabul görmüştür. Bu düşünceye göre, varlık ve hareketten meydana gelen evrende, eşya ‘isim/ad’, hareket ise ‘fiil/eylem’ kelimeleriyle karşılık bulmaktadır. İnsan, hayatta algıladığı şeyleri kategorize ederek kavramları oluşturmakta ve bunları sözcüklerle karşılamaktadır.¹¹ 18.yy’a gelindiğinde Gottfried Wilhelm Leibniz (ö:1716), dünya dillerini sınıflandırmıştır. Sonrasında dil, düşünce, kelime ilişkisi üzerine incelemeler devam etmiştir.¹²

İslam felsefesinde Ebû Nasr el-Fârâbî (ö. 339/950)’nin kelimeler ve anlamları hakkındaki yargısı kabul görmüştür. Bu yargıya göre, duyu organları aracılığıyla algılanan dış dünyadaki varlıklar ve bunların zihinsel yansımaları dildeki anlamları ortaya çıkarırlar. Anlamlar ise kelimelerle karşılanırlar. Beş duyu ile müşahade edilebilen, ve ‘bu, şu, o’ gibi işaret zamirleriyle gösterilebilen somut nesneler, zihinlerde somut biçimler oluşturur. Ancak, dış dünyada gösterilemeyen ‘mutluluk, dürüstlük’ gibi soyut manalar zihinlerde sezgi ve çağrışım yoluyla oluşan soyut kelimeleri ortaya çıkarırlar. Dolayısıyla zihindeki anlamlar lafızları, lafızların birleştirilip ayrıştırılması ise terkipleri doğurur. Lafızların, terkiplerin ve bunların birleşiminden oluşan cümlelerin birbiriyle bağlantısını sağlayan öğeler de edatlardır.¹³

İbn Sînâ (ö. 428/1037)’ya göre; “Bir zaman dilimi içinde, bir konuya ait manaya delâlet eden tekil lafız”dır. Bu tarife göre ‘yazdı’ kelimesi ile geçmişte herhangi birinin yazdığına işaret edilmiş, bir manaya ve o mananın içinde geçtiği zamana dikkat çekilmiştir.¹⁴

Canlı cansız varlıkları, mefhumları karşılayan kelimeler, duygu ve düşünceleri aktarırlar. Yeryüzündeki her milletin varlıkları, iş oluş ve eylemleri ifade etmek için, kendine özgü birer sistemi vardır. Her millette aynı nesneler ya da eylemler, farklı seslerle ve kelimelerle ibraz edilmiştir. Mesela Türkler ağaca ‘ağaç’ derken, Araplar ‘شجرة’, İngilizce konuşan birçok

¹⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım, 2009), 95.

¹¹ Mustafa Levent Yener, “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine/On The Problem of Part of Speech in Turkish Language”, *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları* 2/3 (01 Ocak 2007), 615.

¹² Doğan, *Kur’an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 34.

¹³ Sadık Türker, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 2: 93-178 (Ekim 2002), 107.

¹⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Kelime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/212-214.

millet ise ‘tree’ kelimelerini kullanırlar. Bu duruma binâen, kelimelerin manalarının âdeta milletlerin geçmişinde kendi aralarında yaptığı gizli ve târihî anlaşmalara dayandığı düşünülmüştür.¹⁵

İslam dinine göre ise, aslında tüm diller ve kelimeler, ilk insan ve peygamber Hz. Âdem’e (a.s) Allah(cc) tarafından öğretilmiştir.¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de *kelime*, tekil ve çoğul halleriyle, isim ve sıfat tamlamalarıyla kırk altı yerde geçmekte ve birçok âyette aynı kökten isim ve fiiller bulunmaktadır.¹⁷

‘ك-ل-م’ harflerinin birleşiminden meydana gelen ‘kelime’nin bir anlamı “maddî ve manevî açıdan yaralamak”dır. İbn Cinnî (ö.392/1002), “Yara vücutta açılır, söz ise gönüllerde etkili olur.” cümlesiyle, yaralamak ile söz arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Diğer bir anlamı ise “konuşma, söz söyleme, bir fikri, bir düşünceyi anlatan söz ve ifade”dir.¹⁸ “Alfabenin harflerinden her biri, harflerden oluşan anlamlı tekil lafız, hutbe ya da kasîde” şeklinde de tanımlanmıştır. ‘Kelime’nin çoğulu ise ‘كلمات - كلوم - كلام - كلم’ şeklindedir. Kelam, en az üç kelimedenden oluşur, kelimenin çoğuludur. Sibveyhî (ö. 180/796), kelâmın Arapçada ilmin kapısı olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Hicrî 6. yy’da Zemahşerî (ö. 538/1144)’ye kadar ilk dönem Arap dilbilimcilerinin, nahiv eserlerinde kelimenin tanımını ele almadıkları, ancak kısımlarını belirterek bunların tanım ve detayları üzerinde durdukları görülür.²⁰

Modern çalışmalarda; “Arapçada bulunan 29 harfin her birinin başka bir harfe birleşmedikçe kendisine dalalet eden soyut bir rumuz olarak nitelendirildiği, seslerin bir veya birden çok harfe birleşmesiyle ortaya çıkan bağlantının ise *kelime*” olarak adlandırıldığı görülmektedir. ‘ح ج ر’ harflerinin birleşmesi ile ‘حجر’ kelimesinin oluşması gibi... İki, üç, dört, beş harfli

¹⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 95-96.

¹⁶ el-Bakara 2/31 “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا” “Esma lâfzından Allah’ın muradı, O’nun sonradan yaratmış olduğu ve günümüzde insanların konuşmuş olduğu Arapça, Farsça, Rumca, vb. muhtelif dillerin isimleridir. Âdemoğulları bu dillerle konuşuyorlardı; Hz.Adem ölüp çocukları âlemin her tarafına dağılınca, onlardan her biri, bu dillerin muayyen birisiyle konuşmaya başladı. Böylece konuşulan bu dil, oraya hâkim oldu. O bölgede diğer diller unutuldu. İşte, Hz.Adem’in çocuklarının farklı dilleri konuşmalarının sebebi budur.” Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîrül-Kebir Mefâtihu’l-Gayb (Ankara: Akçağ Yayınları,1992),2/176.

¹⁷ M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm* (Kahire: 1950); Sinanoğlu,“Kelime”, 25/212-214.

¹⁸ Şule Ağaç, “Kelâm Kavramı Açısından Müsned ve Müsned İleyhin Halleri”, *Kilitbahir* 23 (Eylül / 2023), 26.

¹⁹ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur‘ân*, Nşr. M. Seyyid Kılânî, (Kahire: Dâru’l Kalem, Dâruş‘Şamiye, 1412/1991), 722; Es-Seyyid Eş-Şerif Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali El-Hüseyni El-Curcânî, *Mu‘cemu t-Ta‘rifât*, thk. Muhammed Siddık Minşavî (Kahire: Dâru’l Fadîle, tsz), 155; Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğati ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, 1407/1987), 5/2003.

²⁰ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, PhD Thesis, 2015), 33.

kelimeler bulunduğu gibi bunlar aynı zamanda cüz'î, yani müfred ve belirli bir manaya delalet etmektedirler.²¹

Son dönem dil araştırmalarında kelime için *morfem*, *biçimbirim*, *anlambirim*, *gösterge* gibi ifadeler kullanılmasına rağmen *kelime* sözcüğünün kullanımından vazgeçilmemiştir.²²

Diğer yandan sözcükler, kadîm dönemlerde isim ve fiil olarak tasnif edilmiştir. Ancak dilbilimin gelişmesiyle beraber kelime türlerinin sayısı da artmıştır. Öyle ki, modern dönemde kelimenin *isim*, *sıfat*, *fiil*, *zamir*, *havâlif*,²³ *zarf* ve *edat* olmak üzere yedi türünün bulunduğu salık verilmiştir.²⁴ Ancak, erken dönem nahiv bilginleri, kelimenin isim, fiil ve harften oluştuğu noktasında ittifak etmişlerdir.

2.5. Kelime Türleri

Arap dilinde Sibeveyhi ile başlayan geleneksel sınıflandırma, anlam temellidir. Klasik üçlü tasnifin gerekçesi olarak, akla hayale gelebilecek her şeyin bu üç sınıftan biriyle nitelendirilebileceği, bu taksimâta tümevarım yöntemiyle ulaşıldığı, bundan dolayı da dördüncü bir kelime türü olmadığı öne sürülmüştür.²⁵ Bu taksimat başta Hz.Ali tarafından yapıldığı için genel bir kabul görmüştür.²⁶

2.5.1. İsim

Kûfeli âlimler, *if'un* veznindeki 'إِسْمٌ' kelimesinin 'وَسْمٌ' kökünden türediğini ve *alâmet* anlamına geldiğini söylerken, Basralılar 'سُمٌّ' kökünden geldiğini ve *yükseklik* manası taşıdığını belirtmiştir.²⁷ Çoğulu 'أَسْمَاءٌ' kelimesidir. Klasik nahiv kitaplarındaki tariflere göre isim; "Fâil veya mef'ûl olabilen ya da bu ikisinin yerinde bulunabilen, tek başına anlamı olan, zamana bağlı olmaksızın bir manaya delalet eden, adlandırılana (müsemma) tek bir defa işaret

²¹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l Vâfi* (Kâhire: Dâru'l Meârif, 1398/1978), 1/13-14.

²² Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 36.

²³ "Hangi kelime türüne ait oldukları nahiv bilginleri arasında tartışma konusu olan birtakım kelimeler, Temmâm Hassân tarafından havâlif başlığı altında müstakil bir kelime türü olarak tanımlanmıştır. Bu kelimeler; hâlifetu'lihâle (ismu'l-fiil), hâlifetu's-savt (ismu's-savt), hâlifetu't-taaccüb, hâlifetu'l-medih ve'z-zem kelimeleridir. Nudbe, tahzîr ve iğrâ ifade eden kelimeler de bu grupta değerlendirilmiştir."; Bünyamin Aydın, "Temmâm Hassân'ın Arap Dilinde Kelime Tasnifine Yönelik Eleştirilerinin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/35 (Haziran 2015), 69.

²⁴ Hassân, *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, 90.

²⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu Katri'n-Nedâve Bellü's-Sadâ* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 28.

²⁶ Mahmûd Ahmed es-Sağîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fi kutubi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422), 31.

²⁷ Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, 1414/1993), 14/401.

ederek onu gösteren kelime”dir.²⁸ Buna ek olarak isimler, lâm-ı târif, tenvin ve nidâ edatı kabul edebilen, izafet terkiibine girebilen ve mecrûr olabilen sözcüklerdir.²⁹

Anlamsal açıdan isimler, gerçekteki veya tasavvurdaki bir varlığa (*substantif*) işaret edebilirler. Bunlardan bazıları duyu organlarıyla kavranabilir ve Türkçe’de *yoğun adlar* (*nom concret*) olarak nitelendirilirler: Ahmet, dağ, serçe gibi. Bazıları ise nesnelere değil, soyut mefhumlara işaret ederler ve *yalın adlar* (*nom abstrait*) olarak sınıflandırılırlar: Güç, zâfiyet, sevgi gibi. “Bu bir kavramdır.” denildiğinde bile akla yalın adlar gelir. İsimler, diğer kelime türlerinde de görüleceği gibi temel anlam (*sens propre*) ve yan anlamlar (*sens accessoire*) barındırırlar. Mesela, “göz” denildiğinde akla insan gözü gelir ki, bu mana kelimenin temel anlamıdır. Ancak çantanın, iğnenin, masanın da gözü olur ve bunlar isimlerde yan anlamdır. Bazen yoğun anlamlı kelimeler mana genişlemesinden dolayı yalın anlam ifade edebilirler. “Bu işi yapmak yürek ister.” cümlesinde yürek kelimesi cesaret; “Ekmeğini kazanmak için gece gündüz koşturuyordu.” cümlesinde ise ekme kelimesi geçim anlamındadır. Bunlar, temel ve yan anlamlar dışında benzerlik yoluyla başka bir kavramı karşılayan ve adın yerini tutan mecaz anlamlardır. Yan anlamların ve terimlerin pek çoğu mecazî yolla gelişim sağlamıştır.³⁰

2.5.2. Fiil

Sözlükte “Geçişli veya geçişsiz meydana gelen her bir iş” anlamına gelen fiil kelimesi, ‘فَعَلَ’ veznindedir ve çoğulu ‘الْفِعَالُ’ şeklinde³¹ Terim olarak “Tek başına anlamlı olan, hem anlamı hem de olayın geçtiği zamanı gösteren lafız”³², “Mâzi ve müstakbel gibi zamana bağlı olarak bir eyleme delâlet eden kelime” dir.³³ Arapçada fiiller, ‘قد، س، سوف’ harflerini, fail tâ’sını, cezm ve nasb edatlarını kabul ederler.³⁴

Türkçe’de ifade ettikleri durum veya oluşun niteliğine göre *kılış fiilleri* (*verbe d’action*); getirmek, kazımak; *durum fiilleri* (*verbe d’état*) durmak, uyumak; *oluş fiilleri* (*verbe devenir*) paslanmak, kısalma... şeklinde kategorize edilmiştir. Anlamlarına göre; *geçişli* (*verbe transitif*) ve *geçişsiz* (*verbe intransitif*); kullanılışları yönünden fiil bir yargıyı tamamlıyorsa *bitmiş-çekimli* (*verbum finitum*), tamamlanmamış bir duruma yüklem oluyorsa *bitmemiş fiil*

²⁸ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk-Zeccâcî, *el-Îzâh fî ‘ileli’n-nahv*, thk. Mâzin el-Mubarek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996), 48; el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, 115.

²⁹ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 22.

³⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (İstanbul: Baha Matbaası, 1974), 319-320.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 11/528.

³² el-Fârâbî, “Mantıkta Kullanılan Lafızlar”, 117.

³³ ez-Zeccâcî, *el-Îzâh fî ‘ileli’n-nahv*, 52.

³⁴ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 22.

(*verbum infinitum*) olarak sınıflandırılmışlardır.³⁵ Arapçada da fiiller, mef'ûl (nesne) alıp almamalarına göre lâzım ve müteaddî olarak ikiye; zamanlarına göre ise mâzî, mûzâri ve emir olmak üzere üçe ayrılır.

2.5.3. Harf/Edat

İsim ve fiil dışında kalan bütün biçim birimleri ifade etmek üzere Osmanlı dil çalışmalarında 'harf' ve 'edat' kelimeleri kullanılmıştır. Klasik kaynaklarda harf, edat kelimesini karşılamaktadır.³⁶

Harf kelimesinin aslı, "taraf, yan, suyun aktığı yer, uç, sınır, dağın zirvesi, zayıf düşmüş dişi deve"³⁷dir. Terim olarak "alfabeyi oluşturan seslerin her biri, cümlede ise "fiilleri ve isimleri birbirine bağlayan edatlar"dır. Kur'ân'ın farklı kıraatlerde okunuş şekline de *harf* denir. 'أَحْرَفٌ حُرُوفٌ' çoğul halleridir.³⁸ Terim olarak "Kendisinden başka bir manaya dalalet eden tür"dür. Aslî ve zâid olarak ikiye ayrılır.³⁹ Harf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "وَمِنَ النَّاسِ مَنْ" / "İnsanlardan bazıları Allah'a ucundan kıyısından ibadet ederler."⁴⁰ Burada 'حَرْفٍ' ile sadece bollukta, rahat ve keyifli zamanlarda yapılan, "bir cihetten" kulluk kastedilmiştir.⁴¹ Bu âyette kelime, temel sözlük anlamında kullanılmıştır. Terim anlamındaki *harf*, yani kelimeyi oluşturan sembollerin her biri, kelimelerin bir yönü ve tarafı olduğu için bu sözcük ile ifade edilmiştir.

Arapçada harfler; hurûfu'l-mebânî ve hurûfu'l-meânî olmak üzere iki kısımda incelenir. Mebânî harfleri, 'أ،ب،ت،ث' gibi alfabeyi oluşturan harflerdir. Meânî harfleri ise, cer, cezm, nasb, rabt ve atıf harfleri gibi manaları cümle içindeki bağlama göre ortaya çıkan, Kûfelilerin 'edevât', mantıkçıların da 'ribâtât' diye adlandırdıkları⁴² harflerdir ki, bunlar Türkçe'de edat olarak anılırlar.

Türkçe'de *harf*, Arapçadaki hurûfu'l-mebânîyi karşılamaktadır ve "Bir dilin alfabesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri göstermek üzere

³⁵ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 409-410.

³⁶ Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 47-48.

³⁷ Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye, thk. Ahmed Abdulğafur (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407), 240.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 9/41. "تَزَلُّ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ كُلُّهَا شَافٍ كَافٍ"

³⁹ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, Kitâbu't-Ta'rîfât, thk. Heyet (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1405/1985), 76.

⁴⁰ el-Hac 22/11.

⁴¹ el-Cevherî, es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye, 240.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf el-Hârizmî, *Mefâtîhu'l-'Ulûm*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-Arabî, 1409/1989), 63.

kullanılan işaretlerden herbiri”⁴³ şeklinde tarif edilmektedir. Edatı gelince, “Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli müstakil kelime”⁴⁴ olarak tanımlanır. Bu da Arapçadaki hurûfu-l-meânîye tekâbü'l etmektedir: *Gibi, göre, kadar, için, karşı vb.* gibi

İlk Arapça klasik nahiv kaynaklarına bakıldığında edat; Sîbeveyhî (ö. 180/796) tarafından, “İsim ve fiil dışında farklı bir mana için kullanılan kelime”⁴⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonra, İbnü's-Serrâc (öl. 316/929) el-Uşûl fi'n-naḥv isimli eserinde, Sîbeveyhî'nin el-Kitâb'ını şerh eden Ebû Saîd es-Sîrâfî (öl. 368/979) Şerḥu Kitâbî Sîbeveyhî'de, benzer tanımlar yapmışlardır. Ardından Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987) el-Îzâḥ'ta, Abdülkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078) el-Cümel'de, İbnü'l-Haşşâb (öl. 567/1172) el-Mürtecel fî şerhi'l-Cümel'de, İbn Mâlik et-Tâî (öl. 672/1274) Şerḥu't-Teshîl'de edatları Sîbeveyhî gibi tanımlamışlardır.⁴⁶, “İsim ve zarfları içeren kelimeler”,⁴⁷ “Kendisi dışındaki bir lafızda bulunan manaya delâlet eden kelime”⁴⁸, “Sadece başka sözcüklerle kullanıldığında anlamı ortaya çıkan kelime”⁴⁹ gibi tanımlar yapılmıştır.

Türkçe bir tarifte, İsim ve fiilin cümlelerin temel öğeleri, edatların ise bunlar arasında bağlantı sağlayan tamamlayıcı öğeler oldukları ifade edilmiştir.⁵⁰ Buna göre edat cümle içinde isim ve fiile bağlı olarak mana ifade edebilir.

Bu tanımlarda Türkçe ve Arapçadaki edatlarla ilgili ortaya konan yaygın görüş, isim ve fiillerin kendi başına anlamı olduğu halde edatların tek başına müstakil bir mana ifade etmediğidir. Bundan dolayı da edatlar bazı dilbilimciler tarafından *boş kelimeler* olarak da isimlendirilmişlerdir.⁵¹ Ancak ilerde görüleceği üzere gerek anlamı ve ondaki incelikleri tam

⁴³ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1992), 78.

⁴⁴ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 51.

⁴⁵ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/12.

⁴⁶ Abdullah Hacıbekiroğlu, “Arap Dilinde Edatların Anlamı Sorunu”, *Ulûm Dinî Tetkikler Dergisi* 5/1 (2022), 3-4.

⁴⁷ Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütubi'l-E'ârîb*, thk. Abdullatif Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: es-Silsiletu't Turâsiyye, 1421/2000), 5.

⁴⁸ Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/447.

⁴⁹ Hasan b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Meânî*, thk. Muhammed Nedim Fâzıl, Fahrüddîn Kabâve (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 20.

⁵⁰ Mehmet Yalar, *Arap Dilinde Harf (Kısımları-Amelleri-Anlamları)* (Bursa: Furkan Ofset, 1998), 4.

⁵¹ Fatma Akerson, *Dile Genel Bir Bakış*, (İstanbul: Multilingual Yay., 2007), s. 136.; “Edat, bir şeydeki faydaya delâlet etmek için o şeyin yanına dikilen işaret (alem) gibidir. Şâyet o şeyden ayrı bir şekilde tek başına kullanılırsa, hiçbir şekilde bir manayı göstermez. Buna göre, isim ve fiilin kendi başına anlamının olduğu, harfin ise diğer kelimelerle anlam kazandığı açığa çıkmaktadır.”; Bk. Necmü'l-Eimme Râdiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, thk. Yusuf Hasan Ömer (Bingazi: Menşûrâtü Câmiati Kâryûnus, 1996), 1/36-37; Hacıbekiroğlu, “Arap Dilinde Edatların Anlamı Sorunu”, 6.

olarak ortaya koymaları, gerekse çok yönlü olmaları ve anlatımdaki akıcılığı, nizâmı, ahengi sağlamaları nedeniyle “boş kelimeler” yerine “fonksiyonel sözcükler” olarak isimlendirilmeleri kanaatimizce daha uygundur.

2.6. Edatların Yapıları ve İşlevleri

Arapçada hurûfu'l-mebânî (alfabeyi oluşturan harfler), tek harften oluşurken, anlam harflerinin yani edatların harf sayısı müfred lafız olarak geliyorsa, beşe kadar ulaşabilir. (Bir iki, üç, dört, beş harften oluşan edatlar mevcuttur). Bunun dışında terkeb şeklinde de gelebilirler. Hurûfu'l-mebânî, yirmi sekiz adet iken, hurûfu'l-meânînin sayısı yüze kadar ulaşmaktadır. Yine bazı dilbilimciler bir edatın elliye yakın manaya gelebileceğini belirtmişlerdir. Hurûfu'l-meânî; özel isimlere ya da özel fiillere işaret edenler, nefy ve te'kîd gibi cümledeki manalara katkı sağlayanlar, iki kelimeyi birbirine atfedenler ve peş peşe gelen iki cümle arasında yer alarak bağlantı kuranlar olmak üzere beş kısımda incelenebilmektedir. Edatlar, isim soylu olanlar, fiil soylu olanlar, hem isim hem fiil olanlar şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.⁵²

Bunun yanı sıra, modern ve özgün bir yaklaşımda; edatların kendi içinde aslî (*hurûfu'l-cer*, *nevâsih*, *hurûfu'l-atf*) ve *muhavvel* (*isim*, *fiil*, *zarf* ve *zamirden dönüştürülmüş*) olmak üzere ikiye ayrıldığı şeklinde daha tafsilâtlı bir yargı da mevcuttur. Bu mütalâaya göre aslî edatlar, klasik tasnifteki harf türünde, doğrudan bir manaya sahip olanlardır. Muhavvel edatlar ise bir zarfın, ismin, fiilin ya da zamirin dönüştürülmesiyle elde edilen ve işlevsel açıdan edat olarak isimlendirilen kelimelerdir.⁵³ Örneğin; “لَا أَعْرِفُ مَنْ جَاءَنَا : Bize kimin geldiğini bilmiyorum.”; ya da “لَمْ أَرَ كَمْ لِيرَةٍ يُعْطِيهَا : Ona kaç lira verdiğini görmedim.” cümlelerinde görüldüğü gibi ‘مَنْ’ ve ‘كَمْ’ istifhâm isimleri, iki ayrı fiil cümlesini birbirine bağlayan edatlara dönüştürülmüşlerdir ve bu nedenle ‘muhavvel’ gruba girerler.

İşlevsel yönden edatlar, cümlelerin tüm öğeleri ve peşpeşe gelen cümleler arasında ilişki kurarak oradaki bağlama göre mana kazanmaktadırlar. Edatlar olmadan cümle sadece bir kelime yığındır. Cümlelerde, metinde ya da konuşmada düzeni ve selâseti sağlayan edatlardır. Bu bağlamda edatların dilbilgisi/nahiv ilminde hayatî öneme sahip bir pozisyonu vardır. Çeşitlerinin, fonksiyonlarının, anlamlarının bilinmesi son derece gereklidir.

Bütün dillerde düşünceler kelimelerle ifade edildiğine göre, sınırsız sayıdaki manalar, sınırlı sayıdaki kelimeler ile dile getirilmelidir. Hiçbir dil sonsuz sayıda kelimeye sahip değildir.

⁵² el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, 25-29.

⁵³ Hassân, *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, 123.

Bundan dolayı bir kelime birçok mana taşıyabilir, ancak içerdiği anlam bulunduğu bağlama göre kendini ortaya çıkarır. Bazı dilbilimciler, bu durumun dilin ekonomik bir dizge oluşuyla bağlantılı olduğunu, her mana için ayrı ve farklı bir sözcük kullanılsaydı, öğrenilmesi gereken kelime listesinin uzayacağını ve bunun sonucunda insan beynine binen yükün de artacağını belirtmektedirler. Oysa bir kelime birden çok mana taşıdığına, bu işlevsellik öğrenilecek listeyi kısalttığından, beyin yükünü de azaltmaktadır. İşte dildeki kelimelerin muhtelif anlamlarda ve vazîfelerde kullanılması özelliğine *çok anlamlılık* ve *çok işlevlilik olgusu* adı verilmektedir.⁵⁴ Arapçada, isim ve fiillerde olduğu gibi, edatlar da çok anlamlılık ve çok işlevlilik özelliği taşırlar.

Buraya kadar anlaşıldığı üzere edatlar, temel ve tâli/yan manalar içerirler. Örneğin, ‘أَنْتَى’ kelimesinin temel fonksiyonu istifhamdır ve “كَيفَ : nasıl”, “مِنْ أَيْنَ : nereden”, “مَتَى : ne zaman” gibi temel anlamları bulunmaktadır. Nitekim “قَالَتْ أَنْتَى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ”⁵⁵ âyetinde ‘أَنْتَى’ edatı, ‘nasıl olur?’ temel anlamında kullanılmıştır. Yine “يَا مَرْيَمُ أَنْتَى لَكَ هَذَا”⁵⁶ âyetinde, “Ey Meryem, bu sana nereden?”⁵⁶ âyetinde, “مِنْ أَيْنَ لَكَ : nereden” anlamında istifham görevindedir.

Bu edat, temel işlevinin yanında şart anlamı da ifade etmekte; bundan dolayı biri şart, diğeri şartın cevabı olmak üzere iki muzâri fiili cezmeden bir yapıya bürünebilmektedir. “أَنْتَى تَقِفُ : nerede durursan ben de orada dururum.”⁵⁷ Burada şart manası verdiği için, tâli fonksiyonuyla gelmektedir.

Edatlar, bağlam içinde “anlamını tamamlayıcı ve kendisinden sonra gelen” kelime (damîme) ile kullanılır ve bu sâyede manalarını belli ederler.

Herhangi bir sözcük, sözlük anlamında kullanıldığında *hakîki delalet* söz konusudur ki, buna *sözlüksel kullanım* denir. Sözcüğün gerçek anlamla ilişki kurup onun bir bölümü olarak mana ifade etmesine *mecâzî kullanım* adı verilir. Bir de *vazîfi kullanım* vardır ki bu da kelimenin kendi dışındaki başka sözcüklerle etkileşimiyle bir anlam ifade etme durumudur. Edatlar müstakil olarak ne hakîkî ne de mecâzî manaya dalâlet ederler. Edatların delâletini anlamak

⁵⁴ Akerson, *Dile Genel Bir Bakış*, 152.

⁵⁵ Meryem 19/20.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/37.

⁵⁷ Mehmet Kılıçarslan-Ahmet Kays Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye li-Teshili Fehmi Âyâti'l-Kur'âniyye* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021), 38.

için cümlelerin diğer bazı öğelerine bakılmalıdır. Bu nedenle edatlar vazîfî kullanım çerçevesine girmektedir.⁵⁸

Görüleceği üzere kaynaklarda edatlarla ilgili pek çok mana verilmektedir. Mesela, sadece ‘ل’ harfî/edatı için âmil olan ve olmayan türde toplam 40’a yakın karşılık zikredilmiştir. Ayrıca bu edatın temel anlamının *ihtisas* olduğu belirtilmiştir.⁵⁹

2.7. Edatların Türleri

Arapçada edatlara dâir dil bilimciler, eserlerinde farklı tasnifler yapmıştır. Örneğin; Zemahşerî’nin *el-Mufasssal* adlı eserinde edatlar 26 alt başlığa ayrılmıştır:

1. İzâfet harfleri (hurûfu’l-izâfe)
2. Fiilimsi harfler (hurûfu’l-müşebbehe bi’l-fi’l)
3. Atıf harfleri (hurûfu’l-atf)
4. Olumsuzluk harfleri (hurûfu’n-nefy)
5. Uyarı harfleri (hurûfu’t-tenbîh)
6. Seslenme harfleri (hurûfu’n-nidâ)
7. Tasdik harfleri (hurûfu’t-tasdik)
8. İstisna harfleri (hurûfu’l-istisnâ)
9. Hitap harfleri (hurûfu’l-hitâb)
10. Sebep harfleri (hurûfu’l-‘ille)
11. Tefsir harfleri (hurûfu’t-tefsîr)
12. Masdar harfleri (hurûfu’l-masdariyye)
13. Özelleştirme harfleri (hurûfu’t-tahsîs)
14. Yakınlaştırma harfleri (hurûfu’t-takrîb)
15. Gelecek zaman harfleri (hurûfu’l-istikbâl)
16. Soru harfleri (hurûfu’l-istifhâm)
17. Şart harfleri (hurûfu’ş-şart)

⁵⁸ Hassân, *el-Lugatu’l-‘Arabiyye*, 126-127.

⁵⁹ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî*, 95-109.

18. Sebebe bağlama harfleri (hurûfu't-ta'lîl)

19. Engelleme harfleri (hurûfu'r-rad')

20. Dişilik "te"si (tâu't-te'nîs)

21. Tenvîn (et-tenvîn)

22. Pekiştirme "ne"si (nûnu't-te'kîd)

23. Sessizlik "he"si (hâu's-sükût)

24. Duraklama "şe"si (şînu'l-vakf)

25. İnkâr harfî (harfu'l-inkâr)

26. Hatırlama harfî (harfu't-tezekkür)⁶⁰

Ancak bunların hepsi mana harfleri değildir. Bir kısmı kıraat ve tecvid ilminin üzerinde durduğu haflerdir. Genel olarak nahivciler edatları yapı, biçim, fonksiyon ve anlam bakımından ayırarak incelemişlerdir.

Edatlar, isim, fiile ya da her ikisine dâhil olmasına göre çeşitli gruplara ayrılmıştır. Bunlardan ilki; sadece isme özgü edatlar olan cer edatları, kasem edatları, istisna edatları, nida edatları, inne ve benzerleri, müfacee edatları, tafsil edatları ve tenbih edatlarıdır. İkinci grupta, fiile özgü edatlar yer alır. Bunlar; şart edatları, mastar edatları, cezm edatları, nasb edatları, tahsîs edatları, istikbal edatları, tevakkû edatları ve red edatlarıdır. Üçüncü grup kapsamında isim ve fiilde ortak olan edatlar yer alır, bunlar da atıf edatları, istifhâm edatları, tefsir edatları, nefiy edatları ve cevap edatlarıdır.⁶¹

Edatlar, amel edip etmemeleri cihetinden iki şekilde incelenirler. Amel etmeyenler grubunda; isme, fiile, cümleye has edatlar ve bir harfli, iki harfli, üç harfli, dört harfli, beş harfli has olmayan edatlar sayılabilir. Amel edenler sınıfında; cer, cezm ve nasb edatları bulunmaktadır. Edatlar; manalarına göre ise zarflar ve çeşitli manalara âit olanlar şeklinde farklılık gösterirler.⁶²

Özgün bir yaklaşımda edatlar şu şekilde kategorize edilmiştir:

1. Kelime türüne göre: İsim, fiil, isim-fiil ve harf

2. Amel edip etmemesine göre: Âmil olanlar ve olmayanlar

⁶⁰ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 69.

⁶¹ Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, 73-74.

⁶² es-Sağîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fî Kutubi't-Tefsîr*, 6.

3. Birlikte kullanımlarına göre: İsimle, fiille ve cümle ile kullanılanlar.

Kelime türüne göre edatlardan isim olanlar; tüm ism-i işâretler, ism-i mevsûller ve istifhâmlardır. Fiil olanlar; 'نَعَمْ' gibi bazı câmid fiillerdir. İsim-fiil olanlar ise 'هَـ، اليك، عليك' gibi isim fiillerdir.

Amel etmesine göre edatlardan âmil olanlar; kendilerinden sonraki kelimenin harf ve harekesi üzerinde tasarrufta bulunup çeşitli değişikliklere neden olan cerr, cezm ve nasb edatları, inne ve kardeşleri, kâne ve kardeşleridir. Âmil olmayanlar; dâhil oldukları cümleye anlamlarını yansıttıkları halde, cümledeki diğer kelimeleri etkilemeyen 'و، إِذَا، ثُمَّ' gibi edatlardır.

Birlikte kullanımlarına göre; 'يَا، أَيَا، هَيَا، أَي' gibi sadece isimlerle birlikte kullanılanlar, te'kit nûnu gibi sadece muzârî ve emir fiilleriyle birlikte kullanılanlar, 'عِنْدَمَا، إِذْماً' gibi bir cümlenin kendisinden sonra gelen diğer cümleye zarfiyyet bağıyla bağlanması için kullanılan edatlar şeklinde kategorize edilebilirler. Çalışma, bu sınıflandırmayı esas alacaktır.

3. EDATLARIN YAPI, ANLAM VE FONKSİYONLARI

3.1. Kelime Türüne Göre Edatlar

3.1.1. İsim Olan Edatlar

3.1.1.1. İsm-i İşâretler (الْأَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ)

Pek çok dilde olduğu gibi Arapçada da soyut ya da somut çeşitli varlıklara veya olgulara işâret etmek için kullanılan belirli kelimeler, bulunmaktadır. İsm-i işâret olarak adlandırılan bu sözcükler, yakındaki, orta mesafedeki veya uzaktaki nesne ya da kişileri göstererek, hem kelime tekrarından kaçınmak hem de muhatabın dikkatini canlı tutmak için kullanılırlar. Bu isimlerin gösterdiği nesneye ya da delâlet ettiği kavrama ‘muşârun ileyh’ denir. İşâret isimleri, kendiliğinden mârife isimlerdir ve marifeleşmek için ‘elif-lâm’ takısına ihtiyaç duymazlar. Bunların ‘tesniye/ikil’ formları hariç hepsi mebnîdir. İşâret isminden sonra gelen harf-i tarif almış isim, işâret isminin bedeli veya sıfatı olur. Her iki durumda da yani işâret isminden sonra gelen harf-i tarifli isim, bedel de olsa sıfat ta olsa irabı aynıdır. İşâret isminden sonra gelen ismin bedel olduğu görüşü daha çok kabul görmektedir.⁶³ Sıfat, mevsufuyla belirlilik-belirsizlik (mârifelik-nekiralık), sayı (müfred, tesniye, cem’), cinsiyet (müzekkerlik-müenneslik) ve hareke (fetha-damme-kesra) bakımından uyumlu olmak zorundadır. Bu nedenle sıfat ve mevsuf arasındaki uyum, ism-i işâret ve muşârun ileyhi arasında da gözetilir. Mesela; tekil ve müennes bir isme işâret edilecekse, müfred ve müennes ism-i işâret formu kullanılmalıdır. Aynı şekilde cümlede çoğul müzekker bir grup gösterilmek isteniyorsa, işâret edilen nesneler ya da kişilerden önce, cem’i müzekker formundaki ism-i işâret yer almalıdır. İşâret isimleri; gösterdikleri varlıkların sayısı, cinsiyeti, âkil ya da gayri âkil oluşuna, uzaklığı ve yakınlığına göre çeşitlere ayrılırlar.⁶⁴

Tablo 1. Yakın İçin Kullanılan İşâret İsimleri⁶⁵

Sayı	Müennes (Dişil)	Müzekker (Eril)
Müfred (Tekil)	ذِي، ذِهِ، (هَذِهِ)، تَا، تِي، تَهْ، تِهْ ذِهْ bu	ذَا (هَذَا) bu

⁶³ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvi* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1431/2010), 61.

⁶⁴ Hasan, *en-Nahvu'l Vâfi*, 1/ 321-322.

⁶⁵ M.Sadi Çöğenli, *Kur'ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: Bakanlar Medya, 2009),40.

Tesniye (İkil)	تَانِ (هَاتَانِ)، تَيْنِ (هَاتَيْنِ) bu ikisi	دَانِ (هَدَانِ)، دَيْنِ (هَدَيْنِ) bu ikisi
Cemî (Çoğul)	أُولَاءِ (هُؤُلَاءِ) bunlar	أُولَاءِ (هُؤُلَاءِ) bunlar

هَذَا: Yakını göstermek için kullanılır. Bu edat, iki harfin birleşiminden oluşur. ‘هـ’ tenbih edatıdır ve aslı itibariyle emir manası barındıran bir isim-fiildir, ‘al’ anlamına gelir. Bu harf, ‘ذَا’ ism-i işâretine genellikle birleştirilerek kullanılır. Gerçek ism-i işâret ‘ذَا’ olup, sükûn üzere mebnîdir ve tekil erkek için kullanılır. Sayısı farketmeksizin, kendisinden önce istifhâm edatlarından ‘مَنْ’ ya da ‘مَا’ gelmesi şartıyla akıllı ya da akılsız varlıklar için kullanılır, kendisinden sonra ise isim cümlesi, fiil cümlesi ya da şibh-i cümle gelebilir. “مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ”⁶⁶ Kimdir izni olmadıkça onun yanında şefaate kalkışacak?

ذِهِ: Kesra üzere mebnîdir ve müfred müennes için kullanılır. ذَى، ذَهْنَى، تَا، تَهْ، تِهْ، تِهْ şeklinde de gelebilir. “وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ”⁶⁷ Ve sakın şu ağaca yaklaşmayın.

هَذَانِ، هَاتَانِ، هَذَيْنِ، هَاتَيْنِ: Tenbih edatı ‘هـ’ ile ‘دَانِ’ ve ‘تَانِ’ ism-i işâretlerinin birleşmesi ile oluşur. ‘دَانِ’ tesniye erkekler, ‘تَانِ’ bayanlar için kullanılır. İşâret edilen (muşârun ileyh) somut ya da soyut iki şey olabilir. Harflerle îrablanır, ‘l’ ile merfû hali, ‘ي’ ile gelen şekli mecrur ya da mansub formudur. “رَأَيْتُ هَذَيْنِ رَجُلَيْنِ فِي الْمَدْرَسَةِ” Bu iki adamı okulda gördüm.

أُولَاءِ، هُؤُلَاءِ: Tenbih hâ’sı ile, erkek-dişi, akıllı-akılsız varlıklar için kullanılan ‘أُولَاءِ’ işâret isminin birleşmesi ile oluşmuş, kesra üzere mebnî, uzaktaki şeyleri gösteren bir edattır “رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَضَلُّونَا”⁶⁸ Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar!

Tablo 2. Orta Uzaklık İçin Kullanılanlar⁶⁹

Sayı	Müennes (Dişil)	Müzekker (Eril)
------	-----------------	-----------------

⁶⁶ el-Bakara 2/255.

⁶⁷ el-A‘râf 7/19.

⁶⁸ el-A‘râf 7/38.

⁶⁹ Çöğenli, Kur‘ân ve Hadis Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42.

Müfred (Tekil)	تَيْكَ şu	ذَاكَ (هَذَاكَ)، ذَاكُم، ذَاكُنَّ şu
Tesniye (İkil)	تَانِكَ، تَيْنِكَ şu ikisi	ذَانِكَ، ذَيْنِكَ şu ikisi
Cemî (Çoğul)	أُولَئِكَ şunlar	أُولَئِكَ şunlar

ذَاكَ (هَذَاكَ)، ذَاكُم، ذَاكُنَّ: ‘ذَا’ ile, orta uzaklığa işâret edebilmek için, ism-i işâretin sonuna eklenerek kullanılan hitap kâfının ‘ك’ birleşimidir. Başında tenbih hâ’sı ile kullanılabilir. “ذَاكَ : Şu, güzel bir bahçedir.”

Hitap zamiri, işâret edilenin cinsiyeti, müfred ya da çoğul oluşuna göre değişebilir. Müfred müennes ‘تَيْكَ’ işâret isimleri de uzaklığı göstermek için sonuna hitap kâfı alabilir. “تَيْكَ : Şu ev geniştir.” Ancak başında tenbih hâ’sı bulunan ism-i işâretler, hitap kâfı almazlar. ‘هَذَاكَ’ gibi bir kullanım doğru olmaz.⁷⁰

ذَانِكَ، ذَيْنِكَ، تَانِكَ، تَيْنِكَ: Uzaklığı göstermek için sonuna eklenen hitap zamiriyle birlikte kullanılan, müsennâ, müzekker ve müennes formlardır. Tesnîyeler her zaman hareke ile îrablandıklarından, elif ile merfû, yâ ile mecrûr olurlar: “تَانِكَ الطَّبِيبَتَانِ رَحِيمَتَانِ : Şu iki bayan doktor merhametlidir.”

أُولَئِكَ: Orta uzaklığı belli etmek için müzekker ve müenneste kullanılan ism-i işâreti, sonuna hitap zamiri alır, akıllı ve akılsız varlıkları göstermek için kullanılır: “أُولَئِكَ عَلَى هُدًى : Onlardır Rablerinden doğru yolu bulanlar, onlardır kurtuluşa erenler.”⁷¹

Tablo 3. Uzak İçin Kullanılanlar⁷²

Sayı	Müennes (Dişil)	Müzekker (Eril)
------	-----------------	-----------------

⁷⁰ Hasan, *en-Nahvu’l Vâfi*, 1/323-325.

⁷¹ el-Bakara 2/5.

⁷² Çöğenli, *Kur’ân ve Hadis Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 43.

Müfred (Tekil)	تِلْكَ o	ذَٰلِكَ، ذَٰلِكَمَّا، ذَٰلِكُنَّ o
Tesniye (İkil)	تَانِكَ، تَيْنِكَ o ikisi	ذَانِكَ، ذَيْنِكَ o ikisi
Cemî (Çoğul)	أُولَٰئِكَ onlar	أُولَٰئِكَ onlar

Daha uzaktaki nesne ve kavramları gösterebilmek amacıyla yakın için kullanılan ism-i işâretlerin sonuna önce ‘ل’ (lâm’ul-buûd/uzaklık lâmı), sonra da hitap zamiri ‘كَ’ eklenir. Görüldüğü gibi, ism-i işâretlerin gösterdikleri mesafe arttıkça, sonlarına eklenen harf sayısı da artmaktadır. Başka bir deyişle harf sayısının ziyâdeleşmesi, uzaklığın artmasına delâlet etmektedir.

Bu kural, yakını gösteren ‘ذَا’nın sonuna ‘كَ’ eklenmesiyle orta uzaklığı, ‘ل’ harfinin eklenmesiyle de daha uzak bir mesafeyi göstermesi şeklinde tezâhür eder. Tıpkı fiildeki harf sayısının artmasıyla, ortaya konan eylemin miktar ve sıklığının artması gibi.

ذَٰلِكَ: ‘ذَا’ ism-i işâreti, lâmu’l-buud denilen uzaklık lâmına ‘ل’ ve hitap kâfına ‘كَ’ birleşmiş, müfred müzekker için kullanılan edattır. “ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ: O kitap ki, kendisinde hiç kuşku yoktur.”⁷³

تِلْكَ: ‘تِي’ ism-i işâretinin lâmu’l-buud ve hitap kâfına birleşmesiyle ortaya çıkan ve müfred müennes için kullanılan edattır.⁷⁴ “وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى: O sağ elindeki nedir ey Musa?”⁷⁵ âyetinde, ‘تِلْكَ’ ism-i işâreti, Hz. Musa’nın âsasına işâret etmek için kullanılmıştır.

ذَانِكَ، ذَيْنِكَ: Uzaklığı belirtmek için kullanılan ikil ve müzekker formdur. Akıllı ve akılsız varlıklar için kullanılır. ‘ا’ ile merfu, ‘ي’ ile mecrur ve mansub olur. “اُسْلُوكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ: تَخْرُجُ بَيِّضًا مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ وَاضْمُمُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ: Şimdi elini koynuna sok; bir hastalık yüzünden olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılıp savrulan kollarını normal konuma getir (sakin ol). İşte şu ikisi

⁷³ el-Bakara 2/2.

⁷⁴ Huseyn Muhammed Musa en-Nemîrî, *el-Vecîz fî Edevâtin-Nahviyyeti* (Riyad: Dâru’l Mirac, 1998), 210.

⁷⁵ Tâhâ 20/17.

Firavun ve adamlarına karşı göstereceğin, rabbın tarafından iki kesin delildir. Onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.”⁷⁶

أُولَئِكَ: **أُولَئِكَ** ism-i işâretinin kısaltılmış şeklidir. Uzaklık göstereceği için, lâmu’l-buûd vesonuna mutlaka hitap zamiri alır, **أُولَئِكَ** şeklinde gelmesi gerekirken, **أُولَئِكَ**’nin sonundaki elif düşer ve **أُولَئِكَ** olarak gelir. Müzekker, müennes akıllı ve akılsız varlıklar için kullanılır. Sonunda hitap zamiri olduğu için başına ‘tenbih hâ’sı almaz.

Diğer İsm-i İşâretler (Zarf Olanlar):

هَٰذَا: Yakın mekânı gösteren, ‘burada, var’ anlamında, sükûn üzere mebnî bir ism-i işârettir. Başına tenbih hâ’sı eklenebilir.

هَٰنَا: Orta bir uzaklık için kullanılan, ‘şurada, var’ anlamında, sükûn üzere mebnî bir ism-i işârettir. Sonundaki **هَٰ**, hitap zamiridir ve uzaklığı ifâde eder.

هَٰنَاكَ: Lâm’ul-buûd ve hitap kâfının eklenmesiyle en uzak mesafe için ‘orada, var’ anlamında kullanılan ism-i işârettir. Sükûn üzere mebnîdir. Bazen zaman için de kullanılır.⁷⁷

هَٰنَاكَ: Uzak için kullanılan ism-i işârettir, fetha üzere mebnîdir. Kendisine tenbih hâ’sı ve hitap kâf’ı birleşmez. “Orada, var” anlamındadır. Fetha alan tâ-ü merbuta **هَٰ** : Dişilik tâ’sı⁷⁸ ile birleşerek **هَٰنَاكَ** şeklinde de gelebilir. Bu durumda kendisinden sonra sadece cümle gelmelidir.

Sayılan bu özellikler ism-i işâretlerin temel manalarıdır, ancak onlar cümlede her zaman gerçek bir varlığa ya da olguya dikkat çekmek için kullanılmazlar. Yer aldıkları bağlama göre, temyiz (ayırdetme), tahkîr (aşağılama), ta’zim (yüceltme), ta’riz (iğneleme), hayret (şaşıрма), istihzâ (alay etme), îcaz (az sözle çok şey anlatma), liyâkat (layık olma) gibi manalar da ifâde edebilirler. Öyle ki, bir cümlede kullanılan tek bir ism-i işâret, bu manalardan iki veya daha fazlasını taşıyabilmektedir.⁷⁹

⁷⁶ el-Kasas 28/32.

⁷⁷ Mehmet Kılıçarslan, - Ahmet Kays Harputlu, Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye li-teshîli Fehmi Âyâtî’l-Kur’âniyye (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021), 239.

⁷⁸ “Arapçada müzekker bir kelimeyi müennes yapma gibi önemli bir fonksiyonu olan “tâ” harfî, hem isim ve fiil hem de edatların sonunda yer alır. Fiile birleştiklerinde açık tâ/ت olarak yazılan bu tâ harfleri, fâilin müennes olduğuna delalet ettikleri için “tâu’t-te’nîs” diye isimlendirilir. İsimle birlikte olduğunda ekseriyetle “tâü’l-merbûta” (تاء) şeklinde yazılır.”; Ahmet Kömürcü, “Arapçada Açık Müenneslik Tâ’sı” Ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Kullanımları”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 (Spring 2015), 656.

⁷⁹ Mehmet Kılıçarslan, *Müşkilü’l-Kur’ân Lafız ve İ’rab Kaynaklı İşkâl* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 129.

3.1.1.2. İsm-i Mevsûller (الْأَسْمَاءُ الْمَوْصُولَةُ)

İsm-i mevsûl; kendisinden sonra gelen bir cümle ile anlamı açığa çıkan marife bir isim türüdür. Kendisinden sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir.⁸⁰ Arapçada ve aynı zamanda Türkçe’de cümleler, basit ve bileşik olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Bileşik cümleler, ana cümle ve yan cümle olarak adlandırılan iki unsurdan oluşurlar. İsm-i mevsûlden sonra gelen ve onun anlamını ortaya çıkaran sıla cümlesi, yan cümle türündendir. Sıla cümlesi, fiil veya isim cümlesi ya da şibh-i cümle şeklinde gelebilir.⁸¹ Sıla cümlesi, Türkçe’ye terxüme edilirken, ‘-en, -an, -dığı, -cek, -cak, -eceği, -cağı, , bulunan, olan, ...’ şeklindeki ortaçlarla karşılaşılır. Az görülmekle beraber ‘-ki’ bağlacı olarak da kullanılabilir.⁸² İsm-i mevsûller; hass (özel) ve müsterek olarak iki kısımda incelenir.⁸³

Tablo 4. Hass İsm-i Mevsuller⁸⁴

Sayı	Müennes (Dişil)	Müzekker (Eril)
Müfred(Tekil)	الَّتِي	الَّذِي
Tesniye (İkil)	الَّتَانِ، اللَّتَيْنِ	الَّذَانِ، اللَّذَيْنِ
Cemî (Çoğul)	اللَّاتِي، اللَّوَاتِي، اللَّائِي، اللَّاءِ	الَّذِينَ

Tablo 5. Müsterek İsm-i Mevsuller⁸⁵

Sayı	Akıllılar İçin	Akılsızlar İçin	Hem Akıllı Hem Akılsızlar İçin
Müfred (Tekil)	مَنْ	مَا	أَيُّ
Tesniye (İkil)	مَنْ	مَا	أَيُّ

⁸⁰ Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *en-Nahvu 'l-vâdih fi kavâ'id-i l-luğati 'l-'Arabiyye* (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye es-Suudiyye, ts.), 1/216.

⁸¹ Emrullah İşler - Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu* (İstanbul: Elif Yayınları, 2013), 148.

⁸² Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 65.

⁸³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2010), 111.

⁸⁴ Çöğenli, *Kur'an ve Hadis Örneklili Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 46.

⁸⁵ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 57.

أَيُّ	مَا	مَنْ	Cemî (Çoğul)
-------	-----	------	--------------

الَّتِي: Sükûn üzere mebnîdir. 'الَّذِي' müzekker, 'الَّتِي' müenneste, tekil, hem akıllı hem akılsız varlıklar için kullanılan edatlardır. "وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ": Ve O, geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır."⁸⁶

الَّذَانِ، اللَّتَانِ: Biri müzekker diğeri müennes içindir. Hem akıllı hem akılsızolan, ikil varlıklar için kullanılır. Ancak, tesniyeler mü'rabdır. İsm-i işârette olduğu gibi, 'الَّذَانِ، اللَّتَانِ' şeklinde elif ile merfû, 'الَّذَيْنِ، اللَّتَيْنِ' şeklindeyâ ile mecrur ve mansubolurlar. "وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ": İçinizden o işi yapanlara eziyet edin."⁸⁷

الَّذِينَ: Akıllı erkek çoğullar için kullanılır, fetha üzere mebnîdir. Cümledeki konumuna göre îrablanır. "وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ": Ve îman edenler, namazı dosdoğru kılanlar..."⁸⁸

الَّلَاِىِ، اللَّاتِىِ، اللَّوَاتِىِ، اللَّائِىِ: Her biri müennes olan,akıllı ve akılsız çoğullar için kullanılırlar. Cümledeki konumlarına göre îrablanırlar. "سَافِرَ اللَّائِىِ دَرَسْتُهُنَّ": Ders verdiğim bayanlar gittiler."

"لَمْ أَشْهَدْ الَّتِى...،ذهب الَّتِى..." gibi cümlelerdegörülen ism-i işâretlerin delâlet ettikleri varlıklar (medlûlleri) açık değildir. Bu medlûller, hayvan mı, insan mı, bitki mi bilinmemektedir. Burda biribhâm (kapalılık) söz konusudur. Bu durumda, cümlelerin anlamını muğlaklaşmakradır. Bu nedenle ism-i mevsûllere "müphem/kapalı isimler" de denilebilir. İsm-i mevsûllerin medlûllerinin (delâlet edilenin) açığa çıkarılması gereklidir. "جَاءَ الْوَلَدُ الَّذِي": Gönderdiğin kitabı okudum."; "قَرَأْتُ الْكِتَابَ الَّذِي أَرْسَلْتُهُ": Babası âlim olan çocuk geldi."; "أَبُوهُ عَالِمٌ": Bahçede çalışan yaşlı kadına yardım ettim."örneklerinde görüldüğü gibi sıra cümlesinde gelen ve ism-i mevsûle dönen âitlik zamiri, cümledeki kapalılığı izale eder. Bu kapalılık, ism-i mevsûlden sonra, bazen âitlik zamiri içeren tam cümle ile bazen de bir şibh-i cümlelerin getirilmesi ile giderilir. "عَرَفْتُ الشَّابَّ".

⁸⁶ el-Enbiyâ 21/33.

⁸⁷ en-Nisâ 4/16.

⁸⁸ el-Mâide 5/55.

الَّذِي عِنْدَكَ: Yanındaki genci tanıdım.” örneğinde olduğu gibi, ism-i mevsûlden sonraki sıla cümlesi, şibh-i cümle şeklinde de gelebilir.⁸⁹

Müşterek İsm-i Mevsûller: Müşterek ism-i mevsûller, “مَنْ، مَا، أَيُّ، ال، ذُو، دَا” olmak üzere altı tanedir.⁹⁰ Müzekker ya da müennesleri, müfred, tesniye ve cemîleri bulunmaz. Hangi şahıs için kullanıldıkları âid zamirinden anlaşılmaktadır. “جَاءَ مَنْ رَأَيْتُهُ”: Gördüğüm kimse (erkek) geldi.”; “جَاءَ مَنْ رَأَيْتُهَا”: Gördüğüm kişi (bayan) geldi.”; “جَاءَ مَنْ رَأَيْتُهُمْ”: Gördüklerim geldi.” ‘مَنْ، مَ’ mebnîdir, ‘أَيُّ’ ise mûrabdır. Müşterek ism-i mevsûller, fâil ve mef’ûl gibi cümlelerin unsuru olurlarken, sıfat olmazlar. “إِسْأَلْ مَنْ يَعْرِفُ”: Bilene sor!”; “قَرَأَ أَحْمَدُ مَا كَتَبَهُ”: Ahmed yazdığını okudu.” Birinci cümledeki ‘مَنْ’, ‘إِسْأَلْ’ fiilinin, ikinci cümledeki ‘مَنْ’ ise ‘قَرَأَ’ fiilinin mef’ûlü olarak cümlelerin unsurudur, ikisi de mebnîdir ve mahallen mansubdur.⁹¹

مَنْ: Akıl sahibi varlıklar için en çok kullanılan müşterek ism-i mevsûldür. ‘-en,-an, -diği, -dığı, olan’ şeklinde ‘الَّذِي’nin anlamlarını verir, sükûn üzere mebnîdir. Müfred bir varlık için kullanıldığında, ism-i mevsûlden sonra gelen fiil, varlığın cinsiyetine uyumlu olarak müzekker ya da müennes formda gelir: “غَابَ مَنْ كَتَبَ - غَابَ مَنْ كَتَبَتْ”: Yazan yoktu.” Müsennâ ve cem’ varlıklar için de yine cinsiyete uyumlu olarak iki şekilde gelir: “غَابَ مَنْ كَتَبَا”: Yazanlar yoktu.”; “غَابَ مَنْ كَتَبَتْ”: Yazan iki kişi yoktu.”⁹²

‘مَنْ’ ism-i mevsûlu, şu üç durumda gayr-ı âkiller (hayvan, eşya, ilim sahibi olmayan) için de kullanılabilir:

1. Akıllının yerini tutan bir gayr-ı âkil için kullanıldığında: “وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ”: Kendisine kıyamet gününe kadar cevap vermeyecek olana çağrıda bulunandan daha şaşkın kim olabilir?”⁹³ Burada ‘مَنْ’ ism-i mevsûlü putların yerine kullanılmıştır.

2. Akıllı ve akılsız varlıkların karışık olarak bulunduğu durumlarda; “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ”: Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar ve sürüler

⁸⁹ Hasan, *en-Nahvu’l Vâfi*, 1/340-344.

⁹⁰ İbn Hişâm, *Şerhu katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, 112.

⁹¹ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 56,57.

⁹² Hasan, *en-Nahvu’l Vâfi*, 1/348.

⁹³ el-Ahkâf 46/5.

halinde süzülen kuşlar, Allah'ı tesbih ederler.”⁹⁴ Gökte ve yerde hem akıllı hem akılsız varlıklar mevcuttur.

3. Gayr-ı âkil, âkil ile aynı konuda birleştiğinde, âkil varlıkların üstünlüğünden dolayı ‘مَنْ’ ism-i mevsûlû kullanılır: “وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ عَلَى أَيْكُلٍ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ عَلَى أَرْبَعٍ : Onlardan, karnı üstünde sürünen var, onlardan, iki ayakla yürüyen var ve onlardan, dört ayakla yürüyen var.”⁹⁵ ‘دَابَّةٌ’ kelimesi, karnı üzerine sürünen, iki ayağı ve dört ayağı üzerine yürüyen bütün canlıları kapsar. Ancak ‘yürüme’ eylemi hem âkil hem de gayr-ı âkil varlıklar için mümkündür. Ancak bu iki varlık türü aynı eylem noktasında birleştiklerinden, gayr-i âkiller için kullanılan ‘مَا’ yerine, âkiller için kullanılan ‘مَنْ’ ism-i mevsûlû kullanılmıştır.⁹⁶

مَا: Erkek-dişi, tekil, ikil, çoğul hepsi için kullanılan, sükûn üzere mebnî olan edattır. Ancak hayvanlar ve eşyalar gibi akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılmaktadır. “يَقُولُ الرَّجُلُ مَا لَا : Ali gördüğünü anlattı.” ; “حَكَى عَلِيٌّ مَا شَاهَدَهُ : Adam yapmadığını söylüyor.” ; “يَفْعُلُ

أَيَّ: Sayı ve cinsiyet farketmeksizin, hem akıllı hem de akılsız varlıklar için kullanılır. Kendisinden sonra muzâfun ileyh gelir. “نَعْلَمُ أَيُّهُمْ هُوَ شَجَاعٌ : Hangisinin cesur olduğunu biliyoruz.”⁹⁷

ال: Harf-i târif, ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe gibi müştâk isimlerin önüne geldiğinde ism-i mevsûl görevi ifâ eder. “جَاءَ الدَّاهِبُ = جَاءَ الَّذِي يَذْهَبُ : Giden kimse geldi.”; “رَأَيْتُ الْمُتَنَّى عَلَيْهِ : Övülen kimseyi gördüm.” Bu örneklerde harf-i târifin ism-i mevsûl, müştak ismin ise şibh-i fiil olduğu söylenebilir.

ذَا: Soru ismi ‘مَا/ مَنْ’ dan sonra geldiği zaman ism-i mevsûl olur. “مَاذَا فَعَلْتَ? : Yaptığın nedir?/ Ne yaptın?”; “مَاذَا ذَهَبَ? : Giden kimdir?/ Kim gitti?”

ذُو: İsm-i mevsûl olarak sadece Tay Kabîlesi kullanmıştır. “ذَهَبَ ذُو جَاءَ : Gelen gitti.”; “سَلَّمْتُ : عَلَى ذُو جَاءَ : Gelen kimseye selam verdim.”⁹⁸

⁹⁴ en-Nûr 24/41.

⁹⁵ en-Nûr 24/45.

⁹⁶ Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Evdahül-Mesalik ila Elfiyyeti İbn Malik*, thk: Yusuf Şeyh Muhammed Bekâi (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1431/2010), 1/152-155

⁹⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 225.

⁹⁸ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 58.

Kur’ân-ı Kerîm’de ism-i mevsûller bol miktarda ve çok geniş bir çerçeve dâhilinde kullanılmaktadır ve bu sözcüklerin medlûllerinin doğru belirlenmesi, iyi bir bilgi birikimi ve araştırmayı gerektirir. Aksi takdirde, tercümelerde orijinal metinle alakası olmayan manalara işâret edilmesi kaçınılmazdır.⁹⁹

3.1.1.3. İstifhâm Edatları (الْأَسْمَاءُ الِاسْتِفْهَامِ)

İstifhâm ‘الِاسْتِفْهَامِ’ kelimesi; fhm ‘فهم’ kökünden türemiş bir mastardır. ‘فهم’ sözlükte “Bir şeyi kalp ile bilmek, hakîkatini anlamak” manalarına gelir.¹⁰⁰ اِسْتَفْهَمَ “Daha önce bilinmeyen bir şeyi anlamak için onunla ilgili soru sormak, bilgi istemek.”¹⁰¹ demektir. Arapça fiillerde ‘است’ harfleri talebi ifâde eder. “Bir şeyi anlamayı istemek”, “Bir şeyin sûretinin zihinde hâsıl olmasını talep etmek”¹⁰² demektir. Bunun için de soru sözcükleri kullanılır ki bunlara ‘istifhâm edatları’ denir. Bu edatlar ikisi harf, dördü isim, beşi zarf olmak üzere toplam on bir adettir. İsim olanlar fâil, mef’ûl, mübtedâ, haber gibi görevlerde bulunabilirken, harf olanlar bu vazîfeleri yapmazlar. İstifham uslûbû, belâgatın¹⁰³ alt dalı olan ve nahivle birbirini tamamlayan meânî¹⁰⁴ ilminde bir inceleme alanıdır. Edebî bir üslupta, soru sorma yöntemiyle çeşitli manalara hâiz mesajlar verilir ve bu stil anlatımı daha etkili hale getirir. Vurguyu ve dikkati çekmeyi sağlayan soru sorma amaliyyesi ise istifhâm edatları ile yapılır. Dolayısıyla, istifhâm üslubu dil sanatlarının içinde yer alan, muktezâ-i hâle uygun söz söylemenin unsurlarındandır ve bu üslubun icraatını sağlayan edatlar, temel görevlerinin yanı sıra farklı manalara da delâlet edebilirler.¹⁰⁵ Temel istifhâm edatları şunlardır:

⁹⁹ Kılıçarslan, *Müşkilü’l Kur’ân*, 148.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/ 459.

¹⁰¹ İn’âm Fevâl Akkâvî, *el-Mu’ceü’l-Mufasssal fî ‘Ulûmi’l-Belâğa el-Bedî’ ve’l-Beyân ve’l-Me’ânî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1413/1992), 122.

¹⁰² Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Muhtasarü’l-Me’ânî*, thk. Abdulhamit Hindâvî (Beyrut: Mektebetü’l ‘Asriyye, 1440/2018), 2/320.

¹⁰³ “Belâgat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamında masdardır. Bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ve estetik bir şekilde ifade edilmesidir. Dil âlimlerinden Câhız (ö. 255/869)’e göre “Lafızla mânânın güzellikte birbiriyle yarışması, yani mânadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mânânın zihne süratle ulaşması”dır. İnsanda doğuştan varolan belâgat melekesi, sonradan düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kâidelerini inceleyen, ancak diğer dil ilimleri içerisinde geç bağımsızlaşan bir ilim dalı haline gelmiştir. Bu ilim Meânî, beyân ve bedî’ olmak üzere üç dala ayrılır.” Bkz, Hulusi Kılıç “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380-383.

¹⁰⁴ “Sözlükte ‘meânî’ kelimesi ma’nânın çoğuludur. Sözü duruma, zamana ve mekâna göre uyarlama ilkelerini inceleyen belâgat ilminin ana dalıdır.” Bk. İsmail Durmuş, “Meânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/ 204-206.

¹⁰⁵ Halil İbrahim Kocabıyık, “İstifhâm Edatları”, *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2017), 649-663.

Tablo 6. İstifhâm Edatları¹⁰⁶

Harf	İsim	Zarf
أ -mi, -mı?	مَنْ kim?	أَيْنَ nerede, nereye?
هَلْ -mi, -mı?	مَا ne?	مَتَى ne zaman?
	كَيْفَ nasıl?	أَيَّانَ ne zaman?
	كَمْ kaç?	أَنَّى nerede, nereden?
		أَيُّ hangi?

Soru edatları, tasdik ve tasavvur olmak üzere iki amaçla kullanılırlar:

Tasdik (Hüküm): Yapılan işin özne tarafından yerine getirilip getirilmediğini anlamak amacıyla soru sormaktır. Belağat ilmine göre soru, müsned ve müsnedün ileyeh¹⁰⁷ arasındaki ilginin (isnâdın) var olup olmadığının bilinmesi için sorulmaktadır. “أَكْتَبَ عَلَيَّ؟” sorusunda yazma işinin Ali tarafından yapılıp yapılmadığı sorulmakta, bu konudaki tereddüt giderilmek istenmektedir. Yazma işi Ali tarafından yapıldıysa ‘evet’, yapılmadıysa ‘hayır’ cevabı verilir. Diğer bir ifâdeyle tasdik sorusu, bir hükmün meydana gelip gelmediğini öğrenmek niyetiyle sorulur.

Tasavvur: Sözlükte bir şeyin zihinde canlanması anlamına gelen tasavvur, terim olarak “Müfredin, yani müsned ve müsnedün ileyhten oluşan cümlelerin zıddının bilinmesi” anlamındadır. Müfred, hüküm bildirmeyen kelime ve tamlamalar olarak tanımlanabilir. Tek bir şeyi, iki ya da daha fazla şeyi gösterebilir. Fiil, fâil, mef’ûl, zarf, hâl gibi bir öge olabilir. Tasavvur sorusunun cevabı, cümlelerin bir ögesini verir. Bu cevap, tasdikte olduğu gibi ‘evet’ ya da ‘hayır’ şeklinde değildir. ‘مَنْ قَرَأَ الْكِتَابَ؟’ sorusunda, cevap olan ‘حَالِدٌ’ kelimesi, fâildir

¹⁰⁶ Çöğenli, *Kur’ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 397-405.

¹⁰⁷ “Bir sözün kelâm olabilmesi için müsned ve müsnedün ileyhe ihtiyaç vardır. Müsned “مُحْكَمٌ بِهِ” “ kendisiyle hüküm verilen”, “مُخْبَرٌ بِهِ” “ kendisiyle haber verilen/bildirimde bulunulan” da denir. Müsned, fiil veya fiil mânâsında masdar, ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl ve zarf ile onun müteallıkları da olabilir. Müsnedün ileyhe ise “مُحْكَمٌ عَلَيْهِ”, “ hakkında hüküm verilen” ve “مُخْبَرٌ عَلَيْهِ”, “hakkında haber/bilgi verilen” de denir. Müsned ve müsnedün ileyhe arasındaki nispete ise isnâd adı verilir.”; Ağaç, “Kelâm Kavramı Açısından Müsned ve Müsned İleyhin Halleri”, 27.

ve müfreddir. ‘كَيْفَ ذَهَبْتُ؟’ sorusuna ‘ذَهَبْتُ رَاكِضًا’ şeklinde karşılık verildiğinde, cevap hâl ögesidir ve müfreddir. Tasdik sorusunda sadece ‘أَ’ ve ‘هَلْ’ edatları kullanılır. ‘هَلْ’ dışındaki tüm edatlar, tasavvur sorusu için kullanılır.¹⁰⁸

Harf Olan Soru Edatları

أ: İstifhâm hemzesi, en çok kullanılan ve asıl olan soru edatıdır. Hem tasdik hem tasavvur için cümlelerin başında bulunan, isimlerle ve harflerle gelebilen ve fetha üzere mebnî olan bir harftir. İstifhâm hemzesini diğer soru edatlarından ayıran bazı özellikler bulunmaktadır:

1. Hazfedilmesi câizdir. “رَأَيْتَهَا الْيَوْمَ أَمْ الْأَمْسَ؟” cümlesinde, istifhâm hemzesi başta bulunacakken hazfedilmiştir. Çünkü cümlede açıkça zikredilmesi de gizlenmesi de mümkündür.

2. Olumsuz cümlelere eklenebilir. “أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ” : Allah hüküm verenlerin en âdili değil midir?¹⁰⁹ Buradaki soru hemzesi ‘takriri istifhâm’ içindir.¹¹⁰

3. ‘هَلْ’ soru edatı atıf harflerinden sonra gelirken, ‘أَ’ önce gelir. “أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا مَأْمُونًا” : Çevresindeki insanlar can güvenliği içinde değilken, orayı güvenli harem ve emin bir yer kıldığımızı görmediler mi? Hâlâ bâtıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?” âyetinde ‘و’ ve ‘ف’, atıf harfleridir. ‘و’ harfi, “أَغْفَلُوا وَلَمْ يَرَوْا” şeklinde takdîrî bir cümleye atfedilmiştir. Buradaki hemze ise ‘istifhâmu’l-inkârî’dir.¹¹¹ Diğer bir ayette ‘ثُمَّ’ atıf harfinden önce gelmiştir. “أَتُمِّ إِذَا” : Olacaklar olduktan sonra mı buna iman edeceksiniz?¹¹²

Arap dili ve tefsir âlimi el-Ferrâ (ö. 207/822), istifhâm edatlarından sadece hemzenin cümlelerin başında ya da ortasında yer alabileceğini, ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923) ise

¹⁰⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 79-80.

¹⁰⁹ et-Tîn 95/8.

¹¹⁰ Mahmûd b. ‘Abdirrahîm Sâfî, *el-Cedvel fî İ’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru’r-Reşîd, 1418/1997), 15/362. “Takrir: Muhatabı kendisine sorulan konuyu kabul etmeye sevk etmek demektir. Bu da hemze ile olur.”; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 86.

¹¹¹ Sâfî, *el-Cedvel*, 11/19; “Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça başvurulmuş bir üslup olarak karşımıza çıkan istifhâm-ı inkârî ile kabul edilmeyen/edilmemesi gereken bir olgunun neden hala farkınarılmadığını sorgulanmaktadır. Bu kullanım yerine göre tevbih (kınama) anlamı, yerine göre de tekdiz (yalanlama) anlamını içermektedir.”; Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 86-87.

¹¹² Yûnus 10/51.

onun edatların anakapısı olduğunu belirtmiştir. ‘أ’ (Hemze), yemin edatı yerine geçebilir, tesviye (eşitleme) ve yakındaki kişiye nidâ (seslenme) için de kullanılabilir.¹¹³

Hemzeden sonra fiil varsa istifhâm, gâye anlamı içerir ve fiille beraber kullanıldığında, soru vurgusu yapar. “أَقَابَلَكْ أَحْمَدُ؟” Ahmed seninle görüştü mü?” İsimden önce gelirse, fâil ya da mef’ûldeki soru vurgusu açığa çıkar. “أَحْمَدُ قَابَلَكْ؟” Seninle görüşen Ahmet midir?”¹¹⁴ İstifhâm edatlarının soru manaları onların temel anlamlarıdır, ancak bu edatlar, nahiv terkiplerinde de etkileri görülen pek çok yan anlamlar ihtivâ ederler. İstibtâ’(geciktirme), taaccüb (şaşıрма), emir, nehiy, nefiy, delâlete karşı uyarma, vaîd (tehdit), takrir (muhatapı bildiği bir şeyi îtîraf eder hale getirme), inkâr (yapılan şeyi yalanlama, reddetme), alay (tehekküm), küçümseme (tahkir), uzak sayma (istib’âd) gibi. Yine bağlama göre; deneme, hatırlatma, işin büyüklüğünü gösterme, muhatapın inadını açığa çıkarma gibi manaları da içerirler. Ayrıca, tüm bu sayılanların içinden birkaç anlamı birden taşıyabilirler.¹¹⁵ Bu manaların tercümelerde yansıtılması, okuyucunun metni daha iyi anlaması ve verilen mesajı doğru alabilmesi için elzemdir.

هَلْ: Sükûn üzere mebnî, sadece olumlu isim ve fiil cümlelerine dâhil olabilen istifhâm harfidir. Olumsuz cümlelerin, ‘إِنَّ’nin, şart edatlarının, atıf harflerinin başında gelmez. Muzârî fiilin başında gelirse, geniş ve gelecek zaman anlamı katar. Bu edat ile yalnız tasdik amaçlı sorular sorulabilir, tasavvur soruları için kullanılamaz. Sorulan soru, hükmün bilinmediğini ve öğrenilmek istenildiğini gösterir. Örneğin; “هَلْ الدَّرْسَ فَهِمْتَ؟” şeklinde bir cümle gramer açısından doğru olmaz. Çünkü bu cümle ile hükmün (anlama işinin) bilindiğini gösteren tasavvur amaçlı bir soru sorulmaktadır. Hâlbuki ‘هَلْ’ ile hükmü, yâni işin yapılp yapılmadığını öğrenmek için soru sorulur. Doğru cümle kurulumu ise ‘هَلْ فَهِمْتَ الدَّرْسَ؟’ şeklindedir ve cevap ‘نعم’ veya ‘لا’ olur.

‘هَلْ’ soru edatının anlam ve fonksiyonları bunlarla sınırlı değildir. Haber alma isteği, emir, teşvik, mâ-i nâfiye ve ‘لَنْ’nin anlamını da barındırır.¹¹⁶ İbn Mâlik (ö. 672/1273), el-Kisâî (ö. 189/805), el-Ferrâ gibi âlimler bu edatın ‘قَدْ’ manasına gelebileceğini ifâde etmişlerdir.¹¹⁷ Bu

¹¹³ “Yeminde (bâ) esas olduğundan, bu harfin yerine geçtiğini söyleyen nahivciler bulunmaktadır. مَا أَبَا لِي أَقُنْتُ أَمْ أَفَعَنْتُ (Kalksan da otursan da fark etmez.) cümlesinde tesviye görevindedir.”; es-Sağîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye fî Kutubi't-Tefsîr*, 176-180.

¹¹⁴ Yaşar Koçak, “Nahivde Hemze”, *Şarkiyat Mecmuası*, 16 (Kasım 2011), 84.

¹¹⁵ Bulut, *Belagat-i Miyyessera*, 84-88.

¹¹⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâtî'n-Nahviyye*, 237-238.

¹¹⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, 345.

durum, İnsan sûresi 1. âyette görülmektedir. “هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا” : Gerçekten insan üzerine dehirden öyle bir zaman geçti ki, o vakit insan anılır bir şey değildi.”

İsim Olan Soru Edatları

مَنْ: Akıllı varlıklar için kullanılan, sükûn üzere mebnî istifhâm ismidir. “مَنْ كَتَبَ هَذَا؟” : Bunu kim yazdı?” Bu isim, ‘مَنْ ذَا’ şeklinde ism-i işâretle de gelebilir. “مَنْ ذَا قَائِمٌ؟” : Gelen kimdir?” Bu cümlelerde yazanı ve geleni belirlemek için soru sorulmuştur. Bu edat genellikle eylemi yapanın ortaya çıkarılması için kullanılır ancak farklı fonksiyonları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, daha önce görüldüğü gibi cümlede ism-i mevsûl olarak gelmesidir.

Diğer görevi ise iki cümleyi cezmedici şart ismi olarak kullanılmasıdır. “مَنْ يَصْبِرْ يَنْفَرْ” : Kim sabrederse kazanır.” cümlesinde görüldüğü gibi, cezmettiği birinci cümle fiili mâzî ya da muzârîdir ve bu kısma şart cümlesi denir. İkinci cümle ise yine mâzî ya da muzârî fiille gelir ve şartın cevabı şeklinde adlandırılır.¹¹⁸

مَا: Çok fonksiyonlu bir edattır. Akılsız varlıklar hakkında kendisiyle soru sorulan ve sükûn üzere mebnî olan bir istifhâm ismidir. Bir şeyin açıklamasının istenmesi için sorulur ve isimlerle birlikte kullanılır. “مَا التَّقْوَى؟” : Takva nedir?” gibi. Harf ya da isim olabilir. Harf olarak; mâ-i mastariyye, mâ-i nâfiye ve zâid mâ olmak üzere üç şekilde gelir.¹¹⁹ ‘مَا’ harfi, fiillerin önüne geldiğinde onları olumsuz hale getirir. “مَا فَعَلَ” : Yapmadı, ‘مَا يَفْعَلُ’ : yapmıyor” gibi. Bu fonksiyonundan dolayı fiillerle kullanıldığında, amel etmesini önlemek için fiille kendisi arasına ‘ذَا’ ism-i işâreti eklenir ve ‘مَاذَا’ şeklinde kullanılır.¹²⁰ İstifhâm ismi olarak kullanıldığında; tâzim (büyük bilme/büyüklüğüne dikkat çekme), tahkir, alay etme, teşvik (yönlendirme), taaccüb, takrir, inkâr, kınama, azarlama gibi pek çok manalar içermektedir.

Diğer fonksiyonları; daha önce değinildiği gibi ism-i mevsûl olarak kullanılması, diğer bazı soru edatları gibi cezmedici olmasıdır. Nekira isim şeklinde de gelebilir. “Şey, herhangi, rastgele” anlamındadır ki, bu durumda sıfat olarak îrablanır. “طَلَبْتُ مِنِّي كِتَابًا مَا” : Benden herhangi bir kitap istedi.” Bu cümlede ‘مَا’, ‘كِتَاب’ın sıfatıdır. Mebnî olduğu için mahallen

¹¹⁸ Kocabıyık, “İstifhâm Edatları”, 653.

¹¹⁹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, 322.

¹²⁰ Kılıçarslan, *Müşkilü'l-Kur'ân*, 116.

merfûdur. Zaten nekira olan kelimenin nekiralık seviyesini arttırmakta, muhatapta o kitaba yönelik oluşacak herhangi bir marifelik vehmine imkân bırakmamaktadır.

Câmid mâzî fiil olan ve övgü ifâde eden ‘نَعَمْ’den sonra gelen mârife isim olarak da görülebilir. Bu durumda ‘belirli bir şey’ anlamına gelir.¹²¹ : إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ “¹²² Sadakalarınızı açıklarsanız o ne hoştur!”¹²²

كَيْفَ: Cümledeki anlamına göre îrablanan, dâima zarfîyyet üzere mebnî olan bir kelimedir. İstifhâm ismi olarak temel anlamı, durum sormaktır ve “كَيْفَ حَالُكَ؟” cümlesinde görüldüğü gibi muhataptan cevap ister. Sibeveyhî bu edatı zarf, Ahfeş es-Sirâfî (ö: 328/939) ise isim olarak kabul etmektedir.¹²³

Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinde lafzî manası tercüme edilse de, ‘كَيْفَ’ler belâğî olarak, temel anlamıyla cevap bekleyen durum soruları olarak gelmemektedir. ‘كَيْفَ’ soru edatları şu manalarla gelir:

1. Hayret, korkutma ve dehşet: “فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرُ” : Benim azabım ve uyarılarım nasılmış!”¹²⁴
2. Tahkir ve kınama: “فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَنْبَارَهُمْ” : Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak!”¹²⁵
3. Bilmezlikten gelme (tecâhül-i ârif) “وَ كَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا” : İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?”¹²⁶ gibi anlamlarla görülmektedir. “أَنْظِرْ كَيْفَ” : Resûlüm! Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar.”¹²⁷ âyetinde ‘كَيْفَ’ kınama anlamındadır, hal konumunda ve itnab unsuru olarak cümlemin anlamını zenginleştirmektedir.¹²⁸
4. Bağlaç olarak da kullanılır. “لَمْ أَرَ كَيْفَ تَحْضُرُ” : Nasıl geldiğini görmedim.” cümlesindeki gibi.

¹²¹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 210-216.

¹²² el-Bakara 2/271.

¹²³ es-Sağîr, *el-Edevâtu’n-Nahviyye*, 281.

¹²⁴ el-Kamer 54/16.

¹²⁵ Muhammed 47/27.

¹²⁶ el-Kehf 18/68.

¹²⁷ el-Furkan 25/9.

¹²⁸ Itnab: “Belâğat ilminde bir faydaya binâen insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazlasıyla maksadı ifâde etmektir.”; Bulut, *Belâğat-i Müyessera*, 119.

5. Şart ve cevap cümlelerinin fiillerinin aynı türden olması koşuluyla, cezmetmeyen şart ismi olarak kullanılmasıdır. “كَيْفَ تَأْكُلُ أَكُلُ : Nasıl yersen ben de öyle yerim”. Ancak zâid ‘ما’ ile birleşerek geldiğinde cezmedici hale dönüşür. “كَيْفَمَا تَذْهَبُ أَذْهَبُ : Nasıl gidersen be de öyle giderim.”

كَمْ: Aslı ‘أَكَمْ’ olup, ifâdede kolaylık sağlaması için hafifletildiği kabul edilen, bir şeyin adedini ve cinsini öğrenmek amacıyla kullanılan, sükûn üzere mebnî olan soru edatıdır. Diğer isimler gibi cümledeki konumuna göre merfû, mansub ya da mecrûr olur. ‘كَمْ’, hakkında soru sorulan varlığın sayısını ve cinsiyetini tek başına ortaya koyamadığından, kapalılığı gideren ve temyiz adı verilen açıklayıcı bir kelime ile beraber gelir. Temyiz olarak kullanılan sözcük, dâima müfred, mansub ve nekira olur. Sayılabilen bir şey soruluyorsa ‘kaç tane’, sayılamayan şeylerden bahsediliyorsa ‘ne kadar’ anlamlarına gelir. “كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَ؟ : Kaç kitap okudun?” cümlesindeki ‘كِتَابًا’ temyizdir ve ‘كَمْ’ amel ederek temyizinin sonunu naspetmiştir. Bazen başına ‘ب’ harf-i ceri alır ve ‘بَكَمْ : kaça’ anlamında kullanılır. Bu durumda temyizi gizli olur. “بَكَمْ دِرْهَمٍ اشْتَرَيْتَ الْقَلَمَ؟ : Kalemi kaça aldın?” Bu soru “بَكَمْ دِرْهَمٍ اشْتَرَيْتَ؟ : Kaç dirheme satın aldın?” şeklinde de gelebilir. Burada ‘بَكَمْ’, kendisinden sonraki kelime mecrûr olduğu için muzâf olarak düşünülebilir. Ancak nahiv âlimlerinin pek çoğu ‘أَيَّ’ hariç, soru edatlarından sonraki kelimelerin kendilerinin muzâfun ileyhi olmayacağı görüşünde ittifak etmişlerdir. Örneğin İbn-i Hişâm’a göre; ‘أَيَّ’ hariç istifhâm isimleri, şart isimleri ve ism-i mevsûller hiçbir zaman muzâf olmazlar. Bunun sebebi, az önceki soru cümlesi örneğinde açıklanabilir. Zira ‘دِرْهَمٍ’ kelimesinden önce, mahzûf bir ‘مِنْ’ harf-i ceri takdîr edilmektedir. ‘دِرْهَمٍ’ kelimesi, ‘بَكَمْ’in mûzafun ileyhi olduğu için değil, mahzûf cer harfinden dolayı mecrûr olmuştur.¹²⁹

Soru için kullanılmasının yanı sıra haber için de kullanılır. Haber için gelen ‘كَمْ’e ise ‘kem-i haberiye’ denir. Ancak bu ‘كَمْ’, herhangi bir mübtedâyâ ‘haber’ olduğu için değil, cümlesinin bir olayı ya da durumu hikâye ederek haber vermesinden dolayı bu adı alır ve ‘nice, çok’ anlamına gelir ve bu türde ‘كَمْ’ âmil değildir. Yani kendisinden sonra gelen ismin, tekil, mansub ve nekira olması gerekmez. Haberiye kemi, temyizine muzâf olarak gelebilmektedir ancak, temyizi ‘مِنْ’ ile mecrûr gelirse muzaf durumunda olmaz. “كَمْ بَائِسٍ مَاتَ جَوْعًا : Nice

¹²⁹ Kocabıyık, “İstifhâm Edatları”, 654.

sefiller açlıktan ölmüştür.”¹³⁰ Nice ülkeler gezmişimdir!”¹³⁰; “وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ : Beldelerden kendilerini helak ettiğimiz niceleri var ki, azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geldi.”¹³¹ âyetinde ‘كُمْ’ edatı haber için gelmiştir. Miktar içeren bağlaç olarak da kullanılabilir. “كُمْ تَتَفَكَّرَ فِيمَا قَرَأْتَهُ” : Okuduğunu ne kadar da düşünüyorsun!”¹³²

Zarf Olan Soru Edatları

أَيْنَ: Mekân için kullanılan ve fetha üzere mebnî olan soru edatıdır. Bu edat da, iki muzârî fiili cezmeden şart ismi olarak kullanılır. Şart ismi olduğu durumda zâid ‘مَا’ ile birleşebilir. “أَيْنَمَا : نَكَوْنَا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ : Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar.”¹³³

“وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ” : O (hesap) gün (ünde) onların hepsini (mahşerde) bir araya toplayacağız, sonra da Allah’a ortak koşanlara, ‘Hani nerede (Allah’a) ortaklar olduğunuzu sandıklarınız!’ diye soracağız.”¹³⁴ âyetinde geçen istifhâm edatı, temel soru anlamıyla değil, azarlama, kınama ve cahillikle suçlama manalarında, aynı zamanda tecâhül-i ârif¹³⁵ sanatıyla gelmiştir.

مَتَى: Sükûn üzere mebnî olup zaman ile ilgiligeçmiş ve gelecek zamanda soru sormak için kullanılan bir edattır. Kendisinden sonra merfû bir isim, mâzî ya da muzârî bir fiil gelir. “مَتَى وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ : Allah’ın yardımı ne zaman?”¹³⁶ âyetinde isimle “مَتَى تَعْمَلُ تَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ” : Ne zaman çalışırsan o zaman sınavda başarılı olursun.”¹³⁷

أَيَّانَ: Fetha üzere mebnî, ‘nerede’ ve ‘ne zaman’ manalarına gelen isimdir. Dehşetli ve çok önemli olaylar hakkında kullanılır. “يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا” : Sana kıyamet saat

¹³⁰ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Tekin Kitabevi: Konya, 1981), 106.

¹³¹ el-A’raf 7/4.

¹³² Kılıçarslan, *Müşkilü’l-Kur’ân*, 116.

¹³³ en-Nisâ 4/78.

¹³⁴ el-Enâm 6/22.

¹³⁵ “Tecâhül-i ârif: Bilinen bir hususu bir noktaya bağlı olarak bilmiyormuş gibi ifade etme, bilmezden gelme sanatıdır. Sekkâkî bu sanatı ‘سَوْفَ الْمَعْلُومِ مَسَاقَ غَيْرِهِ’ : Bilinenin bilinmiyormuş gibi sunulması’ şeklinde tanımlamıştır.”; Bulut, *Belâğat-i Müyessera*, 238.

¹³⁶ el-Bakara 2/214.

¹³⁷ es-Secde 28/30.

(kıyamet) ne zaman diye soruyorlar?”¹³⁸ ‘مَتَى’ gibi, iki muzârî fiili cezmeden şart edatı olarak da görev yapar. “أَيَّانَ تَذْهَبُ أَذْهَبَ : Her nereye gidersen oraya giderim.”¹³⁹

‘أَنَّى’ : Zekerîyya: Ey Rabbim! Benim için bir oğul nasıl olur? dedi.”¹⁴⁰ Burada ‘أَنَّى’; ‘كَيْفَ’ anlamındadır.

‘أَيَّ’ : Bu edatın da çeşitli türleri ve görevleri bulunmaktadır.

1. Temel olarak, akıllı ve akılsızlar için, bir şeyin hali, adedi, zamanı ve mekânı hakkında soru sormak için kullanılır. “وَإِذَا مَا أَنْزَلْتُ سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيْمَانًا” : Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) ‘Bu hanginizin imanını artırdı?’ diyenler olur.”¹⁴¹ Kendisinden sonra muzâfun ileyh bulunmuyorsa, ‘أَيَّ’ şeklinde tenvinli gelir: “أَيُّ مِنْ” : Öğrencilerden hangisi sınavda başarılı oldu?”

2. İki veya daha fazla ortaktan birinin belirlenmesi için soru sorulurken kullanılır: “قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا” : İnkârcılar, iman edenlere dediler ki: ‘İki gruptan hangisi, makam bakımından daha iyi?’”¹⁴²

3. İki muzârî fiili cezmeden şart edatı olarak gelir: “أَيَّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى” : Hangi adla dua ederseniz edin, gerçekten de bütün güzel adlar, onundur.”¹⁴³ ‘مَتَى، أَيْنَ، مَا’ gibi edatlarla birleşerek genel soruları özelleştirmek için de kullanılır.¹⁴⁴ “قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ” : ‘Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır’ dedi. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olmaz.”¹⁴⁵ Bu ayetteki ‘مَا’ harfî zâiddir ve ‘أَيَّ’nin muzâfun ileyhidir.

4. İsmi mevsûl görevinde gelir: “وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى” : Hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.”¹⁴⁶

¹³⁸ el-A’raf 7/187.

¹³⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 45-46.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/40.

¹⁴¹ et-Tevbe 9/124.

¹⁴² Meryem 19/73.

¹⁴³ el-İsrâ 17/111.

¹⁴⁴ Bulut, *Belâğat-i Müyessera*, 83.

¹⁴⁵ el-Kasas 28/28.

¹⁴⁶ Tâhâ 20/71.

5. Mârife isme nidâda bulunmak için kullanılırken, her zaman tenbih harfî ‘هـ’ya birleşir ve damme üzere mebnî olur.¹⁴⁷ “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ” Ey insanlar! Sizi yaratan Rabbinize kulluk edin.”¹⁴⁸

İstifhâm edatı olup olmamaları konusunda ihtilaf bulunan bazı harfler de bulunmaktadır. Bunlar beş tanedir: “أَمْ، كَأَيِّ، لَوْلَا، لَوْمًا، وَيَكْأَنَّ” Bu harfler, cümlede isti’nâf konumunda bulunamadıkları ve lafzen veya mânâden hep bir kelimeye bağlanmaları gerektiğinden dolayı ülemânın çoğunluğu tarafından istifhâm kabul edilmemiştir. Mesela; ‘أَمْ’ harfini istifhâm kabul eden bir azınlığın yanında, onu atıf harfî ya da “بَلْ : bilakis, hattâ, fakat” anlamlarına gelen em-i munkatı ‘ olarak görenler de mevcuttur.

Görüldüğü gibi istifhâm isimlerinin, pek çok temel ve yan mânaları bulunmaktadır. Onların metindeki manalarının belirlenebilmesi için, isim/zarf olanlarının âmil oluşuna bağlı olarak, nasıl amel ettikleri göz önünde bulundurulabilir ve bu yolla türleri tespit edilebilir.¹⁴⁹

3.1.2. Fiil Olan Edatlar

3.1.2.1. Câmid Fiiller (الأفعال الجامدة)

Arapçada fiiller, çekimlerine göre, câmid ve mutasarrıf olmak üzere ikiye ayrılırlar. Edatlardan fiil olanlar, câmid gruba dâhillerdir. Mutasarrıf fiiller, mâzî, muzârî, emir sigâları ile farklı zaman durumlarına göre çekimleri yapılabilen, üç zamandan en az ikisine sahip olanlardır. Câmid fiiller ise üç zamandan sadece birine sahip olan fiillerdir. Bunların mâzî, muzârî ya da emir sigâlarında sadece bir kalıbı bulunmaktadır. Bu fiiller, mutasarrıflara göre daha az yaygın ve sınırlıdır; harfler gibi zaman ve olaylardan bağımsız manalar ifade ettiklerinden, edat kabul edilirler. Genellikle önceleri çekimli olan bu fiiller, çok kullanılmalarından dolayı zamanla kalıplaşmış ve donuk hale gelmişlerdir. Bu fiillerin bazıları hâlâ mutasarrıf olarak da kullanılabilir. Câmid fiiller; medih ve zem fiilleri, nâkıs fiiller, taaccüb fiilleri, şuru’ fiilleri, mukârâbe fiilleri, recâ fiilleri ve istisnâ fiillerinden oluşmakta bunun yanı sıra, tam ve yarı câmid fiiller olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar.¹⁵⁰

Anlam yönünden fiiller; tam ve nâkıs olarak iki bölümde incelenirler. Tam fiiller, ‘جَلَسَ، كَتَبَ’ gibi olup tek bir ismi kendilerine fail olarak aldıklarında manaları tamamlanan ve

¹⁴⁷ Kılıçarslan -Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 44-45.

¹⁴⁸ el-Bakara 2/21.

¹⁴⁹ Kılıçarslan, *Müşkilu'l-Kur'ân*, 117.

¹⁵⁰ Mehmet Sıdkı Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller* (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 87-88.

muhatapı beklentide bırakmaya fiillerdir. “جلس محمد : Muhammed oturdu” gibi. Nakıs fiiller ise kendilerinden sonra merfu bir isim geldiği halde manaları tamamlanmayan ‘مَازَالْ، كَادَ، بَاتَ’ gibi fiillerdir. Bunlar manalarının tamamlanması için ikinci bir isme veya bir cümleye ihtiyaç duyarlar. “صَارَ أَنَسٌ طَبِيبًا : Enes bir doktor oldu.” gibi. Bu cümle sadece “صَارَ أَنَسٌ” şeklinde geldiğinde manası yarım kalır: “Enes oldu.” Muhatap haklı olarak ne olduğunu bekler ve mana eksiktir. Bu yüzden de bu fiiller nakıs fiil olarak adlandırılırlar. Nakıs fiiller çoğunlukla yardımcı fiil olarak, zaman zaman da tam fiil olarak kullanılırlar. Bu yardımcı fiillerin nâkısılığı, ‘رَمَى، بَكَى’ gibi sonda illetli harf taşımalarıyla ilgili olmayıp, anlamları bakımındandır. Tüm zamanlarda çekimi yapılamadığı için câmid olan bu fiiller, yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında, tam fiiller gibi fâil ve mef’ûl alamazlar. İsim cümlelerinin başına gelerek, mübtedâ ve haberi kendilerine isim ve haber edinirler. Bu fiillerin hepsi isimlerini raf, haberlerini nasb ederler. Ancak kendi temel anlamlarında kullanıldıklarında onlar da diğer fiiller gibi tek bir fail almakla yetinirler. Mesela “أَصْبَحَ خَالِدٌ فِي الْمُسْتَشْفَى : Halid hastanede sabahladı.” cümlesinde “أَصْبَحَ” fiili, sabah vaktine girmeyi ifade eden bir tam fiil olarak kullanıldığından ikinci bir isme ihtiyaç duymazken aynı fiil “أَصْبَحَ خَالِدٌ رَئِيسَ التَّنْفِيزِ لِشَرَكَةٍ : Halid büyük bir şirketin ceo’su oldu” cümlesinde nakıs olduğundan ikinci isme ihtiyaç duymuş, ancak bu ikinci ismin yardımıyla manası tamamlanabilmiştir.

Özetle, câmid fiil türündeki edatlar, sadece tek ya da iki zamana göre çekimi yapılabilen, anlamlarına göre husûsî isimler alan ancak, işlevleri bakımından hepsi yardımcı fiil olarak kullanıldıkları için nâkıs fiiller çatısı altında toplanan fiillerden oluşur.

Tablo 7. Câmid Fiiller

Tam Câmid Fiiller: Tek bir sîgası kullanılır.	Yarı Câmid Fiiller: Sadece iki sîgası kullanılır.
Sadece Mâzî Sîgası Olanlar: 1. Mukârâbe Fiilleri/ Kâne ve Benzerleri 1. a. Mukârâbe Fiilleri: كَرَبَ 1. b. Recâ Fiilleri: عَسَى، خَرَى، اُخْلُوْلُقَى 1. c. Şuru’ Fiilleri: اُخَذَ، شَرَعَ، اُنْشَأَ، طَفِقَ،	Mâzî ve Muzârî Sîgası Olanlar: Mukârâbe Fiilleri: اُوْشَكَ، كَادَ، يَكَادُ Ef’âl-i Vücûbî (Gereklilik Fiilleri): اِنْبَغَى، يَنْبَغِي لِي، وَجَبَ، يَجِبُ عَلَى Ef’âl-i İstimrâr (Süreklilik Fiilleri): مَازَالَ، لَا يَنْفَكُ، مَا يَنْفَكُ، لَا يَبْرَحُ، لَا يَبْرَحُ يَرَالُ

مَا فَتِيءَ، أَقْبَلَ ، جَعَلَ، قَامَ ، ابْتَدَأَ ، هَبَّ 2. Medih (Övme) Fiilleri: جَمُلَ، حَبَّأَ، نِعِمَّ 3. Zem (Yerme)Fiilleri: بَنَسَ، سَاءَ، لَا حَبَّأَ، حُبَّتْ 3. Nâkıs Fiiller (Kâne Benzerleri): مَاذَامَ لَيْسَ، 4. Taaccüb Fiilleri: مَا أَفْعَلُهُ، أَفْعَلْ بِهِ 5. İstisnâ Fiilleri: مَا حَاشَا، مَا عَدَا ، مَا خَلَا ، كَذَبَ، سَقَطَ، تَبَارَكَ، قَلَّمَا	
Sadece Muzârî Sîgası Olanlar: يَهِيْطُ	Muzârîve Emir Sîgası Olanlar: يَدْعُ، دَعُ، يَذَرُ، ذَرُ
Sadece Emir Sîgasında Olanlar: هَلُمَّ، هَاتِ، تَعَالَ، هَبْ	

Tam câmid fiiller, sadece bir sîgası çekilebilen fiillerdir. Sadece mâzi sîgada çekimi yapılabilen câmid fiiller şunlardır:

Mukârâbe Fiilleri (الأفعال المُقَارَبَة)

Nâkıs sayılan bu fiiller, haberde bildirilen durumun vuku bulma vaktinin yaklaştığını ifâde ederler. 'كَرَبَ' ve 'كَادَ' nin haberleri muzârî fiille kurulan fiil cümlesidir. 'كَادَ' ve 'كَرَبَ' genellikle haberlerindeki fiillerinin başına 'أَنْ' almazken, 'أَوْشَكَ' alır.¹⁵¹ Cümleye, "...neredeyse, ...ecek, neredeyse, ...acak, ...eyazdı, az kalsın, ...mek üzere(ydi)" manaları katar. "كَرَبَ الزَّادُ يَنْفُذُ": Erzak bitmek üzereydi.", "يُوشِكُ الطِّفْلُ أَنْ يَتَكَلَّمَ": Çocuk neredeyse konuşuyordu." Bu fiillerden Kur'ân-ı Kerîm'de en çok kullanılanı 'كَادَ'dir. Yaklaşma fiillerinden 'كَرَبَ', sadece mâzî sîgada gelirken, diğer ikisi 'كَادَ' ve 'يُوشِكُ' şeklinde hem mâzisi hem muzârîsi ile gelebilir.

Recâ Fiilleri (الأفعال الرَّجَاءُ)

¹⁵¹ Tacettin Uzun vd., *Anlatımlı Arapça* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2019), 276-280.

‘اخْلُوقْ’ın haberleri ‘أَنْ’li muzârî fiil ile gelirler. ‘Belki, ola ki, umulur ki, beklenir ki, -bilir’ manalarını taşırlar. Anlam bakımından haberlerinde söz konusu eylemin umulduğunu, beklendiğini bildirirler. ‘عَسَى الصَّيْقُ أَنْ يَنْفَرَجَ’: Ola ki/ belki sıkıntı biter.”; ‘المَطَرُ أَنْ يَنْزَلَ اخْلُوقْ’: Herhalde yağmur yağar.”

Recâ fiilerinden en çok kullanılanı ‘عَسَى’dır. Diğerlerinin pratikte kullanıldığı pek görülmez. ‘عَسَى’ fiilinin ‘leyse’ gibi muzârî ve emir kiplerinde çekimi bulunmadığından, Sibeveyhî, Sa’lebî (ö. 427/1035), İbn-i Serrac (ö. 316/929) gibi âlimler tarafından harf kabul edilmiştir. Basralı âlimlerin çoğunluğuna göre ise Hicaz lehçesinde ‘عسالك، وعساه’ şeklinde kendisine zamir bitişebildiğinden nakıs fiil sayılmıştır.¹⁵² ‘عَسَاهُ أَنْ يَفْعَلَ خَيْرًا’: Umulur ki o bir hayır yapar.” İstenilen şeyler için teraccî¹⁵³; ‘عَسَى الْأَمْنُ يَدُومُ’: Umulur ki güvenlik devam eder.”; istenmeyen şeyler için de işfak¹⁵⁴ manası ifâde eder. ‘وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ’: Ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir.”¹⁵⁵; ‘قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ إِلَّا تَقَاتِلُوا’¹⁵⁶; Ya savaş size farz kılındığında savaşmazsanız? demişti.”¹⁵⁶ âyetlerinde ‘عَسَى’nın işfak manası bulunmaktadır.

Tam fiil olarak kullanıldığında ‘yaklaştı’manasındadır. ‘عَسَى’dan sonra nasbedici ‘أَنْ’ gelmelidir. ‘عَسَى أَنْ يَأْتِيَ وَقْتُ الْمَوْعِدِ’: Randevu vaktinin gelmesine az kaldı/vakit yaklaştı.” Bu cümlede fâil, ‘أَنْ’dan sonraki bölümdür.

‘أَفْعَالُ التَّرَجِّي’ sayılırlar ve kâne ve kardeşleri gibi nâkıs fiil olarak amel ederler. Bu üç ümit fiilinden en çok kullanılanı ‘عَسَى’dır.¹⁵⁷

Şuru’ Fiilleri (أَفْعَالُ الشَّرُوعِ)

Başlama bildiren, ‘أَحَدٌ، شَرَعٌ، أَنْشَأَ، طَفِقَ، أَقْبَلَ، جَعَلَ، قَامَ، بَدَأَ، هَبَّ’ gibi yardımcı fiillerdir. Haberleri, başlarında ‘أَنْ’ bulunmayan muzârî fiille gelir. Bu fiiller, kendi haberlerinde

¹⁵² Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Nahvi İbn Serrâc, *el-Uşûl fi’n-Nahv*, thk: Abdü’l-Hüseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetü’r-risale, 1431/2009), 1/ 27.

¹⁵³ “Teraccî (ترجى): “Meânî ilminin inşâ bahsinde geçen bir kavram olarak, temenni edilen şey, imkân dâhilinde ise teraccî adı verilir.”; Betül C. Şen “Kur’an-ı Kerim’de Lafız Mana İlişkisi Bağlamında Teraccî Uslubu Bakara Suresi Örneği” *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/12 (Aralık 2022), 138.

¹⁵⁴ Sözlükte “Endişe, tasa anlamında istenmeyen, korkulan şey.” anlamında kullanılır. ‘عَسَى أَنْ يَضْرِبَ شَيْئُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ’ hadisinde görüldüğü gibi; İbn Manzûr, *Lisân’ul-‘Arab*, 6/23.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/216.

¹⁵⁶ el-Bakara 2/246.

¹⁵⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 134.

bildirilen hükmün başladığını ifâde ederler. “أَخَذَ الْمُدْرَسُ يَشْرَحُ الدَّرْسَ” : Öğretmen dersi açıklamaya başladı.”; “جَعَلْتُ أَكْلًا” : Yemeye başladım.”; “بَدَأَ الْمَطَرُ يَنْزِلُ بِغَرَارَةٍ” : Yağmur sağanak yağmaya başladı.”; “هَبَّ الْوَلَدُ يَلْعَبُ كُرَةَ الْقَدَمِ” : Çocuk futbol oynamaya başladı.” Şuru fiilleri, ‘başladı’ anlamında kullanılmadığında, fâil ve mef’ûl alan mutasarrıf fiiller olurlar.¹⁵⁸ “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ” : Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı (nuru) kılan Allah’a mahsusuttur.”¹⁵⁹ âyetinde ‘جَعَلَ’ tam fiil olarak kullanılmıştır.

Medh Fiilleri (أَفْعَالُ الْمَدْحِ)

“حَبِّدَا، حَبِّدَا” gibi fiiller mübalağa yolu ile övgü ifâde ederler. Kendilerinden sonra gelen fâilin cinsiyetine ve sayısına uyumlu gelirler. Fâilden sonra, “الْفَتَاةُ فَاطِمَةُ نِعَمَتْ” : Fatma ne iyi kız!” şeklinde tekrar merfû bir isim veya “نِعَمْ” : Cesur adam ne de iyidir!” örneğindeki gibi mansub nekira bir isim gelebilir.¹⁶⁰

“حَبِّدَا” : Sevgili oldu” anlamındaki ‘حَبَّبَ’ fiili ile ‘دَا’ ism-i işâretinin birleşmesinden oluşur, övgü amacıyla kullanılır. Cümledeki fâilin sayı ve cinsiyeti farketmeksizin, tüm öznelere için kullanılır. “حَبِّدَا جَبَلُ أُحُدٍ” : Uhud dağı ne güzeldir. ‘جَمَلٌ’ de aynı manayı ifâde eder.¹⁶¹ “حَبِّدَا” : Çalışmak ne kadar güzeldir!” cümlesinde ‘حَبَّبَ’, mâzî ve fatha üzere mebnî, ‘دَا’, ism-i işâret, fâil, mebnî, mahallen merfû, ‘الاجْتِحَادُ’, muahhar mübtedâ veya mübtedâsı hazfedilmiş haber, ‘حَبِّدَا’ ise mukaddem haberdur.¹⁶² İsm-i mevsûl olan ‘مَا’ ile kullanılabilir; “وَأِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰىكُمْ نِعَمَ الْمَوْلٰى وَنِعَمَ النَّصِيْرَ”¹⁶³ : Giydiği ne de güzel!”¹⁶⁴ : Ve yüz çevirirlerse artık bilin ki Allah sizin yâriniz, yardımcınızdır ve o, ne güzel dosttur, ne güzel yardımcı!”¹⁶⁴

Zem Fiilleri (أَفْعَالُ الذَّمِّ)

“حَبِّدَا، حَبِّدَا” : Ne kötü, ne fenâ, ne çirkin!” şeklindeki bu câmid fiiller, yergide mübalağa belirtir. Ardından yine mârife merfû veya mansub nekira bir isim, ya da ism-i mevsûl olan ‘مَا’ gelir. “لَا حَبِّدَا الْكَذْبُ!” : Yalan ne kötüdür!” cümlesinde ‘لَا’, îrabdan mahalli

¹⁵⁸ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 283-284.

¹⁵⁹ el- En’âm 6/1.

¹⁶⁰ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 130.

¹⁶¹ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 93-94.

¹⁶² Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 131.

¹⁶³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 230.

¹⁶⁴ el-Enfâl 8/40.

olmayan nefîy harfî, ‘حَبْ’, mâzî ve fetha üzere mebnî, ‘ذَا’, ism-i işâret, fâil, mahallen merfû, ‘الْكَذْبُ’, muahhar mübtedâveya mübtedâsı hazfedilmiş haber, ‘لَا حَبْدًا’, mukaddem haberdur.¹⁶⁵ Kur’ân’da cehennemi tanımlayan on beş âyette “*Orası ne kötü bir varış yeri, ne kötü bir karargâh, ne kötü bir yatak!*” ibâreleriyle geçmektedir. “وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ سَاءَتْ”¹⁶⁶ “O, ne kötü dönüştür!”¹⁶⁶ : Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür!”¹⁶⁶ : امرأةٌ دَعِيرَةٌ : Ahlâksız bir kadın ne kötüdür!” cümlesinde ‘ne kötü!’ anlamındaki ‘سَاءَ’, tam fiil olarak da geldiğinde çekimlenebilir ve ‘üzülmek’ manasına gelir. “سَاءَتْ بِنْتِي أَنْ نَنْتَقِلَ إِلَى وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ”¹⁶⁷ “Kızım Dımeşk’e taşınmamıza üzüldü.”¹⁶⁷ : دِمَشْقُ : Her kim, kendisine doğru yol وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا : Her kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü’minlerin yolundan başkasına uyar giderse, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhirette de kendisini cehenneme koyarız ki, o, ne kötü bir dönüş yeridir!”¹⁶⁸

Nâkıs Fiiller (الأفعال الناقصة)

Nâkıs fiillerden ‘لَيْسَ, مادام’, kâne ve benzerleri gibi amel ederler.

لَيْسَ: İsim cümlesinin başına gelen ve onu olumsuzlaştıran câmid fiildir. Sadece mâzî kipte çekimi yapılabilir: (لَيْسَ, لَيْسَا, لَيْسُوا, لَيْسَتْ, لَيْسَتَا, لَيْسْنَ, لَسْتُ, لَسْتُمَا, لَسْتُمْ, لَسْتِ, لَسْتُمَا, لَسْتُنَّ,) : كِز : لَيْسَ الْبَيْتُ بِطَالِبَةٍ “Kız kesinlikle öğrenci değildir.” (Leyse’nin ismi, leyse’nin haberi); “لَسْتُ مِنَ الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ” : Suudî Arabistanlı değilim.” (Haberin başında harfî cer olduğundan ‘بِ’ eki almamıştır.)¹⁶⁹

‘لَا, إِنْ, لَات’ harfleri “leyse’ye benzeyenler” grubundandır. Aynı görev ve anlamda kullanılırlar. “لَا حَسُودٌ مَحْمُودًا” : Öğrenci çalışkan değildir; “لَاتَ حِينَ مَنَاصٍ” : Dayımın kızı öğrenci değildir; “إِنْ ابْنَةُ خَالِي طَالِبَةٌ” : Zaman, kaçıp kurtulmak zamanı değildir.” Diğer fonksiyonu, istisnâ edatı olarak ‘hâriç’

¹⁶⁵ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 132.

¹⁶⁶ el-Mülk 67/6.

¹⁶⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 108-109.

¹⁶⁸ en-Nisâ 4/115.

¹⁶⁹ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 99-101.

manasında kullanımıdır. Bu durumda ismi gizlidir ve zamiri takdirî ‘هُوَ’dir. Haberi yine mansub olarak gelir. “سَافِرَ الْجَمِيعِ لَيْسَ أَبِي : Babam dışında herkes gitti.”¹⁷⁰

Leyse ile ilgili diğer bir husus, kendisinden sonra nekira bir isim geldiğinde umum ifâde etmesidir. Arapçada fiil cümleleri, fiilin başına getirilen ‘مَا، لَمْ، لَمْأَ، لَا’ edatları ile olumsuz hale getirilirken, isim cümleleri, leyse ve benzerleri olan “لَا : lâmu’n-nefy li’l-cins, مَا : mâ, لَات : lâte ve إِنَّ : in” ile nefyedilir (olumsuzlaştırılır). Nefy, şart, istifhâm ve nehy bağlamında gelen nekiralar, tekil olmalarına rağmen ‘elif-lam’ takısıyla gelmiş cins isimlerin istiğrâk ifade etmeleri gibi, umuma teşmil olunur ve çoğul olarak amel ederler.¹⁷¹

مَادَامَ : ‘Mastar mâ’sı ile ‘kâne’nin kardeşlerinden ‘دَامَ’ nin birleşimidir ve süreklilik ifâde eden istimrar fiillerindendir. Kur’ân’da bir yerde geçer. قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنُذْخِلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا. : Dediler ki: ‘Ey Musa biz, onlar durduğu sürece asla oraya girmeyeceğiz.’¹⁷²

Таaccüb Fiilleri (أَفْعَالُ التَّعَجُّبِ)

‘مَا أَفْعَلُهُ، أَفْعَلُ بِهِ،’ kalıpları, aşırı beğeni, hayranlık ve takdir, ya da tam aksi şaşırma, tiksinti ve hoşnutsuzluk durumlarını ifâde etmek için kullanılır. “ما أَجْمَلَ الْأَرْضَ! : Yeryüzü ne kadar da güzel!”, “ما أَقْبَحَ الشَّيْءَ : Cimrilik ne kadar da kötü!” gibi. Sondaki zamir yerine isim de gelebilir ki buna ‘الْمُتَعَجِّبُ مِنْهُ’ : kendisine şaşılan’ denir. Bu öge cümlede mef’ûlun bih olduğu için mansubdur. Fâil ise ‘أَفْعَلُ’ de gizli olan ‘هُوَ’ dir.¹⁷³ Bu kalıbı oluştururken, bazı kurallar devreye girer. Bütün fiiller, bu iki sîgadan birine aktarılamaz. Bu kalıpta kullanılacak fiilin sülâsî mücerred, mutasarrıf, müsbet ve ma’lûm olmalıdır. Gayrı munsarîf ve nâkıs ve menfî olmamalıdır. Ayrıca, ‘أَعْرَجَ’ fiili gibi ism-i fâili ‘أَفْعَلُ’ vezninde olan fiiller taaccüb kalıbında kullanılamaz. Bu fiiller, derecelendirmeli eylemlerde kullanılır. Mesela, bir kerede olduğu için ‘ölüm’ gibi bir kelime, taaccüb veznine girmez.¹⁷⁴

İstisnâ Fiilleri (أَفْعَالُ الْإِسْتِثْنَاءِ)

İstisnâ kelimesi “dürmek, kıvrıp bükme; ayırıp uzaklaştırmak; ikinci olmak” anlamlarındaki ‘إِلَّا، سِوَى، غَيْرَ، حَلَا، عَدَى، حَاشَا’ kökünden türemiştir. Nahiv âlimleri tarafından

¹⁷⁰ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 207-208.

¹⁷¹ Mehmet Kılıçarslan, “Umûm İfade Eden Nekiraların Meallere Yansıtılamaması Sorunu”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı*, tsz.

¹⁷² el-Mâide 5/24.

¹⁷³ Mehmet Talu, *Sarf ve Nahve Giriş* (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2020), 101.

¹⁷⁴ Muzaffer Özli “Kur’an’da Fiili Taaccüb”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 156.

edatlarından biri vasıtasıyla çoğun (bütünün/genelin/cinsin) hükmünden azı (parçayı/özel/ferdi) hariç tutmak” şeklinde tanımlanmıştır. Her istisna cümlesinde müstesnâ, müstesnâ minh ve istisnâ edatı olmak üzere üç öge bulunmaktadır. Edattan önce geçen bütün veya genel konumdaki öge, ‘المُسْتَنْتَى مِنْهُ’ : müstesnâ minh’ olarak adlandırılır. Müstesnâ minh, kendisi hakkında verilen hükümden bir başkasının hariç tutulduğu unsurdur. Edattan sonra gelen özel veya parça konumdaki öge ise ‘المُسْتَنْتَى’ : müstesnâ’ kelimesiyle adlandırılır. Müstesnâ, genelin/bütünün hükmünden hariç tutulan unsurdur.¹⁷⁵

“جَاءَ الطُّلَّابُ إِلَّا حَسَنًا” : Hasan hariç öğrenciler geldiler.” cümlesinde, istisnâ edatından önce gelen bütüne işaret eden ‘الطُّلَّابُ’ ögesi müstesnâ minh, gelme hükmünden hâriç tutulan ‘حَسَنًا’ ögesi ise müstesnadır. ‘إِلَّا’ en çok kullanılan istisnâ edatıdır. ‘إِلَّا’ edatından sonra gelen kelime olan müstesnânın îrabı, cümledeki duruma göre değişebilir. Bu kurallar ve istisnâ çeşitleri şöyledir:

1. Müstesnâ minh belirtilmiş ve cümle olumlu ise müstesnâ mansub olur. “حَضَرَ الْعَمَالُ إِلَّا” : Bir işçi dışında bütün işçiler geldi.”

2. Müstesnâ minh mezkûr ancak cümle olumsuz ise o takdirde müstesnâ, mansub olabileceği gibi müstesnâ minhin îrabına uyumlu da gelebilir. “مَا جَاءَ الطُّلَّابُ إِلَّا خَالِدًا” : Halid hariç öğrenciler gelmedi.” Örnekteki gibi müstesnânın müstesnâ minh cinsinden olduğu müstesnâyı “الاسْتِثْنَاءُ الْمُتَّصِلُ : muttasıl istisnâ” adı verilir.

3. Müstesnâ minh mahzûf ve cümle olumsuz ise müstesnâ, müstesnâ minhin cümle içerisindeki konumunun gereğine göre îrablanır. “لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” : Ona temiz olanlardan başkası dokunamaz.”¹⁷⁶ Âyette müstesnâ minh zikredilmemiştir ancak bu mahzûf öge fâil konumunda olduğundan, müstesnâ onun îrabını almıştır. Bu tür istisnaya “الاسْتِثْنَاءُ الْمُفْرَغُ : müferrağ istisnâ” denir.

4. Müstesnâ, müstesnâ minh cinsinden değilse, bu istisnâ türüne “الِاسْتِثْنَاءُ الْمُقَطَّعُ : munkatı’ istisna” denir ve bu durumda cümle olumlu da olumsuz da olsa istisnanın îrabı mansûb olur. “دَخَلَ الضُّيْفُ إِلَّا قُطَطَهُمْ” : Kedileri hâriç misafirler girdi.”¹⁷⁷

¹⁷⁵ İsmail Durmuş, “İstisnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/388.

¹⁷⁶ el-Vâkıa 56/79.

¹⁷⁷ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 350-351.

5. 'غَيْرَ' diğer istisnâ edatlarıdır. Bu kelimelerden sonraki isim izâfetle mecrûr olur. Bu iki edatın îrâbı, 'إِلَّا' dan sonraki müstesnanın îrâbı gibidir ancak maksur isim olduğundan 'سَوَى' nın îrâbı takdîrîdir. "عَرَفْنَا الْحَاضِرِينَ سَوَى وَاحِدٍ : Bir kişi hariç gelenleri tanıyorduk." Cümlesinde 'سَوَى', birinci konumdaki istisnâ türünde olduğundan takdîren mansubdur. 'غَيْرَ' ise müstesnâ minhin îrâbını açıktan alır. "رُزْتُ الْبِلَادَ الْأَوْرُبَا غَيْرَ إِيْطَالِيَا" : İtalya hariç tüm Avrupa ülkelerini gezdim." 'غَيْرَ' dan sonraki isim, muzâfun ileyh, ancak gayri munsarif olduğu için mahallen mecrûr, 'غَيْرَ' ise yine birinci konumdaki istisnâ türünde olup, îrâbını açıktan aldığı için fetha ile mansubdur.¹⁷⁸

6. 'حَاشَا، عَدَا، خَلَا' edatları, fiil ya da harf-i cer olarak kabul edilebilirler. Fiil olurlarsa, kendilerinden sonra gelen müstesnâlar mef'ûlün bih kabul edilip mansûb olurlar. Harf-i cer olurlarsa, kendilerinden sonra gelen müstesnâlar mecrûr olurlar. "قَطَعْتُ الْأَزْهَارَ وَرُودًا / وَرُودًا : Güller hariç çiçekleri kestim." 'وَرُودًا' kelimesi mansub da mecrûr da okunabilir. 'خَلَا' edatı yerine 'حَاشَا، عَدَا' da kullanılabilir.

7. 'مَا حَاشَا، مَا عَدَا، مَا خَلَا' şeklinde başlarına mastar 'مَا' sı gelirse müstesnâları sadece mansûb olur. "نَجَحَ كُلُّهُمْ مَا حَاشَا عَلَيَّ" : Üçü hâriç öğrencileri sınav yaptım."; "إِخْتَبَرْتُ الطُّلَابَ مَا عَدَا ثَلَاثَةً" : Ali dışında onların hepsi başardı."; "كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ فَانٍ" : Allah hâriç her şey geçicidir." Bu edatlar, cümlelere 'hâriç/ dışında / ancak ' gibi kelimelerle karşılanırlar.¹⁷⁹

Diğer Câmîd Fiiller

'قَلَّمَ' : "az olmak, nâdir olmak" anlamındaki mâzî fiil ile, bitiştiği fiilin amel etmesini önleyen, zâid kâffe harfî olan 'مَا' nın birleşiminden oluşmaktadır. Kendinden sonra sadece fiil cümlesi gelebilir. 'قَلَّمَ، كَثُرَ مَا، قَصُرَ مَا، شَدَّ مَا' fiilleri de, çekimsizlik yönünden 'قَلَّمَ' gibidir. "قَلَّمَ حَضَرْتُ مُبَكَّرًا" : Nâdiren erken gelirsin."¹⁸⁰

'كَذَّبَ' : "Üzerinize hac vâcip oldu" (vâcip oldu) fiili ile aynı anlamı taşır. "كَذَّبَ عَلَيْكُمْ الْحَجُّ" : "Mutasarrıf olan 'yalan söyledi' anlamındaki fiille yazılışı aynıdır ancak, mana ve yapısı farklıdır."¹⁸¹

¹⁷⁸ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 351-352.

¹⁷⁹ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 269-270.

¹⁸⁰ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmîd-Fiiller*, 96-98.

¹⁸¹ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmîd-Fiiller*, 98-99.

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيَدِيهِمْ “Pişman oldu’ manasındaki mâzi, edilgen yapıdaki câmid fiildir. Pişman olup kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını anlayınca da dediler ki: “Eğer rabbimiz, bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!”¹⁸²

تَبَارَكَ: Allah (cc) için sıfat olarak kullanılan, “sonsuz bereket sahibi, bitmeyen hayır ve lütuf sahibi olan”, “sabit olup değişmeyen, ebedî ve ezeli olan”; “çok yüce, azamet sahibi olan”, “münezzeh, temiz ve mukaddes olan” gibi anlamlara gelir.¹⁸³

Sadece Muzârî Sîgası Olanlar

يَهِيْطُ: ‘Bağırarak, gürültü yapmak’ anlamlarında kullanılır. يَصِيْحُ, يَضِيْحُ fiilleriyle aynı manayı ifâde eder, ancak sadece muzârî çekimi bulunduğu için câmidir. يَهِيْطُ عَائِشَةُ مِنْذُ ذَلِكَ “Ayşe o günden beri bağırarak çağırıyor.”¹⁸⁴

Sadece Emir Sîgasında Olanlar

هَبْ: İki çeşittir. Birincisi ef’âl-i zan’dan ‘hesapla, farzet’ anlamındadır, sadece emir kipinde gelir. İki mef’ulü naspeder.¹⁸⁵ هَبِيْوْهُمُ الْاِمْتِحَانَ قَرِيْبًا “Farzet ki sınav günü yakın!”¹⁸⁶

وَهَبْ, ‘karşılıksız vermek, bahşetmek’ anlamındaki tam fiil ‘ وَهَبْ, ‘in emir kipidir ki, âyetlerde görülür. Bir de هَابْ, يَهَابُ “korkmak” anlamındaki tam fiilin emir formudur. رَبِّ هَبْ لِيْ حُكْمًا وَالْحَقِّيْ بِالصَّالِحِيْنَ “Rabbim, bana bir hikmet ver ve beni salih kimselere kat.”¹⁸⁷

هَلُمَّ: ‘Yönel, gel’ anlamındadır. Nesne almaz ancak tek bir nesne alırsa ‘getir’ manasına gelir.¹⁸⁸ هَلُمَّ اَللّٰهُ الْمُتَوَكِّلِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا “Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve akrabalarına: “Bize gelin” diyenleri kesinlikle biliyor.”¹⁸⁹ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِيْنَ

¹⁸² el-A‘râf 7/149; Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 94-95.

¹⁸³ Süleyman Mahmut Kayagil, “Tebâreke Kelimesinin Semantik Analizi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15/1 (Haziran / 2020), 257.

¹⁸⁴ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 107.

¹⁸⁵ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 235-236.

¹⁸⁶ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 104-105.

¹⁸⁷ eş-Şuarâ 26/83.

¹⁸⁸ Özalp, *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*, 69-70.

¹⁸⁹ el-Ahzâb 33/18.

47

İstirrar fiillerinin başında ‘مَا - لَا’ gibi bir olumsuzluk edatı bulunmalıdır. Ancak ‘مَا دَامَ’nin başında zaman ifâde eden ‘مَا’ bulunmalıdır. Türkçe’de ‘hâlâ’ edatıyla karşılanırlar. İsim cümlesinin önüne gelip, ismini raf, haberini nasb ettiklerinden ‘kâne ve kardeşleri’nden sayılırlar. Anlam bakımından nâkıs olan bu fiiller, tam fiiller gibi fâil ve mef’ûl almazlar. Mübtedâ konumundaki kelime bunların ismi, haber konumundaki kelime ise bunların haberi olur.¹⁹⁶ Kız : مَا بَرَحْتُ الطَّالِبَةَ فِي الْمَدْرَسَةِ; “Sınav hâlâ devam ediyor.”; مَارَالَ الْإِمْتِحَانُ مُسْتَمِرًّا,¹⁹⁶ öğrenci hâlâ okulda.” gibi cümlelerin aynısı, muzârî sîgada da kurulabilir. لَا يَنْفَكُ الْمَرِيضُ نَائِمًا. “Dediler ki: ‘Musa bize dönünceye kadar ona tapınmaktan geri durmayacağız.’ (tapınmaya devam edeceğiz).”¹⁹⁷

Muzârî ve Emir Sîgası Olanlar

‘يَذَعُ، دَعُ، يَذَرُ، ذَرُ’ emir ve muzârî sîgasında gelebilen fiillerdir. ‘Bırak’ anlamında kullanılır.¹⁹⁸ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ. “Artık sen, bu sözü yalanlayanı bana bırak!”¹⁹⁹

3.1.2.2. İsim-Fiiller (أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ)

Kelime türlerinden isimler zaman ifâde etmeksizin varlıkları tanımlarken, fiiller ise belli bir vakte delâlet ederler. Bazı sözcükler de vardır ki, farklı zaman dilimlerinde çekimleri bulunmaz ve sadece belli bir vakitte gerçekleşen eylemleri ifâde ederler. Fiillerin işâret ettiği manalara delâlet eden, ama fiillerin özelliklerini taşımayan, onların etkilendikleri âmillerden de etkilenmeyen, kuralsız ve câmidolan bu kelimelere ‘isim-fiiller’ denir. Örneğin ‘أُ’ sözcüğü bir isim-fiildir ve “أَتَوَجَّعُ : Acı çekiyorum” fiilinin eşanlamlısıdır. Bu kelime, fiilinin manasını, işlevini ve zamanını içerir. Ancak, ‘أَتَوَجَّعُ’ fiili, nasbedici ve cezmedici âmillerden etkilenirken, ‘أُ’ isim-fiili, hiçbir âmilden etkilenmez. Bu noktada, edilgen fiiller, mastarlar, ism-i fâiller, ism-i mef’ûller ve sıfat-ı müşebbeheler ‘âmillerden etkilendiklerinden dolayı isim-fiil olarak kabul edilmemişlerdir. İsim fiiller, manayı ifâde etme yönünden fiillerden daha güçlülerdir, bu nedenle mübalağa sanatında kullanılabilirler. Bir başka örnekte, “بَعْدَ : uzak oldu” fiilinin yerine ‘هَيْهَاتَ’ isim-fiili, daha derin ya da daha büyük bir uzaklığı ifâde etmek için kullanılabilir. “افْتَرَقَ : ayrılmak” fiili, salt bir ayrılığa işâret ederken, muadili olan ‘شَتَّانَ’, daha ince, derin ve yoğun bir ayrılığı ifâde eder. İsim-fiiller, az sözle çok manaya

¹⁹⁶ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 276-277.

¹⁹⁷ Tâhâ 20/91.

¹⁹⁸ https://qamus.inoor.ir/ar/LL42K/%D9%88%D8%AF%D8%B9_%D9%8A%D8%AF%D8%B9#meaning

(Erişim 19.03.2025).

¹⁹⁹ el-Kalem 68/44.

işâret edebilirler. Cinsiyet ve sayı değiştiğinde fiil değişime uğrarken, isim fiiller hep aynı kipte kalırlar. Böylece, öznenin cinsiyetine ya da sayısına göre çekimlemeye gerek kalmadan, müennes ve müzekkerlerde, tekil, tesniye ve çoğullarda değişmeden, aynı kalıpta kalarak pratik bir şekilde kullanılabilirler. Sadece ‘ك’ harfi, isim-fiillerin sonuna bittiğinde sayı ve cinsiyete uygun çekimlenir. İsimler, simgeledikleri varlıkların zihinlerdeki çağırışım ve tasavvuruna sebep olurken, bu durum, isim fiiller için de geçerlidir. Mesela; ‘elma’ deyince akla bilinen bir meyvenin görüntüsünün gelmesi, kokusunun tadının hissedilmesi gibi ‘هَيْهَاتَ’ sözcüğü duyulduğunda da, akla ‘uzaklık’ kavramı gelir. Buna binâen, aslında ‘بَعْدَ’ sözcüğü, ‘هَيْهَاتَ’ şeklinde ifade edilen bir isme sahiptir denilebilir. Bu durumda isim-fiil bir simge, bu simgeyle gösterilmek istenen mana ise onunla aynı anlamda olan fiildir.²⁰⁰

İsim-fiillerin özneleri, temsil ettikleri fiillerdeki gibi gizli veya açık olabilir. Mef’ul alıp almamalarına göre, fiilleri geçişliyse geçişli, geçişsiz ise onlar da geçişsiz olurlar.²⁰¹ Fiiller, nesnelerinden önce ya da sonra gelebilirken, isim-fiiller, temsil ettikleri fiillerden farklı olarak dâima nesnelerinden önce gelirler. Örneğin; “الزَّمْ زَيْدًا : Zeyd’e bak!” anlamındaki cümle, isim-fiilin ma’mûlû kendisinden sonra gelmeyeceğinden ‘زَيْدًا عَلَيْكَ’ şeklinde söylenmez, cümlenin “عَلَيْكَ زَيْدًا : Zeyd’e göz kulak ol!” biçiminde, ma’mûlûnün âmilinden sonra gelmesi usulü üzere cümlenin kurulması gerekir.²⁰²

İsim-fiiller, zamanlarına göre emir, mâzi ve muzârî isim-fiiller olmak üzere üçe ayrılırlar ve ancak anlamlarının bilinmesiyle anlaşılabilirler. Yapılarına göre ise mürtecel (asıl) ve menkul (dönüştürülmüş) olarak iki kısımda incelenirler. Asıl isim-fiiller; Araplardan duyulduğu gibi kullanılarak bugüne kadar gelmiş, aslını koruyan orijinal isim-fiillerdir. Menkuller ise asılları isim-fiil olmayıp sonradan bu forma dönüştürülmüş olanlardır. Bunlar genellikle câr-mecrûr, zarf ve mastarlardan nakledilmişlerdir. Bu iki grup dışında, bir de kurala bağlı elde edilen ‘kıyâsî isim-fiiller’ bulunmaktadır. Bunlar, tam ve mutasarrıf sülâsî fiillerin ‘فَعَالٍ’ veznine aktarılmasıyla türetilen emir anlamlı isim-fiillerdir. Bu fiiller, emir kiplerinin şeklinin değiştirilmesiyle oluşturulduklarından ma’dul isim-fiiller olarak anılırlar.²⁰³

En çok bilinen isim-fiiller, şunlardır:

²⁰⁰ Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, 4/140-142.

²⁰¹ es-Süyûtî eş-Şâfi, *Hem 'u 'l-Hevâmi 'fi Şerhi Cem 'i 'l-Cevâmi*, 3/102.

²⁰² İbn-i Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ*, 241-242.

²⁰³ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 402-403.

Tablo 8. Yapılarına Göre İsim-Fiiller²⁰⁴

Asıl (Mürtecel) İsim-Fiiller	Dönüştürülmüş (Menkul)İsim-Fiiller	Ma'dul (Kıyâsî) İsim-Fiiller
اِفْتَرَقَ / شَتَّانَ : Ne kadar farklı! بَعُدَ / هَيْهَاتَ : Ne kadar uzak! أُتْرِكَ / بَلَهَ : Terket!	اَلْزَمَ / عَلَيْكُمْ : Sahip çık, dikkat et! ²⁰⁵ خُدْ / دُونَكَ : Al, buyur, işte! خُدْ / اَلْيَكَ : Al, sana, işte burda!	أُتْرِكَ / تَرَكَ : Bırak, terket! اِدْفَعْ / دَفَاعَ : Savun, müdafaa et! اِسْمَعْ / سَمَاعَ : Dinle, kulak ver!

Tablo 9. Zamanlarına Göre İsim-Fiiller²⁰⁶

Mâzî Sîgasındaki İsim-Fiiller	Muzârî Sîgasındaki İsim-Fiiller	Emir Sîgasındaki İsim-Fiiller
بَعُدَ / هَيْهَاتَ : Uzak oldu, ne kadar uzak! بَطُؤَ / بُطَّانَ : Yavaş oldu, ne kadar yavaş! سَرَعَ / سَرَّعَانَ : Çabuk oldu, ne kadar da çabuk! سَرَعَ / وَشَكَانَ : Hızlı oldu, ne kadar da hızlı! اِفْتَرَقَ / شَتَّانَ : Farklı oldu, ne kadar da farklı!	يَكْفِي / قَدْ : Yeter يَكْفِي / بَجَلْ : Yeter أَسْتَحْسِنُ / زَهْ : Beğeniyorum, bravo! أَرْضَى / اَبْخَ : Razı oluyorum, ne güzel! أَتَعَجَّبُ / وَا، وَاهَا، وَيْ : Hayret!, şaşıyorum, vay, yazık, sâhi, öyle mi! أَسَامُ / أَفِّ : Canım sıkılıyor,	أُسْكُتْ / صَهْ : Sus! خُدْ / هَا، هَاءَ، هَاؤُمْ : Al! خُدْ / اَلْيَكَ : Al, tut, işte! تَبَاعَدَ / اَلْيَكَ عَنِّي : Defol, uzak dur! دَعْ / بَلَهَ : Bırak, vazgeç! تَقَدَّمْ / أَمَامَكَ : İlerle, önüne bak, öne çık! اِسْتَجِبْ / أَمِينُ : Kabul et!

²⁰⁴ Ali Yılmaz, “Arapçada İsim Fiiller”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2001), 329-392.

²⁰⁵ “Sonlarında muhatap zamiri olan ك bulunan isim fiillerin bu zamirleri, emir verilen kişi ya da kişilerin sayısı ve cinsiyetine göre ‘عَلَيْكَ، عَلَيْكُمْ، عَلَيْكِ، عَلَيْكُمْ، عَلَيْكُمْ’ şeklinde çekilebilir.” Bk. Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 401.

²⁰⁶ Yılmaz, “Arapçada İsim Fiiller”, 329-392.

	usandım, uff!	أَقْبِلْ / حَيَّ : Çabuk ol, haydi! أَسْرِعْ / هَيَّأْ، هَيَّتْ : Beri gel, çabuk ol! تَعَالُ / هَلُمَّ : Gel! خُذْ / عِنْدَكَ، لَدَيْكَ، هَاكَ : Buyur, tut, al! أُكْفِفْ / مَهْ : Yapma, son ver, vazgeç! أَنْتَبْ / مَكَانَكَ : Kımıldama, dur! تَمَهَّلْ / رُوَيْدَكَ : Yavaş ol! تَأَخَّرْ / وِرَاءَكَ : Arkana bak, dikkat! اسْتَزِدْ / إِيَّاهُ : eee!, daha daha!, daha söyle!
--	---------------	---

İsim-fiillerin hepsi Kur'ân'da geçmemektedir. Kur'ân'da bulunanlara âyetlerden, diğer bazılarına da cümlelerle örnekler verilecektir;

شَتَّانَ عَمَلُ مُؤْمِنٍ وَعَمَلُ كَافِرٍ : شَتَّانَ : Bir mü'minle bir kâfirin ameli dağlar kadar birbirinden farklı!"

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ : هَيْهَاتَ، هَيْهَاتَ : Heyhât, heyhât! Size söylenen şey, gerçek olmaktan ne kadar da uzak!"²⁰⁷

بَلِّغُوا : بَلِّغُوا : Tartışmayı bırak!"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا : Ey iman edenler! Siz kendinize bakın (kendi halinizi düzeltmeye çalışın!"²⁰⁸

دُونِكَ : دُونِكَ : Kitabı al!"

²⁰⁷ el-Mü'minûn 23/36.

²⁰⁸ el-Mâide 5/105.

“الْيَكِ: Bu paraları al.”

“تَرَكَ الْاَقْلَامَ، قَدْ اِنْتَهَتْ مَدَّتُ الْاِمْتِحَانِ: Kalemli bırakın! Sınav süresi doldu.”

“دَفَاعِ: Vatanınızı savunun!”

“سَمَاعِ: Sana anlatacaklarımı dinle!”

“بُطَّانِ: Kaplumbağa gibi ne kadar da yavaş!”

“سَرَّعَانَ الطُّفْلِ كَبْرَقِ: Çocuk şimşek gibi nasıl da hızlı!”

“وَشُكَّانِ هَذَا الْقِطَارِ: Bu tren ne kadar da süratli!”

“قَدْ: Bana verdiğin bana yeter!” İsim fiil olarak ‘yeter’ manasına gelen ‘قَدْ’ edatı, bağlama göre, ‘yakınlık, şüphe, beklenti, kesinlik, azlık, çokluk’ gibi anlamlar da ihtivâ eder.²⁰⁹

“بَجَلِ: Düşünmen için yaşadığın sana kâfi!”

“زَهْ، جَوَابُكَ صَحِيحٌ: Bravo! Cevabın doğru.”

“بَخِ: Yazın ne güzel!”

“وَيْ، قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا”: Eyvah! Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? derler.”²¹⁰

“أُفٍّ: Onlara üf bile deme!”²¹¹

“إِمَامٌ يَخْطُبُ صَهً لِلْجَمَاعَةِ لَا كِنَ لَعَا”: İmam cemaate susun dedi ancak etkili olmadı.”

“هَاءُ، هَاءُ، هَاوُمُ: Al, al sana, işte, buyur” anlamlarındadır.

“الْيَكِ عَنِ الطِّفْلِ: Çocuktan uzaklaş!”; “دَفُولِ: Defol! Benden uzaklaş!”

“بُلْهَ هَذَا الْعَمَلِ السَّيِّئِ: Bu kötü işten vazgeç!”

“أَمَامَكَ بِالسُّرْعَةِ: Hızla ilerle!”

“اللَّهُمَّ آمِينَ: Allah’ım kabul et!”

“حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ: Haydi namaza, haydi kurtuluşa!”

²⁰⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 163-164.

²¹⁰ el-Yâsîn 36/52.

²¹¹ el-İsrâ 17/23.

هَيَّا : Hadi Kur'ân okuyalım!”

هَيَّتْ : “Hadi” anlamındadır.

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا “ : Allah, içinizden (savaştan) alıkoyanları ve kardeşlerine: ‘Bize gelin!’ diyenleri şüphesiz ki biliyor.”²¹²

عِنْدَكَ حَقِيبَتَاكَ : Çantanı al.”

مَهْ : Yaptığın şeye son ver!” Kendisinden sonra bir söz geldiğinde مَهْ isim fiili tenvinlenir.²¹³

مَكَانَكَ وَانْتَظِرْ : Kımıldama ve bekle!”

فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمَلُهُمْ رُؤَيْدًا : Kâfirlere biraz mühlet ver, onlara biraz süre tanı.”²¹⁴

وَرَاءَكُمْ الْحَفْلَةُ فِي الْمَسَاءِ “ : Acele etmeyin, ağırdan alın! Kutlama akşam.”

إِيْهِ : Eee, anlat!”

3.2. Âmil Olup Olmamalarına Göre Edatlar

3.2.1. Âmil Olan Edatlar

Âmil olan edatlar, kendisinden sonra gelen kelimenin harekesini değiştirme etkisine sahiptirler.

3.2.1.1. Cerr Edatları (الأدوات الجارة)

Bu edatlar, isimlerin başlarına gelerek onları lafzen veya mahallen mecrur yaparlar. Fiillerle kullanıldıklarında ise onları müteaddî (geçişli/nesne alabilir) duruma getirirler. Dolayısıyla, fiilleri isimlere bağlayabilen harflerden sayılırlar.²¹⁵ Başlıca cer edatları şunlardır:

Tablo 10. Cerr Edatları²¹⁶

ب: ile, yemin, beraber, -den,-dan,-de,-da, içinde,-e,-a,üstünde, yerine, için...	ك: Benzerlik, gibi, olarak...
--	-------------------------------

²¹² el-Ahzâb 33/18.

²¹³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 227.

²¹⁴ et-Târik 86/17.

²¹⁵ es-Sağîr, *el-Edevâtu 'n-Nahviyye*, 300.

²¹⁶ Çöğenli, *Kur'ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 338-356.

مِنْ: -den,-dan, bu yüzden , -den dolayı, yanında, katında, ile, -de,-da, bir kısmı...	و: yemin olsun ki
إِلَى: -e,-a, beraber, için, âit,(-de, -da, yanında, nezdinde, -e yönelik...	ت: yemin olsun ki
عَنْ: -den, -dan , ile, -de, -da, sonra, yerine,nedeniyle, -den dolayı, hakkında...	رُبَّ: nice, ne çok...
عَلَى: -de, -da, birlikte, rağmen, için, -den, -dan, ile, yanında, katında, karşın, ...ile birlikte	مُنْذُ- مُذ: -den bu yana, -den beri...
فِي: -de,-da, beraber, üstünde,-e göre, hakkında...	حَتَّى: -e kadar, -yinceye kadar, tâ ki, sonunda...
ل: Sâhiplik, için,-e,-a,-de, -da, öncesinde, sonrasında, üzerinde,birlikte, beraber, boyunca, -nin, -nın...	حَاشَا: hâriç, dışında...
مَعَ: Birlikte, beraber, boyunca...	كَي: -mek için...

ب : Bu harf-i cer, çok çeşitli mana ve görevlere sahiptir.

1. Bir alet veya nesneden ‘yardım alma’ manasında kullanılır: “كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ : Kalemle yazdım.”

2. Bir şeye gerçekten ya da mecazen‘yapışmak’; “أَمْسَكْتُ بِالْكِتَابِ : Kitabı tuttum.”

3. Yemin: “بِاللهِ سَأَصْدُقُ عَنْكَ : Allah’a yemin ederim ki sana doğruyu söyleyeceğim!”

4. Birliktelik, beraberlik: “قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ : Denildi ki: Ey Nuh! Selâmetle in!”²¹⁷

5. “-den,-dan” : “سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ : Bir sorucu gerçekleşecek olan azabı sordu.”²¹⁸

²¹⁷ Hûd 11/48.

²¹⁸ el-Meâric 70/1.

6. “-de,-da,içinde” : “لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ” : Allah size Bedir’de yardım etmişti.”²¹⁹
7. “-e,-a” : “وَقَدْ أَحْسَنَ بِي” : Kesinlikle bana iyilik etti.”²²⁰
8. “üstünde, üzerinde” : “وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنُهُ بِقَنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ” : Kitap ehlinde öylesi vardır ki, kantarlarca emanet bıraksan, yine onu sana geri verir.”²²¹
9. “yerine/ -e karşılık” : “أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى” : Onlar, hidâyete karşılık sapıklığı satın almışlardır.”²²²
10. Ayrıca, nesne almayan lâzım fiili müteaddî/geçişli hale getirmede: “ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ” : Allah onların nurlarını giderdi.”²²³
11. Cümleye “تَغْلِيلٌ : sebebiyet” anlamı katar: “فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ” : Yahudilerden bazılarının zulümleri sebebiyle haram kıldık.”²²⁴
12. ‘Zarfîyyet’ manasında gelir: “وَأَنْتُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِالْأَيْلِ” : Sabah akşam, onların yerleri üzerinden geçersiniz.”²²⁵
- ‘ب’ harf-i ceri, belirtilen fonksiyon ve anlamlarının dışında, kendisinden önceki bir fiile veya fiilimsiye dönmeksizin, yeni terkipler oluşturmada da görev alır. Bu terkipler, daha çok modern Arapçada görülen kalıp ifâdelerdir ve bu kalıplardan bazıları şunlardır²²⁶:

Tablo 11. Modern Kalıp İfadeler 1

ek : بالإضافة إلى olarak	tabi ki : بالطَّبع	açısından, : باعتبار îtibârıyla	tam olarak : بالضَّبط
hepsi, tümü : بِأَسْرِهِ	-e rağmen : بِالرَّغْمِ مِنْ	özetle : بِاخْتِصَارٍ	bizzat, şahsen : بِالذَّاتِ
kaçı? : بِكَمْ	bundan : بِالتَّالِي	karşılığında : بِالْمُقَابِلِ	: بِالنِّسْبَةِ إِلَى

²¹⁹ el-Bakara 2/ 123.

²²⁰ Yûsuf 12/100.

²²¹ Âl-i İmrân 2/75.

²²² el-Bakara 2/16.

²²³ el-Bakara 2/17.

²²⁴ En-Nisâ 4/160.

²²⁵ es-Sâffât 37/138; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâtî'n-Nahviyye*, 47-50.

²²⁶ Nurettin Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı* (Ankara: Akdem Yayınları, 2023), 247.

	dolayı		konusunda
إِلَى : بِحَاجَةٍ -e muhtaç	بِحَسَبٍ : -e göre	بِخُصُوصٍ : hakkında	بِشَكْلِ : şeklinde
بِشَأْنٍ : hakkında	بِذَلِكَ : böylece	بِذَوْرِهِ : bu da	بِخِلَافٍ : -nın aksine
بِجَوَارٍ : civarında	بِمَثَابَةٍ : olarak, hükümünde	بِغَيْرٍ : ...yapmadan	بِدُونٍ : -siz, -siz
بِاتِّجَاهٍ : -e doğru	بِلا : -siz, -siz	بِفَضْلٍ : sayesinde	بِعَظْمِ النَّظَرِ عَنْ : dikkate almadan
بِمَا أَنَّ : sebebiyle	بِجَانِبٍ : yanında	بِمَزِيدٍ مِنْ : artan	بِمَا فِي ذَلِكَ : -de dâhil olmak üzere
بِمُجَرَّدٍ... : -ar...-maz	بِمِثْلِ : gibi	بِمُوجِبٍ : gereğince	بِالْأَخْصِ : özellikle
بِالْفِعْلِ : özellikle	بِالتَّكْيِيدِ : kesinlikle	بِالْإِجْمَاعِ : ittifakla	بِاسْمٍ : adıyla

مِنْ: Yine pek çok anlama sahiptir.

1. Zaman ve mekânda bir hedefe doğru başlangıç manasında kullanılır. “اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا” : يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ : Allah, inananların velisidir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”²²⁷

2. Teb’iz, ‘تَبْعِيضٌ’: “dâhil olduğu ismin bir kısmını ya da bazılarını ifâde etme” manası taşır: “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ”²²⁸

²²⁷ el-Bakara 2/257.

²²⁸ el-Bakara 2/8.

3. فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنْ : Cinsin beyanı: Kapalı olan manayı açıklama”için kullanılır: “الْأَوْتَانِ : Öyleyse pislikten oluşan putlardan kaçının.”²²⁹
4. ‘Ayrıştırma’ anlamı bulunur: قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ : Doğrulukla eğrilik kesinlikle birbirinden ayrılmıştır.”²³⁰
5. ‘Bu yüzden , -den dolayı’ anlamında sebep bildirir. : يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ : Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder.”²³¹
6. İsm-i mevsûl olan ‘مَا’ ya birleşerek ‘مِمَّا’ şeklinde de gelir. : فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ : Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!”²³²
7. دَفَعَ خَالِدٌ الْحِسَابَ بَدَلًا مِنْ أَنْسٍ : “Bir şeyi diğerinin yerine koyma” anlamında kullanılır. “بَدَلٌ : Halid, Enes’in yerine hesabı ödedi.”
8. : وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ : Fitne adam öldürmekten daha büyük bir günahdır.”²³³
9. : إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ : Cuma gününde namaza çağırıldığınızda...”²³⁴
10. : يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ : Göz ucuyla gizli gizli bakarlar.”²³⁵
11. : هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ : Allah'tan başka bir yaratıcı mı var?”²³⁶ Bu âyette zâid harftir, ancak anlamı vurgulama ve te’kidi sağlama görevi bulunmaktadır.²³⁷
- ‘مِنْ’ harfiyle oluşturulan ve modern dilde sık kullanılan bazı tekipler şunlardır²³⁸:

Tablo 12. Modern Kalıp İfadeler 2

مِنْ جَانِبٍ : tarafından	مِنْ نَاحِيَةٍ : açısından	مِنْ جَدِيدٍ : yeniden	مِنْ الطَّبِيعِيِّ : doğaldır ki
---------------------------	----------------------------	------------------------	-------------------------------------

²²⁹ el-Hac 22/30.

²³⁰ el-Bakara 2/256.

²³¹ el-Bakara 2/273.

²³² el-Bakara 2/79.

²³³ el-Bakara 2/217.

²³⁴ el-Cuma 62/9.

²³⁵ eş-Şûrâ 42/45.

²³⁶ Fâtır 35/3.

²³⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 222-224.

²³⁸ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 250.

tarafından : مِنْ طَرَفٍ , vesilesiyle	sebebiyle, - mesi için : مِنْ أَجْلِ	-olarak, : مِنْ بَابٍ kabilinden	tarafından : مِنْ قِبَلٍ
: مِنْ الرَّأْسِ إِلَى الْقَدَمِ tepeden tırnağa	-den çoğu : كَثِيرٍ مِنْ	yüzünden , : مِنْ جَرَاءٍ sebebiyle	: مِنْ حُسْنِ الْحَظِّ bereket versin ki
: مِنْ سُوءِ الْحَظِّ yazık ki	: مِنْ خِلَالٍ aracılığıyla, yoluyla	: مِنْ زَاوِيَةٍ açısından	: مِنَ الْمَعْلُومِ bilinmektedir ki
: مِنْ حَيْثُ bakımından, açısından	: مِنْ يَوْمِهَا itibaren, o gün	: مِنْ هُنَا dolayı	: مِنْ قِبَلٍ kabilinden, yönünden

إِلَى: Anlamlarından bazıları şunlardır:

1. Zaman ya da mekân yönünden sonu ifâde etmede kullanılır: “ثُمَّ مَحَلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ” :
Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atık’tır.”²³⁹
2. “Yönelme: -e,-a” belirtir. “وَيُذْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ” : Ve secdeye davet edilirler.”²⁴⁰
3. “Birlikte, beraber” anlamı ifâde eder: “وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ” : Onların mallarını
kendi mallarınıza katıp yemeyin.”²⁴¹
4. “İçin, âit” manasında: “وَالْأَمْرُ إِلَيْكَ” : Emir senindir.”²⁴²
5. “Eğde, -da, yanında, nezdinde, katında” anlamında: “عِنْدِي حَاسُوبِي” : Yanımda
bilgisayarım var.”
6. Sevgiye ya da nefrete dayanan ism-i tafdil ya da taaccüb fiillerinden sonra gelir. “قَالَ رَبِّ” :
(Yusuf) Dedi ki: ‘Rabbim, zindan, bunların beni kendisine
çağırdıkları şeyden bana daha sevimlidir.’”²⁴³

Modern Arapçadaki ‘إِلَى’ harf-i ceri ile terkip edilmiş sık kullanılan kalıplar şunlardır.”²⁴⁴

²³⁹ el-Hac 22/33.

²⁴⁰ el-Kalem 68/42.

²⁴¹ en-Nisâ 4/2.

²⁴² en-Neml 27/33.

²⁴³ Yûsuf 12/33; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 22-23.

Tablo 13. Modern Kalıp İfadeler 3

إِلَى حَيْنٍ : bir zamana kadar	إِلَى حَدِّ مَا : bir dereceye kadar	إِلَى اللِّقَاءِ : görüşürüz	أَلِ : al
وَمَا إِلَيْهِ : vesaire	إِلَى الْأَبَدِ : sonsuza kadar	إِلَى جَانِبِ ذَلِكَ : bunun yanı sıra	إِلَى آخِرِهِ : ve diğerleri
إِلَى الْآنَ : şu ana kadar	إِلَى الْأَمَامِ ! : ileri	بِالإِضَافَةِ إِلَى ذَلِكَ : buna ek olarak	الْأَمْرُ إِلَيْكَ : karar sana ait

عَنْ : Çok kullanılan harf-i cerlerden biridir. Çeşitli manalar içerir:

1. Gerçek ya da mecâzî uzaklaşma belirtir: “إِنْتَعِدُ عَنْ الْخُدْعَةِ” : Hileden uzaklaş.”
2. Aleyhine manasında gelir: “وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ” : Kim cimrilik yaparsa, aslında kendi aleyhinde cimrilik yapmış olur.”²⁴⁵
3. “وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ” : İbrahim’in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir?”²⁴⁶
4. “إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ” : İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.”²⁴⁷ “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ” : “Sana haram ayı, yani onda savaşmayı soruyorlar.”²⁴⁸
5. “بَعْدُ” : “Sonra” anlamında: “قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ” : (Allah) Dedi ki: ‘Az bir süre (bekle), onlar gerçekten pişman olacaklar.’”²⁴⁹
6. “بَدَلًا” : “Yerine” manasında: “وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا” : Hiç kimseden cezasının affı için bedel alınmayacağı günden sakın.”²⁵⁰

²⁴⁴ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 252.

²⁴⁵ Muhammed 47/38.

²⁴⁶ el-Bakara 2/130.

²⁴⁷ Kâf 50/17.

²⁴⁸ el-Bakara 2/217.

²⁴⁹ el-Mü’minûn 23/40.

²⁵⁰ el-Bakara 2/48.

7. وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ : Nedeniyle, -den dolayı” anlamlarında kullanılır: “²⁵¹ Ve senin sözünle tanrılarımızı bırakmayız.”

Modern dildeki kalıp ve eş dizimleri şunlardır²⁵²:

Tablo 14. Modern Kalıp İfadeler 4

عَدَا عَنْ : dışında	عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ : ezbere, ezberden	عَنْ يَدِهِ : tarafından , eliyle, yardımıyla	عَنْ دَارِيَّةٍ : bile bile, kesin bilgi ile
عَنْ سَعَةٍ : bol miktarla	عَنْ قَلِيلٍ : yakından, kısa zamanda	عَنْ طَرِيقٍ : yoluyla, vasıtasıyla	عَنْ رَغْمٍ : -rağmen
عَنْ بَدَلًا عَنْ, مِنْ	عَنْ بَكْرَةٍ أَبِيهِمْ : istisnasız herkes, hep birlikte	عَنْ سُورٍ : seve seve, memnuniyetle	عَنْ رَوِيَّةٍ : kasten , bile bile
عَنْ عَمْدٍ : kasten, bile bile	عَنْ غَفْلَةٍ : dalgınlıkla	عَنْ صَمِيمِ الْقَلْبِ : içtenlikle, can-ı gönülden	عَنْ قَصْدٍ : kasten bile bile
عَنْ قَرِيبٍ : yakından, birazdan	عَنْ عَوَضًا عَنْ : yerine, karşılık	عَنْ آخِرِهِ : tamamen, büsbütün	
عَنْ رَضَى : seve seve, memnuniyetle	عَنْ سَهْوٍ : yanlışlıkla	عَنْ كُنْبٍ : yakından	

عَلَى: Manaları şunlardır:

- Gerçek ya da mecâzi bir üstte oluş bildirir. **الْكِتَابُ عَلَى الْكُتُبِ** : Kitap, kitapların üstündedir.”
- Zarf olarak, ‘فِي’/ (-de, -da) anlamında: “ **دَخَلْتُ الصَّفَّ عَلَى حِينَ غَفَلْتِ** : Sınıfa beklenmedik bir anda girdim.”

²⁵¹ Hûd 11/53; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 141-142.

²⁵² Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 251.

3. أَجِبُّهُ عَلَى تَقْصِيرِهِ : İhmalkârlığına rağmen onu seviyorum.”

4. وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ : Eğitimim için çok çalıştım.”; اِجْتَحَدْتُ كَثِيرًا عَلَى دِرَاسَتِي : İçin” manasında: Allah’ı en büyük tanımanız içindir.”²⁵³

5. بَدَأَ عَلَى اسْمِ اللَّهِ عِنْدَ : Allah’ın adı ile başladı.” “عَنْ، مِنْ، -dan, -den”; “عِنْدَ : -de, -da, yanında, katında” anlamlarında kullanılır.²⁵⁴

Modern dilde sık kullanılan kalıpları şunlardır:²⁵⁵

Tablo 15. Modern Kalıp İfadeler 5

عَلَى الْعُمُوم : genel olarak, genelde	عَلَى الْأَقَلِّ : hiç olmazsa, en azından	عَلَى الْإِجْمَالِ : genel olarak özetle	عَلَى وَشَكِّ : neredeyese, eşliğinde
عَلَى مَدَى : boyunca, esnasında	عَلَى أَيِّ حَالٍ : her neyse, her durumda	عَلَى يَدٍ : tarafından , yardımıyla	عَلَى طُولٍ : doğrudan, hemen derhal
عَلَى الْإِطْلَاقِ : kesinlikle	عَلَى هَامِشٍ : kıyısında, kenarında	عَلَى مَضَضٍ : gönülsüzce, istemeyerek	عَلَى التَّوَاظِي : yanyana karşılıklı
عَلَى سَبِيلِ الْمِثَالِ : örnek olarak	عَلَى نَحْوِ : -e benzer şekilde	عَلَى قَدَرٍ : oranında, ölçüsünde	عَلَى بِنَاءٍ عَلَيْهِ : buna dayanarak
عَلَى الْأَغْلَبِ : çoğunlukla, genellikle	عَلَى الْمَدَارِ : boyunca, süresince	عَلَى التَّوَالِي : ard arda, peş peşe	عَلَى نِزَاعٍ : tartışmalı
عَلَى مُسْتَوًى : düzeyinde	عَلَى مَتْنٍ : uçak, gemi üzerinde	عَلَى إِثْرِهِ : peşinde, arkasında	عَلَى التَّنَاقُوبِ : nöbetleşe, sıra ile
عَلَى الْغَرَارِ : tarzında,	عَلَى الْفَوْرِ : derhal,	عَلَى حِدَةٍ : ayrı ayrı,	عَلَى التَّحْدِيدِ : tam

²⁵³ el-Bakara 2/185.

²⁵⁴ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 137-138.

²⁵⁵ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 254.

-e benzer şekilde	hemen	tek başına	olarak, tamamen
عَلَى الْعَكْسِ : aksine, bilakis	عَلَى كَرْهِ مِنْهُ : zorla, isteksizce	عَلَى كُلِّ : her durumda	
عَلَى كُلِّ حَالٍ : her durumda	عَلَى الدَّوَامِ : daima, her zaman	عَلَى تَوَاتُرٍ : peş peşe, aralıksız	

في: Manaları şunlardır:

1. Zaman ve mekân zarfı olarak kullanılır: “الْكِتَابُ فِي الْمَكْتَبَةِ” : Kitap kütüphanede.”
 2. “قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَّمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي” anlamına da sahiptir. “عَلَى : birlikte”²⁵⁶ Sizden önce geçen milletlerle birlikte girin dedi. النَّارِ :
 3. “عَلَى : Üstünde” manasında: “وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ” : Ve kesinlikle sizi hurma dalları üzerinde sallandıracağım.”²⁵⁷
 4. “فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي”²⁵⁸ Kiyaslamaaçasından, -e göre” manasında kullanılır. “عَلَى : MÜQAYİSE”²⁵⁹ Fakat dünya hayatının faydası, ahirete nispetle pek azdır. الْأَجْرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ :
 5. ‘Hakkında’ anlamında kullanılır. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ” : Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.”²⁶⁰
- ‘في’ harf-i cerinin yer aldığı terkipler şunlardır:²⁶¹

Tablo 16. Modern Kalıp İfadeler 6

عَلَى الْحَقِيقَةِ : aslında	عَلَى : -e göre	عَلَى : hususunda, karşısında	عَلَى : karşılığında
عَلَى : ...ile ilgili, hakkında	عَلَى : derhal, hemen	عَلَى : فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ : karada ve denizde	عَلَى : ...dolaylarında

²⁵⁶ el-A‘râf 7/38.

²⁵⁷ Tâhâ 20/71.

²⁵⁸ Serhan, *Kâmûsu’l Edevâtun-Nahviyyeti*, 107-108.

²⁵⁹ et-Tevbe 9/38.

²⁶⁰ el-Bakara 2/178; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 159-160.

²⁶¹ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 255.

في غُضُون : في غُضُون esnasında	في مَا سَبَقَ : geçmişte, daha önce	في قَلْب : ortasında	في شَأْن : hakkında
في غِيَاب : gıyabında	في ظِل : nezaretinde, sayesinde, korumasında	في حَالَة : ...durumunda	في الْأَسَاس : aslında
في الْوَاقِع : aslında	في اِطَار : çerçevesinde, bağlamında	في خَلَال : esnasında, sırasında	في مَا إِذَا : şayet, eğer, iken
في اُنْتَاء : esnasında, sırasında	في مُنْتَصَف : ortasında	في غَايَة : son derece	في رِيْعَانِ الشَّبَاب : gençliğinin baharında
في سِيَاق : bağlamında	في رَحَاب : enginliklerinde, kanatlarında, huzurunda	في الْمَائَة : yüzde...	في أَرْجَاءِ الْبِلَاد : ülkenin her tarafında
		في مَا بَعْد : daha sonra	في مُقَدِّمَة : başında

ل: Anlamları şu şekildedir:

1. 'Sâhiplik' anlamındaki kullanılan harf-i cerdir: “الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” : O ki, göklerin ve yerin mülkü O’nundur.”²⁶²

2. Sahiplendirmeye benzer durumda kullanılır: “إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا” : Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”²⁶³

3. “الْإِخْتِصَاصُ” : Özel olma” durumunda, iki özel ismin arasında yer alarak kullanılır: “الْمِفْتَاحُ لِلْبَابِ وَ الْقِفْلُ لِلصُّدُوقِ” : Anahtar kapının, kilit kasanıdır.”

4. “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” : Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”²⁶⁴

²⁶² el-Furkân 25/2.

²⁶³ el-İsrâ 17/7.

5. “فَرَعْتُ وَقْتِي لِلْقِرَاءَةِ : Okumak için zaman ayırdım.” : Tَعْلِيل : Gerekçelendirme”.
6. “فُلٌ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ : Mü’min erkeklere, gözlerini haramdan sakınmalarını söyle.”²⁶⁵
7. “فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرْنًا : Nihâyet Firavun ailesi onu kendilerine düşman ve üzüntü konusu olması için onu aldılar.”²⁶⁶
8. “تَعْجُبُ : Şaşkınlık” belirtir, nidâ harfinden sonra gelen ‘ل’ fethalı olur, eğer bu harf gelmezse kesralı olur: “Bravo! يَا لَئِيْكَ فَارْسًا”; Bravo süvari!”
9. “يَا لَئِيْكَ لِلْمُسْتَضْعِفِينَ : Zayıflara yardım et Allah’ım!” : الإِسْتِغَاثَةُ : Yardım isteme”.
10. “يَا لَئِيْكَ سَادَّهْبُ هُنَاكَ : Allah’a yemin olsun ki oraya gideceğim.” : الْقَسَمُ : Yemin” anlamında.
11. “وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ : Sen onların içinde olduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir.”²⁶⁷ : الْإِنْكَارُ : İnkâr” anlamında.
12. “وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ : Biz sana zikri insanlara açıklayasın diye indirdik.”²⁶⁸ : تَعْلِيل : Neden”.
13. “التَّعْدِيَّةُ : Geçişlilik” manasında kullanılır. Mecrur isim, mef’ûlün bih konumuna gelir. “إِنَّا بِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا” : Kuşkusuz ki babam, hayvanlarımızı suladığından dolayı seni mükâfatlandırmak için çağırıyor.”²⁶⁹
14. “إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ : Allah onların cezalarını, korkudan gözlerin belereceği bir güne erteliyor.”²⁷⁰ : -e, -a : اِلَى”.
15. “وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا : Güneş de kendine ait bir yörüngede akıp gider.”²⁷¹ : -de, -da” manasında.
16. “عَلَى : Üstünde, üzerinde” anlamı da bulunmaktadır.
17. “وُلِدَ لِلَّيْلَةِ بَقِيَّةٌ مِنْ شَهْرِ رَمَازَانَ : Ramazan ayından bir gece önce doğdu.” : قَبْلُ : Öncesinde”.

²⁶⁴ el-Fâtiha 1/2.

²⁶⁵ en-Nûr 24/30.

²⁶⁶ el-Kasas 28/8.

²⁶⁷ el-Enfâl 8/33.

²⁶⁸ en-Nahl 16/44.

²⁶⁹ el-Kasas 28/25.

²⁷⁰ İbrâhîm 14/52.

²⁷¹ Yâsîn 36/38.

18. “بَعْدَ : Sonrasında” : أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ : Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl.”²⁷²

19. “مَعَ : Birlikte, beraber, boyunca” manalarında: “كُنْتُ نَشِيطًا لِطُولِ الْفَصْلِ : Dönem boyunca aktifim.” kullanılır.²⁷³

‘ل’ harf-i cerinin kullanıldığı terkipler şunlardır²⁷⁴:

Tablo 17. Modern Kalıp İfadeler 7

لِلْحِجْرَةِ : hicrî	لِلْمِلَادِ : mîlâdi	لِلْغَايَةِ : son derece	لِلْأَسْفِ : ne yazık ki
لِلْأَبَدِ : ebediyen	لِحُسْنِ الْحِظِّ : iyi ki, bereket versin ki	لِلْأَجْلِ : ...için, -den dolayı	لِلْوَهْلَةِ الْأُولَى : ilk bakışta, hemen
لِمَنْ : kime, kim için	لِمَادَا : niçin		

مَعَ : “Beraber, birlikte” anlamlarındaki harf-i cerdir.

1. Mekân zarfıdır: “حَضَرَ أَخِي مَعِيَ : Kardeşim benimle geldi.” وَاللَّهُ مَعَكُمْ : Allah sizinle beraberdir.”²⁷⁵

2. Zaman zarfıdır: “خَرَجْتُ مَعَ دَقِّ الْجَرَسِ : Zilin çalmasıyla birlikte sınıftan çıktım.” olarak kullanılır.

3. Tenvinli kullanılırsa hal olur. “الصَّدِيقَانِ جَاءَا مَعًا” : İki arkadaş birlikte geldiler.²⁷⁶

كَ : Bilinen anlamları şöyledir:

1. “تَشْبِيهِ” : Benzerlik, gibi” anlamı taşır.

2. “مِثْل” : gibi ” anlamında kullanılır. “عَائِشَةُ دَيْدٌ كَالنَّحْلِ” : Zeyd arı gibidir.”

3. Te’kid için, zâid şekilde gelir. “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ” : Hiçbir şey O’nun benzeri değildir”²⁷⁷

²⁷² el-İsrâ 17/78.

²⁷³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 181-185.

²⁷⁴ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 257.

²⁷⁵ Muhammed 47/35.

²⁷⁶ Serhan, *Kâmûsu’l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 146.

²⁷⁷ eş-Şûrâ 42/11.

4. “تَعْلِيلٌ : Sebep, gerekçe” bildirir. “هَدَيْكُمْ كَمَا وَادُّكُمْ” : Sizi doğru yola erdirdiği için onu anın.”²⁷⁸

5. “Olarak” anlamında kullanılır. “أَنَا كَأَمِّكَ لَا أُوَافِقُ عَلَيْكَ فِي هَذَا الْمَوْضُوعِ” : Annen olarak seni bu konuda onaylamıyorum.”²⁷⁹

و: Fetha üzere mebnîdir.

1. Yemin anlamına sahip harf-i cerdir. “ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ” : Kaf!... ‘Şerefli ve üstün’ Kur’ân’a andolsun ki”²⁸⁰

2. Kendisinden sonra, öncesinde bir talep veya nehiy geçmiş olmak şartıyla gizli ‘أَنْ’ ile mansup olan bir fiilin geldiği ceza vavı olarak gelir. Cümleye ‘birlikte’ anlamı katar. “لَا تَنْهَ” : Aynısını kendisi yapmakla birlikte, bir davranışı yasaklama.” ‘و’ öncesinde nehiy geldiği için ‘birliktelik’ manası taşır.

3. Kendisinden sonra mansup bir isim gelen ve ‘birlikte’ anlamındaki ‘maiyye vâvı’ olur. Öncesinde bir cümle gelmiş olmalıdır. “مَشَيْتُ وَالرَّصِيفِ” : Kaldırım boyunca yürüdüm.”²⁸¹ ‘و’ ın diğer türleri âmil olmayan edatlar bölümünde açıklanacaktır.

ت : Yemin için kullanılan harf-i cerdir. Mecrur ismi sadece ‘Allah’ ya da ‘Rahman’ olur. “قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكَ اللَّهَ عَلَيْنَا” : Allah'a andolsun ki dediler, Allah seni gerçekten de bizden üstün kılmıştır.”²⁸²

رُبَّ : Zâid har-i cerlere benzeyen, azlık ya da çokluk ifâde eden, ‘nice’ manasıyla tercüme edilen harf- i cerdir. “رُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الْآخِرَةِ” : Dünyada nice giyinikler vardır ki, kıyamet günü çıplaktırlar.”²⁸³

مُدَّ-مُنْذُ : Anlamları şöyledir:

1. Kendisinden sonra mecrur bir isim geldiğinde “مِنْ-den, -dan” anlamındadır: “مَا رَأَيْتُهُ مُدَّ” : Üç günden beri onu görmedim.”

²⁷⁸ el- Bakara 198.

²⁷⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 167-168.

²⁸⁰ Kâf 50/1.

²⁸¹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 241-242.

²⁸² Yûsuf 12/91; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 62.

²⁸³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 99.

2. Şimdiki zamanda olursa “فِي: -de,-da” anlamındadır: “مَا رَأَيْتُهُ مُذُ الْأَيَّامِ الْأَخِيرَةِ : Son günlerde onu görmedim.”

3. Kendisinden sonra merfû bir isim geldiğinde mübtedâ olur. “مَا رَأَيْتُهُ مُذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ : Cuma gününden beri onu görmedim.”

4. Kendisinden sonra isim ya da fiil cümlesi geldiğinde, zarf konumunda ve damme üzere mebnî olurlar. “مَا حَرَجْتُ مِنْ عُرْفَتِي مُنْذُ الضُّيُوفِ قَادِمُونَ : Misafirler geldiğinden beri odamdan çıkmadım.”²⁸⁴

حَتَّى: Pek çok manaya sahiptir:

1.Harf-i cer olarak “إِلَى: -e kadar” anlamındadır.

2. “وَلَا: -mek için” anlamındadır: Ardından gizli ‘en’ ile mansub muzârî bir fiil gelir. “يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اسْتَطَاعُوا : Güçleri yeterse, sizi dininizden döndürmek için/ döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri durmazlar.”²⁸⁵

حَاشَا: “إِلَّا: Hâriç” anlamına gelen harf-i cerdir. Kendisinden sonra lafzen mecrur ve mahallen mansub isim gelir. “دَاكُرْتُ دُرُوسِي حَاشَا الرِّيَاضِيَّاتِ : Matematik dışında bütün derslerimi tekrar ettim.”²⁸⁶

كَيْ: Anlamları şunlardır:

1. “لِ: için” manasındadır. Kendisinden sonra istifhâm ‘مَا’sı gelir ki, harf-i cere birleştiği için sonundaki ‘ا’i düşer. ‘كَيْم’ olur.

2. ‘Niçin-neden?’ anlamı taşır ve sonuna sakın ‘هَاء’ alıp, ‘كَيْمَة’ şeklinde gelebilir. “كَيْمَة مَشَيْتٍ : Neden bütün gün yürüdün ve kendini yordun?” Master harfi olarak da kullanılır.²⁸⁷

3.2.1.2. Nasb Edatları(الْأَدَوَاتُ النَّاصِبَةُ)

Muzârîfiillerin başına gelerek onları nasp eden harflerdir. Fiilin sonu damme ile bitiyorsa, onu fethaya dönüştürürken, ‘ن’ ile bitiyorsa, nunları düşürür. Sadece ‘يَكْتُبْنَ’ fiili gibi cem-i müennesler mebnî oldukları için onlarda bir değişiklik yapmazlar.²⁸⁸

²⁸⁴ Serhan, *Kâmûsu’l Edevâtun-Nahviyyeti*, 145.

²⁸⁵ el-Bakara 2/217; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 75-76.

²⁸⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 74.

²⁸⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 178-179.

Tablo 18. Nasb Edatları²⁸⁹

أَنَّ: -mek,-mak (Emrin başına geldiğinde ...diye,...-ma diye)	حَتَّى: ıncaya kadar, ...inceye kadar, ..e, ..a kadar, ta ki, nihayet, ...diye, ..mek için, ...mak için
لَنْ: asla ...meyecek, mayacak	لِ: ...mek için, ..mak için, ..sın diye
كَيْ: ...mek için, ..mak için	أَلْفَاءُ السَّبَبِيَّةُ: çünkü (sebep bildiren atıf harfidir.)
إِذَنْ: öyleyse, o zaman, o halde	لِ: -mek için

أَنَّ: Nasbedici mastar harfî olup,sadece fiillerin başına gelir, isimlerin başına gelmez. Kendisinden sonra gelen fiiller, mastara dönüşürler, îrabları konumlarına göre değişiklik gösterir. Örneğin; “أَحِبُّ أَنْ تَأْتِيَنِي” : Bana gelmeni seviyorum.” cümlesinde ‘أَنَّ’ ile mastarlaştırmış kelime nasp konumundadır.“نُرِيدُ أَنْ نَفْهَمَ الْقُرْآنَ” : Kur’ân’ı anlamak istiyoruz.” Cümlesinde “أَنْ نَفْهَمَ” mef’ûlün bih konumunda mahallen mansup, “أَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ” : Sabretmeniz sizin için hayırlıdır.”²⁹⁰âyetinde “أَنْ تَصْبِرُوا” ifâdesi fâil olup mahallen merfûdur. “أَنْ يَخْرُجُوا” yine mef’ûl olup mahallen mensuptur.²⁹¹

أَنْ şart edatı, mâzî, muzârî fiillerin başına geldiği gibi, emir fiilinin de başında kullanılır. “وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ” : Cehennem ehli cennet ehline: ‘Suyunuzdan veya Allah’ın size ihsân ettiği diğer nimetlerden biraz da bizim üzerimize akıtın” diye seslenirler.” âyetinde nasp edatı ‘أَنْ’, emir fiilinin başına gelmiştir.²⁹²

لَنْ: Olumsuzluk ve gelecek zaman harfidir. Şimdiki zamanı gösteren muzârî fiilin manasını gelecekte olumsuz hale getirir, sonunu nasbederek fiile ‘-meyecek, mayacak’ manası katar.

²⁸⁸ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 190-191.

²⁸⁹ Talu, *Sarf ve Nahve Giriş*, 198-200.

²⁹⁰ en-Nisâ 4/25.

²⁹¹ el-Mâide 5/37.

²⁹² el-A‘râf 7/50; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 34-35.

: فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا“; “: سنينle asla kütüphaneye gitmeyeceğim.”²⁹³ Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.”

‘-mek için, -mak için’ anlamı vererek sebep bildirir ve gelecek zaman ifâde eder. “أَقْرَأُ دَرْسِي كَيْ أَفْهَمَ“ : Elinizden kaçırdığınız şeye üzülmeysiniz diye...”²⁹⁴ “: كَيْ تُسَبِّحَ كَثِيرًا وَتَذْكُرَكَ كَثِيرًا“ (Böylece) seni bol bol tesbih etmemiz ve çok zikretmemiz için (tesbih edelim, zikredelim diye)...”²⁹⁵

‘ل’ : Sebep bildiren (lâmu’t-ta’lîl) ile, kendisinden sonra gelen muzârî fiilin gizli bir ‘أَنْ’ ile nasbedilmiş olduğuna hükmedilir ve sonu naspedilir. Cümleye ‘-mek için, -mak için, -sın diye’ anlamlarını katar. Önüne ‘لَأنَّ’ açıkça gelebilir. “شَرَحْتُ الدَّرْسَ / شَرَحْتُ الدَّرْسَ لِأَنْ يَفْهَمَ“ : İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve... için sana bu Kur’ân’ı indirdik.”²⁹⁶ Günümüz Arapçasında lâmu’t-ta’lîle benzer bir de lâmu’l-âkibe bulunmaktadır ki, bu ikisi karıştırılabilir. “أَدَاكِرُ لِأَفْشَلِ“ : Çalışıyorum ve başarısız oluyorum.” cümlesinde kullanılan ‘ل’, lâmu’l-âkibedir. İkisini ayırtıramazsak, cümle doğru anlaşılmayacağı için ‘Başarısız olmak için çalışıyorum.’ şeklinde yanlış ve mantıksız bir tercüme ortaya çıkar. “أَتَكَلَّمُ مَعَ صَدِيقِي“ : Arkadaşımla konuşuyorum ve beni rezil ediyor.” cümlesine bakıldığında, ‘Arkadaşımla beni rezil etmesi için konuşuyorum.’ gibi bir tercüme yapılamayacağı görülmektedir.²⁹⁷ Dolayısıyla, doğru tercüme için edatların yan anlamlarının bilinmesinin önemi, bir kez daha açığa çıkmaktadır.

‘إِذَا/إِذْنًا’ : Manası gelecek zaman bildiren mâzî fiillerin başına, ya da şart cümlelerine cevap olarak gelir. ‘Yemin’ dışında, kendisiyle fiilin arasına başka bir lafız girmemeli,sözün ve muzârî fiilin hemen başında gelmelidir, sonradan gelirse naspetmez. “: أَنَا أَقْرَأُ كَثِيرًا إِذْنًا تَنْجَحَ“ : Ben çok okuyorum. Öyleyse başarısın.” Bu kurallar dışında gelirse nasp edici olmaz. “: إِنِّي إِذَا : ضَلَّالٌ مُبِينٌ أَفِي“ (İşte) gerçekten o zaman ben apaçık bir sapıklığın içinde olurum.”²⁹⁸

²⁹³ Meryem 19/26;Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 203.

²⁹⁴ el-Hadîd 57/23.

²⁹⁵ Tâhâ 20/33-34;Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 178.

²⁹⁶ en-Nahl 16/44.

²⁹⁷ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 78.

²⁹⁸ Yâsîn 36/24;Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 15-16.

7. Teraccî: “أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ فَاطَّلَعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى : Umarım ki böylece yollara ulaşırım, ulaşır da belki Mûsâ’nın ilâhını görürüm.”³⁰⁹

8. Arz: “Bir şeyi yumuşakça istemek” demektir. “أَلَا تَقْتَرِبَ فَتَرَى مَا أُعْطِيكَ” : Sana ne verdiğimi görmek için yaklaşmaz mısın?”

9. Tahdid: “Bir şeyi şiddetle istemek” demektir. “لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ” : Rabbim ne olur beni yakın bir süreye kadar erteleydin!”³¹⁰

Bu şartlardan biri gerçekleşmezse, fâu’s-sebebiyye’den sonra gelen muzârî fiil merfû olur, yani amel etmez.³¹¹

3.2.1.3. Cezm Edatları (الأَدَوَاتُ الْجَازِمَةُ)

Muzârî fiillerin başına dâhil olup onları cezmeden ve eklendikleri fiillere kendi manalarını katan edatlardır. Bu edatlar, bir muzârî fiili cezmedenler ve iki muzârî fiili cezmedenler şeklinde ikiye ayrılır ve bunlara “الْجَوَازِمُ : cevâzım” denir.³¹²

Tablo 19. Cezm Edatları³¹³

Bir Tek Muzârî Fiili Cezmeden Edatlar (Aslî Olanlar)	İki Muzari Fiili Cezmeden Edatlar (Şart ve Ceza Edatları)
لَمْ : -medi, -madı	إِنْ : ...eğer, ...ise
لَمَّا : henüz ...-medi, -madı	إِذَا، إِذَا مَا : ...eğer, ...ise
لَا : -sin, -sın : لام الأمر / ل	مَنْ : kim ...se, ..sa
لَا : -me, -ma : لا الناهية / لا	مَهْمَا : her ne ...se, ...sa
	أَيُّ، أَيُّمَا : hangisini, neyi, kimi ...se, ...sa
	مَتَّى : her ne zaman ...se, ...sa

³⁰⁹ el-Münâfikûn 63/37.

³¹⁰ el-Münâfikûn 63/10.

³¹¹ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 103-105.

³¹² Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 323.

³¹³ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 194.

	أَيْنَ : her nerede ...se
	أَيَّانَ : her ne zaman ...ise
	حَيْثُمَا : her nereye ...ise
	أَتَى : her nereye ...se, her nasıl ...se, ...sa
	كَيْفَمَا : her nasıl ...se, ...sa

Bir Tek Muzarî Fiili Cezmeden Edatlar

Bunlar sadece muzârî fiilin başında gelen asıl cezm edatlarıdır. Hem şimdiki hem de geniş zaman manalarını taşıyan muzârî fiilleri, mâzîde olumsuz hale dönüştürürler. Müfret muzârî fiillerin sonlarını cezm harekesi ile, tesniye ve cemî fiilleri ise sonlarındaki ‘nun’ları düşürerek cezmederler. Eğer fiilin son harfî illetli ise illet harfî düşer ve ondan önceki hareke neyse o kalır. ‘لَمَّا يَزْمُ، لَمَّا يَنْوُ’ gibi.³¹⁴

‘لَمْ’ : Ali gazeteyi okumadı.” cümlesinde görüldüğü gibi, işin geçmiş, şimdiki ve gelecek zamnların hiçbirinde yapılmadığını ve asla yapılmayacağını ifâde eder. “لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ : Doğurmamıştır, doğurulmamıştır.”³¹⁵ Bu harfin, önüne şart edatı getirilerek kullanıldığı da sıkça görülür. “وَأِنْ لَمْ تَذْهَبْ أَذْهَبْ : Sen gitmezsen ben giderim.” anlamına gelir.³¹⁶

‘لَمَّا’ : Yapılan olumsuzluk konuşma anına kadar geçerlidir. Sonrasında eylemle ilgili olumlu hale dönüş kâbil olabilir. Fiilin olumlu hale dönme beklentisi varsa, cümle ‘لَمْ’ ile değil ‘لَمَّا’ ile kurulur. Önüne geldiği fiille zaman açısından yakınlığı bulunmalıdır. “فَتَحَ الْأَسْتَاذُ الْكِتَابَ وَ لَمَّا يَفْرَأُ : Hoca kitabı açtı ancak henüz okumadı.” ‘لَمَّا’ nın cezmettiği fiil, cümlede hazfedilebilirken, ‘لَمْ’in fiili hazfedilmez.³¹⁷

‘لَمْ / لام الأمر’ : Dil âlimi Ferrâ’ya (ö. 207/822) göre, bu edat aslında eşit bir şekilde muhatap ve gâib sîgasındaki muzârî fiillerin anlamını emre çevirmekteydi. Ancak sonraları, kesratü’l isti’mal (fazla kullanım) sebebiyle, muzârî fiilin muhatap sîgasının başındaki ‘ت’ ve ‘لِ’ nin

³¹⁴ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 194.

³¹⁵ el-İhlâs 112/3.

³¹⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 202.

³¹⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 202.

Bunlara şart edatları da denir. Bu harflerin kullanıldığı cümlelerde gerçekleşmesi beklenen şey bir şarta bağlıdır. Birinci cümle şart, ikinci cümle cevap cümlesidir.³²⁷

إِنْ: Şart anlamı içeren ve çok kullanılan bir edattır, ikinci cümlede genellikle ‘ف’ harfinden sonra cevabı gelir. “إِنْ قَاتَلْتُمُ فَاقْتُلُوهُمْ” : Sizinle savaşırlarsa hemen onları öldürün.”³²⁸ Muzârî fiili cezmettiği gibi, mâzî fiili de cezmedebilir ancak, anlamını gelecek zamana dönüştürür ve mâzî fiiller mebnî oldukları için onları mahallencezmeder. “كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ” : Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlar uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah’tan korkanlar üzerine bir borçtur.”³²⁹ Burada ‘تَرَكَ’ şart fiili olup, sükûn üzere mebnî mazi fiil olduğundan mahallen meczumdur. Şartın cevabı öncesinin delaletiyle mahzuftur. “فَلْيُوصِ : Vasiyet etsin” takdirindedir. ‘مَا’ ile birleşerek gelmesi mümkündür ki o halde genellikle kendisinden sonra te’kid nunllu bir şart fiili gelir. “فَإِذَا تَنَفَّقْتُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ” : Bundan dolayı onları harpte yakalarsan, kendilerinden sonrakilere de gözdağı olacak şekilde ağır bir cezaya çarptır, belki ibret alırlar.”³³⁰ Fiili ve fâilinin arasına bir kelime girebilir. “وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ” : Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, onu hemen koruma altına al.”³³¹

إِذَا: İfade ettiği zamanı müphem olmayan, belirli bir vakti ifade eden şart edatıdır. Gerçekleşmesi kesin olan hallerde kullanılır. “إِذَا تَخْرُجُ مَرًّا أُبَيْكَ” : Çıkarsan babana uğra.” Mazi fiille birlikte de kullanılabilir. O takdirde cümleye geniş zaman anlamı katar. “إِذَا طَلَعَتْ” : Eğer güneş doğarsa çıkarım.” Olumsuz şart cümlesinde ‘لَمْ’ ile beraber kullanılır. “إِذَا لَمْ تَقْرَأْ هَذَا الصَّحِيفَةَ فَلَنْ أَقْرَأَ كَذَلِكَ” : Bu gazeteyi okumazsan ben de okumam.”³³²

حَيْثُمَا: Zarf olan ‘حَيْثُ’ ile ‘مَا’ nın birleşmesiyle oluşur. “حَيْثُمَا تُسَافِرُ أُسَافِرُ” : Nereye gidersen ben de oraya giderim.”³³³

³²⁷ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 325.

³²⁸ el-Bakara 2/191.

³²⁹ el-Bakara 2/180.

³³⁰ el-Enfâl 8/57.

³³¹ et-Tevbe 9/6; es-Sağîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye*, 373-374.

³³² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 16.

³³³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 81.

: وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ بِهَا فَمَا تَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ. Akılsız varlıklar için kullanılır. Onlar: ‘Bizi büyülemek (etkilemek) için mucize (ayet) olarak her ne getirirsen getir, yine de biz sana inanacak değiliz’ dediler.”³³⁴

: مَنْ، مَتَى، أَيْنَ، أَيَّ، أَنَّى، كَيْفَمَا Soru anlamı dışında, daha önce bahsedildiği gibi şart anlamında kullanılırlar ve tercüme ‘-ise’ kelimesi eklenir.

3.2.1.4. İnne ve Kardeşleri (إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا)

“Nevâsıh”dan³³⁵ olan ‘inne ve kardeşleri’ne ‘حُرُوفُ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ : fiile benzeyen harfler’ denir ve bunlar, çekimi olmayan mebnî harflerdir ve isim cümlelerinin başlarına gelirler. Başına geldikleri cümlelerin isimlerini kendi isimleri haline getirerek naspederler, haberlerini de kendilerine haber edinerek raf ederler.³³⁶

Tablo 20. İnne ve Kardeşleri³³⁷

إِنَّ : muhakkak, doğrusu, gerçekten, hakikaten, şüphe yok ki, şüphesiz ki	لَيْتَ : keşke, ne olaydı, bari
أَنَّ : ...ki,...dığımı,...eceğini,...olduğu gibi	لَعَلَّ : belki, ola ki, ihtimal ki, umulur ki, ...bilir, umarım, galiba, muhtemelen
كَأَنَّ : gibi, sanki, güya,...yor gibi, -mış gibi, ..casına,...ecek gibi,...a benzer	لَا (Lâen-Nâfiye Li'l Cins): hiçbir, hiç
لَكِنَّ : ama, fakat, lâkin, ancak, ne var ki, şu kadar var ki	

إِنَّ: İsim cümlesinin başında gelerek onu te’kid edip güçlendirir.

أَنَّ: Cümle ortasında gelen tahkik (pekiştirme) edatıdır. Fiil cümlelerinde mef’ul durumundaki yan cümleciklerin başındaki bağlaç harfi olarak kullanılır. “ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ :

“Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederim.” “ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا ”

³³⁴ el-A‘râf 7/132; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 227.

³³⁵ Nevâsıh: “Mübtedâ ve haberin başına gelip, onları kendisinin ismi ve haberi haline getiren kelimelere denir. Bunlar harfler ve fiiller olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. İnne ve benzerleri, harfler grubuna girerken, kâne ve benzerleri, mukârebe, rucû ve şurû fiilleri, fiiller grubuna girerler.”; Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 102.

³³⁶ Sadi Çöğenli, *Kur’ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: Bakanlar Medya, 2009), 164.

³³⁷ Çöğenli, *Kur’ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 188.

الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ : Ey Âdemoğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır” diye emretmedim mi?”³³⁸

كَأَنَّ: Cümlelerin başında gelerek, mübtedâ’nın habere benzerliğini güçlü bir şekilde anlatan müşâbehe edatıdır. Teşbih harfî olan ‘ك’ ile ‘إِنَّ’ nin birleşiminden oluşur. “كَأَنَّ الْكِتَابَ سُتَادٌ” : Kitap hoca gibidir./ Kitap sanki hocadır.” “كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ” : Sanki onlar yakut ve mercandırlar.”³³⁹

لَكِنَّ: Söylenen sözün muhâtab tarafından yanlış anlaşılmasını önlemek (istidrâk) amacıyla ve çoğunlukla cümle ortasında gelen harftir. Fiillerin önünde ‘لَكِنَّ’ şeklinde sonu cezimli olduğu halde gelebilir.³⁴⁰

لَيْتَ: Temennî harfî olarak, artık olması çok zor ya da imkânsız istek ve beklentileri ifâde etmek için kullanıldığı gibi, nadiren gerçekleşebilecek durumlar için de kullanılabilir. “وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَّةً لَيْتَ” : Kitabı sol eline verilen ise der ki: ‘Keşke kitabım bana verilmeseydi.’”³⁴¹ âyetinde ‘لَيْتَ’, vukûu mümkün olmayacak bir isteği ifâde etmek için kullanılmıştır. Zîra, kıyametle birlikte artık dünya hayatının sona erdiği, hatta haşrin gerçekleştiği, amellerin ortaya dökülüp hesap görüldüğü bir süreçte hiç kimse için geri dönüş söz konusu değildir. “قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ” : Dünya hayatına düşkün olanlar: ‘Keşke Kârûn’a verilen şu servetin bir benzeri de bizim olsaydı. Gerçekten o büyük bir pay sahibi!’ dediler.”³⁴² âyetinde ise ‘لَيْتَ’ mümkün bir istek için kullanılmıştır. Zîra, Kârûn gibi bir kula verilen nimetin, başka kullara da verilmesi mümkündür.³⁴³

لَعَلَّ: Gerçekleşmesi muhtemel istekleri dile getirmek için kullanılan bir teraccî (beklenti) harfidir. “لَعَلَّ الطَّالِبُ نَاجِحٌ” : Belki öğrenci başarılı olur.” Ancak nadiren gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlar için de kullanılabilir. “وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ”

³³⁸ Yâsîn 36/60; “أَنَّ edatı, emir ya da olumsuz emrin (nehy-i hazır) başına geldiğinde, “...diye” manası verir. Bu durumda kendisine harf-i tefsir (tefsir en’i) denir. En-i tefsiriye (en-i müfessere), kendisinden öncesini ‘yani’ ifadesiyle açıklayan ve cümlelerin irab yapısında aktif bir şekilde rol oynamayan bir edattır. Onun etkisi, mânânın netlik ve genişlik kazanmasında kendisini göstermektedir.” ; Şemsettin Işık, “Kur’ân’da ‘en’ Edatının Farklı Biçimlerde Kullanılması ve Mânâyâ Katkısı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1 (Bahar 2024), 241.

³³⁹ er-Rahmân 55/58; Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 57.

³⁴⁰ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 58.

³⁴¹ el-Hâkka 69/25.

³⁴² el-Kasas 28/79.

³⁴³ Kılıçarslan, “Kur’ân-ı Kerîm’deki Temennî Edatları”, 25-27.

الْأَسْبَابِ : Firavun dedi ki: ‘Ey Haman, bana yüksek bir kule bina et; belki o yollara ulaşabilirim.’³⁴⁴ Dolayısıyla, tama’ (aşırı istek) anlamı taşıdığı gibi, işfak (kaygılanma, istememe, kerih görme) manalarına da gelir. Neden ve soru anlamı da bulunmaktadır.

لَا/ (Lâ en-Nâfiye Li'l Cins): Öncesinde bir harf-i cer gelmemesi, isminin ve haberin nekira olması, ‘lâm’ harfîyle isminin arasına herhangi bir fâsıla girmemesi koşullarıyla, cins olan mübtedânın tüm şahıslarından, haberin olumsuzluğunun kaldırılmasını sağlar. Lâ en-nâfiye li'l cins, tenvinlenmez.³⁴⁵ “ لَا طَالِبَ عِلْمٍ مُهِمٍّ : İhmalkâr olan hiçbir ilim talebesi yoktur.”

Bu harflerle ilgili bazı inceliklerin bilinmesi gereklidir:

1. إِنَّ'nin haberinin “لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا” : Çünkü bizim katımızda bukağılar ve çılgınca yanan bir ateş var.”³⁴⁶ âyetinde olduğu gibi zarf olması, ya da “إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ” : Şüphesiz onu toplamak ve okutmak bize düşer.”³⁴⁷ âyetindeki gibi câr-mecrûr olması hâricinde, bu harflerin haberlerinin isimlerinin önüne geçmesi (takdim-te'hiri) mümkün olmaz.

2. ‘لَيْتَ’ dışındaki beş harfe ‘مَا’ birleşebilir ve bu durumda da onları amel edemez hale getirir. ‘لَيْتَ’ ye “فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ” : Artık onun günahı onu değiştirenlerin üzerinedir.”³⁴⁸ ye birleştiğinde ise amel ettirilmesi de ettirilmemesi de câizdir. “لَيْتَمَا الْجَوُّ مُمَطِّرٌ” : Keşke hava yağmurlu olsa” cümlesi, “لَيْتَمَا الْجَوُّ مُمَطِّرٌ” şeklinde de söylenebilir.

3. ‘لَ’nin ismine ya da haberine lâmu’l ibtidâ denilen te’kid lâmu birleşebilir. ‘لَ’ harfî, manayı güçlendirir ve ‘إِنَّ’nin amel etmesine engel teşkil etmez. “إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ” : Elbette bunda, görececek gözleri olanlar için kesin bir ibret vardır.”³⁴⁹

4. ‘لَ’ ve ‘لَئِنْ’ harfleri, sonlarındaki şeddeler atılarak hafifletildiklerinde amel edemezler. “وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” : Dualarının sonunda da: ‘Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun!’ sözüdür.”³⁵⁰ Bu harflerin türünün doğru tespit edilememesi, yanlış tercüme yapmaya sebep olabilir.³⁵¹

³⁴⁴ el-Mü'min 40/36.

³⁴⁵ Serhan, *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 127.

³⁴⁶ el-Müzzemmil 73/12.

³⁴⁷ el-Kıyâmet 75/17.

³⁴⁸ el-Bakara 2/181.

³⁴⁹ Âl-i İmrân 3/13.

³⁵⁰ Yûnus 10/10.

³⁵¹ Kılıçarslan, *Müşkilu'l-Kur'ân*, 107-108.

3.2.1.5. Kâne ve Kardeşleri (كَانْ وَ أَخَوَاتُهَا)

Kâne ve benzerleri, aslında kendilerine ef'âl'ün-nâkıs denilen ve nevâsıh fiil grubundan kabul edilen edatlardır. Tam fiil olarak kullanıldıklarında edat sayılmazlarken, isim cümlelerinin başına gelerek, mübtedâ ve haberi kendi isim ve haberlerine dönüştürürler. Nakıs fiil olarak kullanıldıklarında, edat kabul edilirler. Bu durumda, diğer edatlar gibi amel ederek, isimlerini raf, haberlerini nasb ederler. Bu fiiller, tam fiil olduklarında diğer fiiller gibi sadece birer fâil almakla iktifâ ederler ve bu haldeyken ibrâz ettikleri manalar, aslında onların temel anlamlarıdır. Mesela, 'أَضْحَى' nin tam fiil olarak temel anlamı 'kuşluk vaktine girmek'tir. Ancak, bunlar nâkıs fiil olarak kullanılıp edat haline geldiklerinde, cümlelere yeni ve hususî anlamlar kazandırırılar. "أَضْحَى الْجَوُّ حَرًّا" : Hava sıcak oldu." Cümlesinde 'أَضْحَى' nin, 'الْجَوُّ' isminden sonra manasının tamamlanması için, cümledeki konumu haber olan ve mansub halde bulunan ikinci bir isme ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu fiillerden sadece 'leyse' câmid olduğu için muzârî ve emir formu gelmez, ancak onun dışındakilerin muzârî ve emir sîgaları da mâzîleri gibi amel ederler.³⁵²

Tablo 21. Kâne ve Kardeşleri³⁵³

كَانَ : İdi, oldu	بَاتَ : Oldu, geceledi.
صَارَ : Oldu, dönüştü	مَا دَامَ : -dığı sürece
لَيْسَ : Değil	مَا زَالَ : Hâlâ
ظَلَّ : Kaldı, devam etti.	مَا بَرَحَ : Hâlâ
أَصْبَحَ : Oldu , sabahladı.	مَا فَتَى : Hâlâ
أَضْحَى : Oldu, kuşluk vaktine girdi.	مَا أَنْفَكَ : Hâlâ
أَمْسَى : Oldu, geceledi.	

كَانَ الْجَوُّ بَارِدًا أَمْسَ : 1. Kendisinden sonra gelen cümleinin geçmiş zamana birleşmesi "Dün hava soğuktu."

³⁵² Kılıçarslan, *Müşkilu'l-Kur'an*, 112.

³⁵³ Çöğenli, *Kur'an ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 164.

2. Kendisinden sonraki cümlelerin süreklilik ifâde etmekle birlikte geçmiş zamana birleşmesi
”³⁵⁴وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا“: Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”

3. ‘Gerekir’ anlamında: ”³⁵⁵وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ“: Mü'minlere yardım etmek ise bizim üzerimize bir haktır/ gerekir.”

4. ‘Oldu, dönüştü’ manasında: ”³⁵⁶وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيرًا مَّهِيلًا“: Ve dağlar dağılan bir kum yığını halini alır.”³⁵⁶ dört anlamı bulunmaktadır. İsim ve haber almadan tam fiil olarak da kullanılır.
³⁵⁷”³⁵⁸وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ“: (İkisinden) Birinin başka ürün (veren yer)leri de vardı.”

”³⁵⁹صَارَ“: Bir halden diğerine dönüşmeyi ifâde eder. Tam fiil olarak ‘döndü, geçti, intikâl etti’ manasındadır. ”³⁵⁹أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ“: Dikkat edin, işler Allah’a döner.”

”³⁶⁰إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ“: Dilesek, onlara gökten bir mûcize indiririz de, ona boyun eğmek durumunda kalırlardı.”

”³⁶¹فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا نَادِمِينَ“: Fiilin gerçekleşme zamanının sabah vakti olduğunu bildirir. Sonuçta onu boğazladılar; ama pişman oldular.” Tam fiil olarak da gelir. ‘açığa çıktı, oldu, sabah vaktine girdi’ anlamlarına gelir. ”³⁶²فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ“: O halde akşama girerken ve sabaha ererken Allah’ı tesbih edin.”

”³⁶³أَضْحَى“: Fiilin gerçekleşme zamanının kuşluk vakti olduğunu bildirir. Tam fiil olursa, ‘açığa çıktı, oldu, kuşluk vaktine girdi’ anlamlarına gelir. ”³⁶³أَضْحَى الْغَمَامُ كَثِيفًا“: Bulut yoğun oldu.”

”³⁶⁴أَمْسَى“: Fiilin gerçekleşmesinin akşam vaktinde olduğunu bildirir. ”³⁶⁴أَمْسَى الْجَوُّ بَارِدًا“: Hava soğuk oldu.” İsim ve haber almadan tam fiil olarak da gelir. ”³⁶⁴نِمَ مُبَكِّرًا حِينَ تُمْسِي“: Akşam olunca erkenden uyu.” ‘Oldu’ anlamında bir durumdan başka bir duruma geçişi ifâde eder.
”³⁶⁴أَمْسَى خَالِدٌ طَبِيبًا“: Halid doktor oldu.”

³⁵⁴ en-Nisâ 4/17.

³⁵⁵ er-Rûm 30/47.

³⁵⁶ el-Müzzemmil 73/20.

³⁵⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 168-169.

³⁵⁸ el-Kehf 18/34.

³⁵⁹ eş-Şûrâ 42/53.

³⁶⁰ eş-Şuarâ 26/4.

³⁶¹ eş-Şuarâ 26/157.

³⁶² er-Rûm 30/60; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 18.

³⁶³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 19.

³⁶⁴ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 32.

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ : Yine fiilin gerçekleşmesinin gece boyunca tamamlanmış olduğunu bildirir. “بَاتَ : Onlar ki, gecelerini Rablerine secde ederek, O’nun huzurunda ayakta durarak geçirirler.”³⁶⁵ Mâzî nakıs fiil olarak, bir durumdan diğerine dönüşmeyi ifâde eder. “بَاتَ الْجَوُّ مُمَطِرًا بَعْدَ الظُّهْرِ : Öğleden sonra hava yağmurlu oldu.” İsme ve habere ihtiyaç hissetmeden ‘geceyi geçirmek’ anlamında tam fiil olarak kullanılır. “بَاتَ : Müdür geceyi okulda geçirdi.”³⁶⁶

مَا أَنْفَكْ/مَا فَتَى / مَا بَرَحَ /مَا زَالَ/مَا دَامَ : İsmi habere olan ihtiyacını ve sürekliliği ifâde eder. Mâ-i nâfiye ile nakıs fiiller, ‘مَا أَنْفَكْ ve فَتَى , بَرَحَ , زَالَ , دَامَ ,’ nin birleşmesinden oluşur. “وَلَوْ شَاءَ : رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ : Eğer Rabbin dilesseydi, insanları elbette tek bir ümmet kılardı. Oysa, onlar, hâlâ anlaşmazlık içindeler.”³⁶⁷

3.2.2. Âmil Olmayan Edatlar

Kendisinden sonra gelen kelimelerin harekelerini değiştirmeyen edatlardır.³⁶⁸

Tablo 22. Âmil Olmayan Edatlar³⁶⁹

أ	و	أَمْ	كَادَ	لَكِنْ	سَوْفَ	إِنَّمَا
تَ	لَ	أَنْ	كَانَ	بَلْ	إِذَا/إِذَا	عِنْدَمَا
فَ	سَ	يَا	أَمَّا	لَوْ	أَلَا	لَمَّا
كَ	أَوْ	لَا	ثُمَّ	لَوْلَا	كَأَنَّ	كَلَّمَا
هَاءُ	أَيَّ	هَلْ	قَطُّ	لَوْمًا	هَلَا	كَأَيَّنْ

أ: Daha önce açıklandığı gibi âmil olmayan istifhâm ve nidâ hemzesi olarak kullanılmaktadır.

ت: Merfû munfasıl zamire eklenen hitâp harfidir, hitap edilen kişiyi veya nesneyi belirtmek için kullanılır. Nahivcilerin çoğunluğuna göre, ‘أَنْتَ’ zamirindeki ‘تَ’ hitap harfî, ‘أَنْ’ ise

³⁶⁵ el-Furkân 25/64.

³⁶⁶ Serhan, *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 47.

³⁶⁷ Hûd 11/118.; Serhan, *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 144.

³⁶⁸ es-Sağîr, *el-Edevâtun-Nahviyye*, 176.

³⁶⁹ es-Sağîr, *el-Edevâtun-Nahviyye*, 176-297.

zamirdir.³⁷⁰ : De ki: **قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ** “**اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**”³⁷¹ Bana haber verin. Başınıza Allah’ın bir cezası inse veya kıyâmet gelip çatsa, Allah’tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer doğru sözlüler iseniz!”³⁷¹ âyetinde, ‘أَرَأَيْتُمْ’ kelimesindeki ‘ت’ hitap harfi, ‘كُمْ’ fâildir.³⁷²

ف: Atıf, cevap harfi, isti’nâfiye (başlangıç) harfi, sebebiyye ve zâid olarak gelir. Atıf olduğunda kendisinden önceki cümleyi bir başka cümleye bağlar ve aynı harekeyi alır. “**قَامَ**” : Zeyd kalktı, hemen ardından Ömer de kalktı.” cümlesinde ‘ف’ atıf olarak kullanılmıştır ve hiç mühlet geçmeksizin Zeyd’in hemen akabinde Ömer’in de kalktığını bildirir. Ancak aynı cümlede ‘ثُمَّ’ kullanılsa arada bir süre söz konusu olacaktır. “**وَالسَّابِقَاتِ**” : **سَبْحًا فَالسَّابِقَاتِ سَبْحًا** : Yüzüp yüzüp gidenlere, ve öncü olarak yarışıp geçenlere...”³⁷³ İsti’nâfiye edatı olarak geldiğinde, kendisinden sonra öncesi ile alakalı olmayan bir cümle gelir. “**فَلَمَّا**” : **أَتِيَهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَيْهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ** : Ama O (Allah) onlara salih ve sağlam (çocuklar) verince, kendilerine verdiği (nimetlerle şımarıp) O’na ortaklar kılmaya başladılar. Oysa Allah, onların şirk koştuklarından Yücedir.”³⁷⁴

Şartın cevabı mahiyetinde fâ’u-rrabîta olarak gelir. Bunun için şartın cevabı olan cümlelerin şu şekillerde gelmesi gerekir:

1. Şartın cevabı olan cümlelerin isim cümlesi olması: **إِنْ تُسَافِرْ فَأَنْتَ مُفَوَّقٌ** : Seyahat edersen başarılı olursun.”
2. Câmid fiil içeren bir fiil cümlesinden oluşması: **إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ** : Sadakaları açıktan verirseniz ne iyi!”³⁷⁵
3. Fiili emir fiil olan bir cümle olması: **وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ** : Aralarında hükmedecek olursan adaletle hükmet.”³⁷⁶
4. Fiili lâm-ı nâfiyye birleşmiş olan bir fiil cümlesi olması: **وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بَضْرًا فَلَا كَاشِفَ لَهُ** : Şayet Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O’ndan başka bunu giderecek yoktur.”³⁷⁷

³⁷⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî*, 58.

³⁷¹ el-En’âm 6/40.

³⁷² es-Sağîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye*, 182.

³⁷³ en-Nâziât 79/3-4.

³⁷⁴ el-A'râf 7/190.

³⁷⁵ el-Bakara 2/286.

³⁷⁶ el-Mâide 5/42.

5. İstifhâm edatına birleşmiş olması: “إِنْ تُبَاغِ السَّيَّارَةَ فَكَمْ سَتَسْأَلُ؟” : Arabayı satarsan ne kadar isteyeceksin?”

6. Mâ-i nâfiyeye birleşmiş olması: “فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ” : Eğer yüz çevirecek olursanız, ben sizden bir karşılık istemiş değilim.”³⁷⁸

7. Kim : مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ” : Kim Resul’e itaat ederse, gerçekte Allah’a itaat etmiştir.”³⁷⁹

8. Nasbedici harf ‘لَنْ’ e birleşmiş olması: “وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا” : Her kim ökçeleri üzerinde gerisin geriye dönerse, hiçbir şekilde Allah'a zarar veremez.”³⁸⁰

9. Gelecek zamanı ifâde eden ‘س’ e birleşmiş olması: “وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ” : Her kim O’na ibadet etmekten kaçınırsa ve büyüklenirse (bilmeli ki,) onların tümünü huzurunda toplayacaktır.”³⁸¹

10. Gelecek zamanı ifâde eden ‘سَوْفَ’ ye birleşmiş olması: “وَأِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ” : Yoksulluktan kaygı duyarsanız, o zaman bilin ki, Allah dilerse sizi bolluk ve cömertliğiyle zengin kılacaktır.”³⁸²

11. Fiilin ‘رُبَّ’ ye birleşmiş olması: “إِنْ تَزُرَّنِي قُرْبًا أَكْرَمُكَ” : Beni ziyaret edersen belki de seni ikramlarım.”

12. Fiilin ‘كَأَنَّمَا’ ya birleşmiş bir cümle olması: “وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا” : Kim de, bir kişinin hayatını kurtarırsa, bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.”³⁸³

Fâ’u-ttahliliyye olarak gelirse, ‘için’ anlamında olup fetha üzere mebnidir. “سَعِدُ أَصْحَابِكَ فَهُمْ” : Onlar senin yakınların olduğu için arkadaşlarına yardım et.”

Sözü süslemek için zâid olarak ve ‘فَطُ’ kelimelerine birleşerek gelir. “قَرَأْتُ هَذَا الْكِتَابَ” : Sadece bu kitabı okudum.”³⁸⁴

³⁷⁷ el-En‘âm 6/17.

³⁷⁸ Yûnus 10/72.

³⁷⁹ en-Nisâ 4/80.

³⁸⁰ Âl-i İmrân 3/144.

³⁸¹ en-Nisâ 4/172.

³⁸² et-Tevbe 9/28.

³⁸³ el-Mâide 5/32.

³⁸⁴ Serhan, *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 102-105.

ك: Şart ve hitap kâfî olarak amel etmez. “فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ” : Nasıl ki sizin için size bir Peygamber gönderdik. Öyleyse Beni anın, Ben de sizi anayım.”³⁸⁵ Bu âyette takdim-tehir ve şart manası bulunmaktadır. “فُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ” : De ki: Ey inkârcılar! Bana haber verin, size Allah’ın azabı gelecek olsa veya kıyamet saati gelip çatsa, Allah’tan başkasına mı yalvarır, dua edersiniz?”³⁸⁶ âyetinde ‘bana haber verin’ anlamındaki ‘أَرَأَيْتُمْ’ kelimesinde hitap kâfî olarak gelmiştir, irabdan mahalli yoktur. Basra ekolü, buradaki ‘ك’ ve ‘م’i hitap harfi kabul etmiş, Kufeliler ise, ‘رأى’ nın mahallen mensup mef’ûlü saymıştır. ‘أَبْصِرْكَ زَيْدًا’ : Zeyd’i gözet!”; ‘رُؤْيُكَ زَيْدًا’ : Zeyd’e süre ver.” şeklinde kullanılır. ‘أولئك’ de tembih harfidir. ‘هَئِذَا’ zarfına ‘هَئِذَاكَ’ şeklinde manayı pekiştirmek için gelir. ‘فَعَلِبُوا هَئِذَاكَ’ : Oracıkta yenildiler.”³⁸⁷ ‘Yazık!’ anlamındaki isim fiil ‘وي’ e eklenip ‘وَيْكَ’ şeklinde gelebilir. ‘ذَاكَ’ ism-i işâretindeki ‘ك’ da hitap içindir. Bu ‘ك’ lar şahsa göre çekimlenebilir. Örneğin müennes şahıs için kullanılıyorsa ‘كِي’, çoğul için kullanılıyorsa hitap kâfî ‘كُمْ’ olabilir.³⁸⁸

هَاء: Üzerinde vakf yapılan kelimenin son harfinin harekesini belirtmek için onun âhirine eklenen sâkin hâ, (هـ) ‘hâ-üssekte’ adını alır. *Hâ-i istirâhat*, *hâ-i vakf* ve *hâ-i beyâni hareke* gibi adlarla da anılmaktadır. Kelimenin sonuna hâ harfini ilave etmeye *ilhâku’l-hâ* denilmektedir. Durulduğunda harekeyi koruma amacıyla kelimenin sonuna ‘hâ-i sekt’ eklenir, geçildiğinde onun varlığını gerektiren sebep ortadan kalktığı için kelimenin aslı üzere hazfedilir. Hâ’üs-sekte genellikle meczum fiilin sonuna gelir. Kur’ân’da yedi farklı yerde dokuz kelimedede geçtiği görülür. “فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ” : Yiyeceğine, içeceğine bak, henüz bozulmamış bile.”³⁸⁹ ‘يَتَسَنَّهْ’ kelimesindeki ‘هـ’ elifin düşmesiyle onun yerine gelmiştir. Durulduğunda ‘يَتَسَنَّهْ’ şeklinde okunurken, geçildiğinde ‘يَتَسَنَّ’ biçiminde okunur. Emir fiilin sonuna da gelebilir. “أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيُهُمُ اقْتَدِهْ” : İşte Allah’ın hidayet verdikleri bunlardır; öyleyse Sen de onların bu hidayet yoluna uy.”³⁹⁰ Vasıl durumunda son

³⁸⁵ el-Bakara 2/151-152.

³⁸⁶ el-En’âm 6/40.

³⁸⁷ el-A’râf 7/119.

³⁸⁸ es-Sağır, *el-Edevâtu’n-Nahviyye*, 197-198.

³⁸⁹ el-Bakara 2/256.

³⁹⁰ el-En’âm 6/ 90.

kelime ‘اِقْتَدِ’ şeklinde okunur. Mütakellim zamirine bireşerek gelebilir. ‘فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ اقْرَؤُوا كِتَابِيهٗ’.”³⁹¹ edatı, durulduğunda okunur, geçildiğinde düşer.³⁹² : ‘Alın, kitabımı okuyun!’ der.”

و: Bu edatın amel etmediği haller şunlardır:

1. Bir kelimeyi diğer bir kelimeye ya da bir cümleyi başka bir cümleye bağlayabilen atıf harfi olması: Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da.”³⁹³

2. Hal vav'ı olması: Sâhibu'l hâlin durumunu açıklayan ‘vâv’ül haliyye’den sonra bir isim cümlesi, fiil cümlesi ya da şibh-i cümle (harf-i cer ile mecrûr isim/ muzaf- muzâfun ileyh) gelir. ‘وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ’ : Bazı şeyler hakkınızda hayırlı olduğu halde hoşunuza gitmeyebilir.”³⁹⁴

3. Cümle-i mûterizenin başında itirâziye vav'ı olarak gelmesi: İtiraz, belagatçılara göre itnab usûllerindendir. Mu'teriziye cümlesi, mübteda-haber, fiil-fâil, fiil-mef'ûlun bih, şart fiili-cevabı, yemin-cevabı, ism-i mevsul-sıla, muzaf-muzâfun ileyh, car-mecrûr, ‘سَوْفَ’ ile fiili, ‘فَلَمَّا’ ile fiili gibi peşpeşe gelebilen öğelerinin arasına giren cümledir. ‘وَضَعْتُهَا أَنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ’ : “Onu doğurunca -Allah onun ne doğurduğunu pekiyi bildiği halde-: ‘Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum’ dedi.”³⁹⁵ âyetinde ‘وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ’ : Allah onun ne doğurduğunu pekiyi bildiği halde” kısmı ara cümledir ve bu cümleinin başında gelen ‘و’, amel etmeyen itirâziye vav’ıdır.

4. İsti'nâfiye vav'ı olması: Bu durumda kendisinden sonra öncesinden bağımsız bir cümle gelir. ‘وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا’ : Yeryüzünde kımıldayan bütün canlıların rızkı yalnızca Allah’a aittir. Allah, o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir.”³⁹⁶

³⁹¹ el-Hâkka 69/19.

³⁹² Mustafa Kılıç, “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35 (2021), 21-54.

³⁹³ el-Ahzâb 7/33.

³⁹⁴ el-Bakara 2/216.

³⁹⁵ Âl-i İmrân 3/36.

³⁹⁶ Hûd 11/6.

5. Zâid olarak gelmesi: Bir mana ifâde etmese de sözü güzelleştirir ancak hazfedilmesi mümkündür. Genellikle ‘إِذَا، حَتَّى’ dan sonra kullanılır. “وَمَا مِنْ عِلْمٍ إِلَّا وَفِيهِ نَفْعٌ لِلْآخَرِينَ” : Başkalarına fayda vermeyen hiçbir ilim yoktur.”³⁹⁷

ل: Fethalı olan ve amel etmeyen bu ‘lâm’, ‘لَنْ’ nin hafifletilmiş hali olan ‘لِنْ’ den sonra gelen lâm’ul fârîka olarak kullanılır. “وَأَنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ” : Şüphesiz bu, Allah’ın hidayet ettiklerinin dışındakilere ağırdır.”³⁹⁸ Amel etmeyen diğer bir türü ise ‘lâm’ul ibtidâ’dır ve manayı te’kid etmek üzere kullanılır. Altı konumda gelir:

1. Mübteda olması: “لِيُؤْسَفَ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَبِينَا مِنَّا” : Şüphesiz ki Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir.”³⁹⁹

2. İnne’nin haberi olması: “إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ” : Şüphesiz ki o, Allah’a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.”⁴⁰⁰ İsim cümlesinin başına ‘لِنْ’ edatı geldiğinde, cümlenin başında yer alması gereken ‘lam-ı ibtida’, ‘لَنْ’ nin haberinin başına kayar. Bundan dolayı böyle geldiğinde ‘lam-ı muzahlaka’ olarak da anılır.

3. Mübtedanın önüne geçen haber olması: “لَمَكَّةُ خَيْرُ الْبِلَادِ” : Şüphesiz ki Mekke, beldelerin en hayırlısıdır.”

4. Harfiyle birlikte gelmesi: “وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ” : Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik.”⁴⁰¹

5. ‘لَيْسَ’ dışındaki mâzî ve câmid fiillerle gelmesi: “إِنَّ الْمَدِينَةَ لَنِعْمَ الْبَلَدُ” : Şüphesiz ki Medine ne güzel şehirdir.”

6. Muzârî fiille gelmesi: “لَيَتَكَلَّمُ الطِّفْلُ بِعُمْرٍ سَنَةٍ” : Çocuk gerçekten bir yaşında konuşuyor.”

Diğer bir türü ‘lâm’ul cevab’ olarak kullanılmasıdır. ‘وَلَوْ، لَوْلَا، وَ’ dan sonra gelir. “وَلَوْ كُنْتُ” : Eğer gaybı bilebilseydim, muhakkak hayırdan yaptıklarımı arttıırırdım.”⁴⁰²

Yemin için ‘lâm’ul muvattie’ ismiyle, şart edatlarıyla birlikte, kendisinden sonraki kısmın başında var olan takdîrî bir yeminin cevabı olarak gelir. “قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ”

³⁹⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 241-242.

³⁹⁸ el-Bakara 2/143.

³⁹⁹ Yûsuf 12/8.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/45.

⁴⁰¹ el-Bakara 2/99.

⁴⁰² el-A'râf 7/188.

المُسْتَقِيم : Şeytan dedi ki: “(Öyle ise) beni azdırmaya karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.”⁴⁰³

‘ل’ ayrıca zâid harf olarak, mübtedânın haberi konumunda: “ : Bahçe kesinlikle çiçek fidanlığıdır.”; ‘لَكِنْ’ in haberi konumunda: “ : Allah kesinlikle kullarını yaratandır.” ve ‘رَأَيْ’ fiilinin ikinci mef’ûlü olarak: “ : Seni kesinlikle arkadaşım olarak görüyorum.” kullanılır.⁴⁰⁴

س: Fetha üzere mebnî olan gelecek zaman harfidir. Şimdiki zaman ve geniş zaman ifâde eden muzârî fiile dâhil olarak, anlamı gelecek zamana dönüştürür. “ : وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ : İnkâr edenler dünya hayatından kimin kazançlı çıkacağını yakında anlayacaklardır!”⁴⁰⁵

أَوْ: Bir kelimeyi diğerine ya da bir cümleyi başka bir cümleye atfeden harftir. En önemli manaları şunlardır:

1. Şüphe: “ : قَالَوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمِ فَسْطِلِ الْعَادِينَ : Bir gün ya da bir günün bir kısmı kadar kaldık, sayanlara sor.”⁴⁰⁶

2. Mübahlık (İbâha): Birden fazla şey birleştirilebilir. “ : جَاءَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌ أَوْ خَالِدٌ. Zeyd, Amr’a ya da Halid’ da geldi.”; “ : وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ : Eğer hasta veya yolculukta iseniz ya da biriniz ayakyolundan (hacet yerinden) gelmişseniz, yahut kadınlara dokunmuş da su bulamamışsanız, bu durumda, temiz bir toprakla teyemmüm edin.”⁴⁰⁷

3. Seçme hakkı (Tahyir): İki şey arasındaki seçimi ifâde eder. “ : تَزَوَّجَ هَذَا أَوْ زَيْنَبًا. Hind’le veya Zeynep’le evlen.”

4. Bölümlere ayırma (Taksim): “ : الْكَلِمَةُ اسْمٌ أَوْ فِعْلٌ أَوْ حَرْفٌ : Kelime isim, fiil ya da harftir.”

5. Gizleme (İbham): Mütakellimin gerçeği bilerek gizlemesidir. İbham, Kur’ân-ı Kerîm’de çok kullanılan belâğî bir sanattır. “ : وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ آلَافٍ أَوْ يَزِيدُونَ. Biz onu yüzbine, hatta daha ziyadesine peygamber gönderdik.”⁴⁰⁸ Cenâb-ı Hakk’ın topluluğun sayısını bilmemesi

⁴⁰³ el-A‘râf 7/16.

⁴⁰⁴ Serhan, *Kâmûsu’l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 125.

⁴⁰⁵ er-Ra’d 13/42; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 108.

⁴⁰⁶ el-Mü’mînûn 23/113.

⁴⁰⁷ en-Nisâ 4/43.

⁴⁰⁸ es-Sâffât 37/147; Serhan, *Kâmûsu’l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 36-37.

muhaldir. Burada dinleyicinin düşünmesini, tahmin yürütmesini sağlamak, böylece zihinleri aktif tutmak için gerçek gizlenmiş, ‘أُو’ bağlacıyla ibhâm yapılmıştır.

أَيُّ خَلِيلٍ، رُدَّ عَلَى الْهَاتِفِ. “Yakın mesafedeki birine seslenmek için kullanılan nidâ edatıdır. : Ey Halil! Telefona cevap ver!”

مُفْرَدٌ بَرَكَةً أَوْ جَمْعًا : هَذَا مُهَنَّذٌ أَيْ سَيْفٌ. Müfred bir kelime ya da cümlelerin açıklamasında kullanılan tefsir harfidir. Bu bir mühennedir, yani kılıçtır.”; : سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَمْ يُؤْتِيهِمْ لَيْلٌ أَمْ نَارٌ : Onlar için birdir, yani onların katında aynıdır.”⁴⁰⁹

أَمْ : İki çeşidi olan atıf harfidir.

سَوَاءٌ عَلَيَّ : Muttasıl ‘أَمْ’:Kendisinden önce ‘hemze-i tesviye’ veya ‘istifhâm hemzesi’ gelir. “سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ : Otursam da ayakta dursam da farketmez.”; : أَقَمْتَ أَمْ قَعَدْتَ : Onları çağırırsanız da, sukût etseniz de sizin için birdir.”⁴¹⁰

مَنْكَا : ‘أَمْ’ : ‘بَلْ’ manasında olup idrâb ifâde eder. ‘Hemze-i tesviye’ veya ‘istifhâm hemzesi’nden sonra gelir. : أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ. Kendisinde şüphe olmayan bu kitabın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafındandır.”⁴¹¹

أَنْ : Daha önce değinildiği gibi temel görevi itibariyle muzâri fiili nesbenden mastar harfidir. Ancak, amel etmeyen tefsir/ açıklama harfi olarak da kullanılır. ‘أَنْ’ nin şeddesinin atılmasıyla muhaffef (hafifletilmiş) hali olan ‘أَنَّ’, fiile benzeyen harfler grubundandır. İsmi vücûben hazfedilmiş bir zamir olup, haberi bir isim ya da fiil cümlesidir. : فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَ. Ona gemiyi yap diye vahyettik.”⁴¹²

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَيْهِ عَلَى وَجْهِهِ فَازَتْ بَصِيرًا. : Bir başka şekli ise zâid harf olarak gelmesidir. “Fakat müjdecî çıkagelip Yûsuf’un gömleğini Ya’kub’un yüzüne sürünce, gözü açılıverdi.”⁴¹³ âyetinde, zâid türü görülür ve bu ‘أَنْ’, cümlelerin anlamında herhangi bir değişiklik yapmaz.⁴¹⁴

يَا : Muhatabın dikkatini çekmek, ona seslenmek için kullanılan ve ünlem anlamı taşıyan giriş sözcüğüdür. En çok kullanılan nidâ edatlarındandır. Bu edat, cümlede devamlı gizli olarak bulunan ‘أُنَادِي’ fiilinin yerini tutar. “يَا أصدقاء : Ey arkadaşlar!” ifâdesinin aslı, “أُنَادِي أصدقاء”

⁴⁰⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 42.

⁴¹⁰ el-A'râf 7/193.

⁴¹¹ es-Secde 32/2-3; Serhan, *Kâmûsu 'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 25-26.

⁴¹² el-Mü'minûn 23/27.

⁴¹³ Yûsuf 12/96.

⁴¹⁴ Serhan, *Kâmûsu 'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 32.

şeklindedir. “Karşımda olan arkadaşlar, size sesleniyorum, bana kulak verin!” gibi bir mana barındırır. ‘أَصْدِقَاءُ’ gibi, ‘يَا’ nidâ edatından sonra gelen kelimeler münâda (kendisine seslenilen) olurlar. Münâdalar cümlede mef’ûlün bih konumunda bulunduğundan, mebnî değillerse, dâima mansupturlar.⁴¹⁵ ‘يَا’ nidâ edatı yakın, orta ve uzak mesafedeki kişilere seslenmek için kullanılır. ‘يَا’nın, diğer nidâ harflerinden farklı olarak bazı özellikleri şunlardır:

1. Bu edat, cümledeki vurgudan veya siyâk-sibâktan anlaşılıyorsa hazfedilebilir: “يوسفُ : عرض عن هذا : يوسف, bundan vazgeç!”⁴¹⁶ âyetin başında takdîrî bir ‘يَا’ edatı bulunmaktadır ve cümle: “إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ : Ey Yusuf, bundan vazgeç!” şeklindedir. “إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ : Dilerse ey insanlar, sizi ortadan kaldırır, başkalarını getirir.”⁴¹⁷ âyetinde ‘يَا’ hazfedilmiştir. Münâdâ lafzatullâh ‘الله’ ise “قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ : De ki: Allah’ım, mülkün sahibi sensin!” âyetinde görüldüğü gibi, cümledeki nidâ edatı hazfedilir ve gizlenen ‘يَا’nın yerine lafzatullâhın sonuna şeddeli bir ‘م’ harfi ilave edilir.
2. ‘Vâ-ı nudbe’⁴¹⁸ nin yerine kullanılabilir: “يَا رَأْسِي! : Vah başım!”
3. İstiğâse⁴¹⁹ için kullanılabilir: “يَا لِلْأَغْنِيَاءِ لِلْفُقَرَاءِ! : Ey zenginler! Fakirlerin yardımına koşunuz!”
4. Taaccüb için de kullanılabilir. Arapçada kıyâsî yaygın olan taaccüb ifâdelerinin yanı sıra, çok yaygın olmasa da, beğeni ya da hoşnutsuzluk anlamlarını ifade eden daha başka kalıplar da bulunmaktadır. “يَا لَ (اسم) : Ne muazzam/ne rezil!” kalıbı ile, “يَا لَ (اسم) /ne ...!” “يَا لَلْخَجَلِ! : Ne ayıp!” kullanımı taaccüb içindir.⁴²⁰

❧: Amel etmeyen ‘لَا’ nın türleri şunlardır:

⁴¹⁵ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 144-145.

⁴¹⁶ Yûsuf 12/29.

⁴¹⁷ en-Nisâ 4/133.

⁴¹⁸ Nudbe: “Felâket, fâcia, ölüm, ağrıma ve acıma hallerinde acınma ve dövünme nidâsıdır. Bu dövünme nidâsını kişiler başkalarına yapabilecekleri gibi kendileri için de yapabilirler. Türkçedeki karşılığı *vah vah, vay, yazık* şeklindedir. Nudbe için ‘يَا’; ve daha ziyâde ‘وَا’ ünlem edatları kullanılmakta ve münâdâ’nın uyduğu kaidelere uymaktadır.”; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 138.

⁴¹⁹ “İstiğâse şiddetli bir yardım çağrısıdır. Münâdânın bir türüdür. Yardıma çağrılan fethalî ‘وَا’ edatı ile çağrılır ve bu yardıma çağrılan kişiye ‘müstegâs’ denir. Kendisi için yardım istenenin başında da kesreli bir ‘وَا’ harf-i ceri vardır. Esâsen iki lââm da harf-i cer olduklarından kendilerinden sonra gelen kelimeler esre olur. Kendisi için yardım istenen bu kişiye de ‘müstegâsun lieclihi/müstegâsun leh’ denir.”; Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 346.

⁴²⁰ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 251-252.

1. Atıf lâmi: Hükmü, atfedilen isimden kaldırarak, onu sadece mâtufun aleyh ile sabit kılar. Ancak bu hükmün gerçekleşebilmesi için, mâtufun aleyh müfred bir isim olmalı ve kendisinden önce olumlu bir söz ya da emir fiil yer almalıdır. “خُذِ الْكِتَابَ لَا الْخَاتِفَ”: Kitabı al, telefonu değil.”

2. İsim ve fiil cümlesine dâhil olan ‘lâmu’n-nâfiye’dir. “الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُنْبِغُونَ مَا أَنْفَقُوا مِنْهَا وَلَا أَدَّى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ”: Mallarını Allah yolunda infak edenler, sonra infak ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve eziyet vermeye kalkışmayanların ecirleri Rableri katındadır, onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.”⁴²¹ Mâzî sigada bir fiil cümlesine dâhil olduğunda tekrarlanır. “فَلَا صَدَقَ وَلَا”: Fakat o, ne doğrulamış ne de namaz kılmıştı.”⁴²² صَلَّيْ

3. Lâ el-cevâbiyye: Bir soruya cevap olarak gelen, olumsuzluk ifâde eden sükûn üzere mebnî harftir. “هَلْ اشْتَرَيْتَ مَوْزًا؟ لَا”: Muz aldın mı? Hayır.”

4. Lâ ez-zâide: Tahkik amacıyla getirilen zâid harftir, hazfedilmesi anlamı değiştirmez. Ancak zâid olarak cümlede yer edinebilmesinin bazı şartları bulunmaktadır:

1. Nefiyden sonra gelen ‘و’ ile birlikte kullanılmalıdır: “لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ”: Ne uyuklama tutar O’nu, ne de uyku.”⁴²³

2. Nasb edici mastar ‘أَنَّ’ inden sonra bulunmalıdır: “قَالَ أَيُّنَاكَ إِلَّا تَكَلَّمَ النَّاسُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا”: Dedi ki: “Senin işaretin, üç gün insanlara işaretten başka türlü konuşamamandır.”⁴²⁴

3. Yeminden önce gelmelidir: “فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ”: Andolsun gördüklerinize!”⁴²⁵

هَلْ’in istifhâm ismi olarak özelliklerinden bahsedilmişti. Âmil olmayan bu edat gelecek ifâde eden ‘هَلْ’ harflerinden önce gelmez. “هَلْ سَتَذْهَبُ؟” şeklinde bir cümle kurulamaz.⁴²⁶

كَانَ: Bu edat, mâzî sîgada olması, mübtedâ-haber, fiil-fâil, ism-i mevsul-sıla cümlesi gibi zorunlu iki ögenin arasında gelmesi şartıyla zâid olur ve amel etmez. “لَمْ يُوجَدْ كَانَ مِثْلَهُ”: Onun gibisi görülmedi.”; “حَالِدٌ كَانَ نَائِمٌ”: Halid uyuyordu” Taaccüb ‘مَا’sı ile fiili arasında bulunabilir

⁴²¹ el-Bakara 2/262.

⁴²² el-Kiyâmet 75/31.

⁴²³ el-Bakara 2/255.

⁴²⁴ Âl-i İmrân 3/41.

⁴²⁵ el-Hâkka 69/38; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 190-192.

⁴²⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 238.

ve te'kid amaçlı gelir. “ مَا كَانَ أَجْمَلَ الرَّبِّيعِ! ”⁴²⁷ ‘Mâ-en nâfiye’ ve menfi bir cümle arasında gelen ‘كَانَ’, zâid kabul edilmiştir. “ وَ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ. ”⁴²⁸ Peygamberini incitmeniz (caiz) olmaz.”⁴²⁸ âyetindeki ‘كَانَ’ zâid olup, anlamı pekiştirmektedir. ‘لَنْ’ nin ismi ve haberi arasında gelince de zâid görülmektedir. “ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً. ”⁴²⁹ : Bu kesinlikle utanç verici bir iştir, çirkin bir şeydir.”⁴²⁹

: “ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا. ”⁴³⁰ : Kıyamet zamanı mutlaka gelecektir, neredeyse onu gizleyeceğim.”⁴³⁰, âyetindeki ‘كَادَ’, zâiddir.⁴³¹

‘أَمَّا’ ve ‘لَنْ’ nın birleşiminden oluşan şart, te'kit ve tafsil harfidir. Kendisinden sonra gelen ismin cevabı ‘فَ’ ile birleşerek gelir ve bu ‘fe’ harfi ‘fâ’u-l ceza’ adını alır. “ أَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ. ”⁴³² Zeyd’e gelince, o gitti.” Zımnen şart manası taşıyan bu cümlelerin aslı, “ إِنْ أَرَدْتَ مَعْرِفَتَ حَالِ زَيْدٍ فَرَيْدٌ مُنْطَلِقٌ. ”⁴³³ Zeyd’in durumunu öğrenmek istersen, o gitti.” anlamındadır. Bazı âlimler, şart cümlesinin “ سَبَبٌ نَظَرٌ مِنْ شَيْءٍ فَرَيْدٌ مُنْطَلِقٌ ”⁴³⁴ : Sebe ne olursa olsun (her hâlükârda)” takdîrinde olduğunu söylemişlerdir. “ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ. ”⁴³⁵ : Yüzleri kararanlara, inandıktan sonra, kâfir mi oldunuz?”⁴³⁵ âyetinde “ فَيَقَالُ لَهُمَا كَفَرْتُمْ. ”⁴³⁶ : Onlara kâfir mi oldunuz denir.” takdîrindedir.⁴³⁶

‘ثُمَّ’ Atıf harflerindendir, “ قُمْتُ ثُمَّ قَعَدْتُ. ”⁴³⁷ : Kalktım sonra oturdum.” şeklinde sonuna tâ-i te’nis alabilir. “ حَتَّى إِذَا فَسِلْتُمْ ”⁴³⁸ şart edatının cevap cümlesinin başına eklenerek kullanılabilir. “ وَتَنَارَ عَثَمٌ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ”⁴³⁹ : Tâ ki, o sevdiğiniz üstünlüğü Allah size gösterdi ve sonra isyan edip verilen emirde çekişerek yılgınlık ettiniz. İçinizden kimi (zafer sevinci ve ganimet arzusu ile) dünyası istiyor, kimi de savaş azmi ile ahireti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için ondan çevirip uzaklaştırdı.”⁴⁴⁰ İki fiili bağlamak için gelir. “ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِيَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ”⁴⁴¹ : Hem sizi dilediğimiz belirli bir vakte kadar rahimlerde

⁴²⁷ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 102.

⁴²⁸ el-Ahzâb 33/53.

⁴²⁹ en-Nisâ 4/22; es-Sağîr, *el-Edevâtu’n-Nahviyye*, 282-283.

⁴³⁰ Tâhâ 20/15.

⁴³¹ en-Nûr 24/40; es-Sağîr, *el-Edevâtu’n-Nahviyye*, 284-285.

⁴³² Âl-i İmran 3/106.

⁴³³ el-Murâdî, *el-Cene’d-Dânî fî Hurûfi’l-Meânî*, 523-524.

⁴³⁴ Âl-i İmran 3/152.

durdururuz da, sonra bir bebek olarak çıkarırız. Sonra da sizi, kemal ve kuvvet çağınıza erişmeniz için bırakırız.”⁴³⁵

فَط : Dilek/istek ifâde etmeyip haber bildiren fiillerden önce gelir. Fiil ile arasında başka bir kelime bulunmamalıdır. Hem mâzî hem muzârî sigadan önce geldiğinde tahkik (kesinlik) belirtir, ‘لَ’ ile birleşerek gelebilir. **قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ** : Sizin ne hal üzere olduğunuzu kesinlikle bilir.”⁴³⁶; **وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ** : Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de mutlaka onu yalanladılar.”; **قَدْ كَانَ مَا كَانَ** : (Kesinlikle) olan olmuştur.” ve ‘-mişli geçmiş zaman’ manası verilerek de tercüme edilebilir. **قَدْ جَاءَ** : Gelmişti.” gibi. Muzârîden önce gelirse ‘şüphe’ bildirir ve “...ebilir, belki, olur ki, bazen” sözcükleriyle çevirilir. **قَدْ يُمْطِرُ الْيَوْمَ** : Bugün yağmur yağabilir.” Kendisinden sonra mâzî sîgada bir fiille geldiğinde, ‘yakınlık’ belirtir. **قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ** : Namaz başladı./ Vakti yaklaştı.” Beklenti manası taşır: **قَدْ يَتَحَسَّنُ الْأَزْمَةُ الْاِقْتِصَادِيَّةُ** : Ekonomik kriz düzelir.” Yine muzârî fiilden önce geldiğinde ‘azlık ve çokluk’ ifâde edebilir. **قَدْ يَنْجِحُ الْكَسَلُ** : Tembel de bazen başarır.”; **قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ** : Yüzünün göğe doğru dönüşünü çokça görüyoruz.”⁴³⁷ İsim-fiil olan ‘yeter’ manasına da gelir.⁴³⁸

بَلْ : Nefy ve nehyden, yani olumsuzluktan sonra gelmesi ve kendisinden sonra cümle ya da şibh-i cümle değil de müfred bir sözün bulunması durumunda ‘istidrak/telâfi/düzeltilme’ bildirir. ‘lakin, ama, fakat’ anlamlarında atıf harfi olarak kullanılır. **مَا عَرَفْتُ الْغَدْرَ بَلْ وَفَاءً** : İhaneti bilmem ama vefayı bilirim.” Kendisinden önce olumlu bir haber ya da emir gelmesi, kendisinden sonra da müfred bir sözün gelmesi durumunda ‘idrâb’ bildirir. **ظَهَرَ عَلَى الْأَمْوَاجِ** : dalgaların üzerinde bir tekne belirdi, yok yok gemi.” Kendisinden sonra bir isim ya da fiil cümlesi geldiğinde, ‘idrâb-ı ibtâlî’ (önceki hükmün kaldırılıp yerine yeni hüküm getirilmesi) ifâde eden başlangıç harfi olarak gelir. **وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ** : ‘Rahman çocuk edindi’ dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis (melekler) şerefli kılınmış kullardır.”⁴³⁹ Aynı şartlarla eski hükmü değiştirmeden yeni hükmün getirildiği ‘idrâb-ı intikalî’ görevinde de kullanılır. **وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا**

⁴³⁵ el-Hac 22/5; es-Sağîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye*, 281.

⁴³⁶ en-Nûr 24/64.

⁴³⁷ el-Bakara 2/144.

⁴³⁸ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 110-111.

⁴³⁹ el-Enbiyâ 21/26.

تَنْشَعُرُونَ : Allah yolunda öldürülenlere sakın “ölüler” demeyin. Bilakis onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz.”⁴⁴⁰ ‘اِنَّ’ manasında da kullanılabilir.⁴⁴¹

لَكِنْ : Sükûn üzere mebnî atıf harfî olarak düzeltme (idrab) ifâde eder. Bunun için mâtuful müfred olmalı, öncesinde bir olumsuzluk ya da soru gelmeli ve atıf harfî olan ‘و’ a birleşmemelidir. لَا تَذْهَبِ الْبَيْتَ لَكِنْ الْمَدْرَسَةَ : Eve değil okula git.” Bir başka görevi başlangıç (ibtidâ) harfî olup düzeltme ifâde etmesidir. Bunun için kendisinden sonra bir isim ya da fiil cümlesi gelmelidir: وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ : Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmettiler.”⁴⁴² Kendisinden önce olumlu bir söz bulunmalıdır: أَلَا إِنَّهُمْ : Bilin ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler.”⁴⁴³ Atıf harfî ‘و’ a birleşmelidir: يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ لَا : Kasıtsız yaptığınız yeminler yüzünden Allah sizi sorumlu tutmaz; fakat bile bile yaptığınız yalan yeminlerden sorumlu tutar.”⁴⁴⁴ ‘لَكِنَّمَا’ şeklinde ‘مَا’ ile birleşerek de gelebilir.⁴⁴⁵

لَوْ : ‘Harf-i ümniyye’ ifâdesiyle de adlandırılabilen, temenni veya dilek ifâde eden edattır. Ancak, teraccî’den farklı olarak, bünyesinde bir ümitsizlik barındırır.⁴⁴⁶ Bu bağlamda temenni, imkânsız veya uzak ihtimalli olması sebebiyle “meydana gelmesi umulmayan fakat arzu edilen bir şeyin talep edilmesi” şeklinde tanımlanabilir.⁴⁴⁷ Temennî edatlarından ‘لَوْ’ Arapçada لَا مَتَاعَ غَيْرِهِوْ لَا مَتَاعَ الشَّيْءِ : Bir şeyin, kendi haricindeki bir şey nedeniyle imkânsızlığı” şeklinde târif edilir. لَوْ جَاءَ دَيِّدًا لَأَكْرَمْتُهُ : Şayet Zeyd gelseydi, muhakkak ona ikrâm ederdim.” cümlesinde mana; gelmenin mümkün olmamasından dolayı ikrâm da imkânsızlaştığını ifâde eder.⁴⁴⁸ وَلَوْ تَرَى إِذْ فَرَغُوا فَلَا قُوَّةَ وَأُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ : Sen onları korkuya kapıldıklarında bir görsen. Artık hiçbir kaçış yeri yoktur ve yakın bir yerden yakalanmışlardır.”⁴⁴⁹ Bu edat, “eğer, -se,-sa, şayet” anlamlarında hem geçmiş, hem gelecek zaman için kullanılır. Şart edatı olup, temennî manası için kullanıldığında şartın birinci kısmı

⁴⁴⁰ el-Bakara 2/154.

⁴⁴¹ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 50.

⁴⁴² el-Bakara 2/57.

⁴⁴³ el-Bakara 2/13.

⁴⁴⁴ el-Bakara 2/225.

⁴⁴⁵ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 199-200.

⁴⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 107.

⁴⁴⁷ Mustafa Kayapınar, “Belağatta Temenni Üslubu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011), 168.

⁴⁴⁸ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâî, *Hurûfu'l-Me'ânî*, thk. Ali Tevfik el-Hamed (İrbid: Dâru'l-Emel 1403/1983), 2/3.

⁴⁴⁹ Sebe' 34/51

muhal sayıldığından, ikinci kısmı da muhaldir. Kur'ân'da, çoğunlukla gerçekleşmesi mümkün olmayan istekler için 'keşke' manasıyla kullanılmıştır.⁴⁵⁰

Temennî dışındaki kullanım türleri ve anlamları şöyledir:

1. Cezmetmeyen şart edatı olması: وَلْيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ : Geride, çaresiz, güçsüz çocuklar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden endişe duyanlar, (başkaları için de) korksunlar.”⁴⁵¹

2. Mastar harfî oluşu: Kendisinden sonra tek bir cümle gelir ancak, fiili mansub değildir ve 'يُودُ' yerine 'لَوْ' getirilebilir. Mastar 'لَوْ' i daha çok 'وَدَّ' gibi fiillerden sonra getirilir. “أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ : Onlardan her biri, kendisine bin yıl ömür verilmesini ister.”⁴⁵²

3. Azlık bildiren harf olması: Kendisinden sonra tek bir cümle getirilebilir. “بِرْ : Bir saat bile olsa uyu.”

4. Arz harfî olarak gelmesi: Yumuşakça bir rica ifâde eder. Kendisinden sonra tek bir cümle gelir. “لَوْ نَحْدِثُكُمْ قَلِيلًا : Birazcık konuşabilir miyiz?”⁴⁵³

لَوْلَا: Yine “حَرْفُ الْإِمْتِنَاعِ لِوُجُودِ” harfidir. “Şartın meydana gelişiyle cevabın vuku’ bulmaması” nı ifâde eder. 'لَوْ' ve 'لَا' nın birleşiminden oluşur. “Eğer / şayet/ -meseydi/ -masaydı/ olurdu” şeklinde mana verir. Farklı manaları vardır.

1. Cezmedici olmayan şart harfî olarak kullanılır: Şart ve cevap şeklinde iki cümleyi bağlar. Kendisinden sonra gelen ilk cümle, merfû bir mübtedâsı olan şart ve isim cümlesidir ve bu cümlelerin ‘vardır’ takdirindeki haberi mahzuftur. Şartın cevabı olan ikinci cümle ise 'لَوْ' ile birleşmiş bir fiille başlar. “لَوْلَا زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُكَ : Zeyd olmasaydı sana ikrâm ederdim.” cümlesinde, 'زَيْدٌ' merfû mübtedâ, haberi ise “بِالْحُضُورِ أَوْ عِنْدَكَ” takdirinde mahzûf bir öğedir. Sibeveyhî, Halil Bin Ahmed (ö. 175/791) gibi Basra ekolünden bazı dil âlimleri, 'لَوْلَا' şeklinde muttasıl zamir alabileceğini öne sürmüş, Müberred (ö. 286/900) ve Sirâfî (ö. 368/979) gibi Kûfe ekolüne tâbi olanlar ise bunun uygun olmayıp muttasıl zamir almaması gerektiğini savunmuştur. “لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ : Siz olmasaydınız, hiç kuşkusuz biz iman ederdik.”⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Kılıçarslan, “Kur'ân-ı Kerîm'de Temennî İfâdeleri”, 19-20.

⁴⁵¹ en-Nisâ 4/9.

⁴⁵² el-Bakara 2/96.

⁴⁵³ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 133-134.

⁴⁵⁴ Sebe' 34/31.

2. Tahdid harfî olarak kullanılır: Fiili açık ya da gizli halde gelebilir. “لَوْلَا يَنْهَيْهِمُ الرَّبَّانِيُّونَ” : Onların din adamları ve hahamları, onları günah söz söylemekten ve haram yemekten engellemeleri gerekmez miydi?”⁴⁵⁵

3. Kendisinden sonra mâzî fiil gelen kınama ve inkâr harfî olarak kullanılır. “فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً” : Azap inmeden önce, iman edip de bu imanları kendilerine fayda vermiş bir memleket halkı bulunsaydı ya!”⁴⁵⁶

‘لَوْ’ ve ‘مَا’ nın birleşiminden oluşur, ‘لَوْلَا’ ile aynı manaları ifâde eder. Yalnızca isim cümlesinin başına gelir. Haberi ise mahzûf ‘ثَابِتٌ، مَوْجُودٌ’ takdirindedir ve kendisinden sonra gelen bu cümlemin ismini kendisine mübtedâ edinir. “لَوْلَا النَّيْلُ لَكَانَتْ مِصْرُ صَحْرَاءَ” : Nil olmasaydı, Mısır çöl kalırdı.”. Bazen sonrasında ‘أَنَّ’ nin ismi ve haberi gelir. “لَوْ مَا أَتْنِي مَرِيضٌ” : Hasta olmasaydım, yolculuğa çıkardım.”⁴⁵⁷ Aynı şekilde tahdid manası taşır: “لَوْ مَا : تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ : Doğru sözlü kimselerden isen, bize melekleri getirsen ya!/ getirmez misin?”⁴⁵⁸

سَوْفَ : Olumlu muzârî fiile dahil olan gelecek zaman harfidir. “وَلَسَوْفَ يَرْضَى” : Muhakkak kendisi de ileride razı olacaktır.”⁴⁵⁹

إِذْ : 1. Sükûn üzere mebnî olup, “-diği zaman” anlamında geçmiş zaman bildiren zarf olarak kullanılır. Kendisinden sonra isim ya da fiil cümlesi gelir. “وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثُرَكُمْ” : Siz az iken Allah/ın sizi çoğalttığı zamanı hatırlayın.”⁴⁶⁰ Gelecek zamana da işâret eder: “إِذِ الْأَغْلَالُ : فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ : Yakında gerçeği bilecekler! O zaman boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürüklenecekler.”⁴⁶¹

وَصَلَّتْ إِلَى الْبَيْتِ : 2.Fücâiyye (âniden oluş) manası taşır ve ‘بَيْنَمَا، بَيْنَمَا’ edatlarından sonra gelir: “إِذْ ذَهَبَ وَالِدَتَيْنِمَا” : Eve vardığımda bir de ne göreyim, annem gitmiş!”

⁴⁵⁵ el-Mâide 5/63.

⁴⁵⁶ Yûnus 10/98; Ebu'l-Hasen Ali b. İsa er-Rummanî, *Me'âni'l-Hurûf*, thk. İrfan b. Selîm el-'Eşâ Hassûne (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye: 1426/2005), 174-177.

⁴⁵⁷ Ahmet Kâzım Ürün, *Örneklerle Arapça Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler* (Konya: Esra Yayınları,1998), 64-65.

⁴⁵⁸ el-Hicr15/7; er-Rummanî, *Me'âni'l-Hurûf*, 177.

⁴⁵⁹ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 81.

⁴⁶⁰ el-A'râf 7/86.

⁴⁶¹ el-Mü'min 40/70-71.

3. Ta'lîl (sebeup) bildirir: “وَإِذْ اعْتَرَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْا إِلَى الْكَهْفِ” : Mademki siz onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından kopup-ayrıldınız, o halde, (dağlara çekilip) mağaraya sığınınız.”⁴⁶²

إذا: 1. Zarf ifâde eden, “-diği zaman” anlamında sükûn üzere mebnî zarftır. Kendisinden sonra merfû isim, öncesinde ise çoğunlukla yemin gelir. “إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ” : Gök yarıldığı zaman”⁴⁶³ Öncesinde yemin de gelebilir: “وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ الْيَلِ إِذَا يَغْشَىٰ” : And olsun, bürüdüğü zaman geceye, açılıp aydınlandığı zaman gündüze!”⁴⁶⁴

2. İki fiil cümlesine has cezmedici olmayan şart edatıdır. Şart cümlesinin fiili çoğunlukla mâzî olur. “فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ” : Onların ecelleri gelince, ne bir saat ertelenebilirler ne de öne alınabilirler.”⁴⁶⁵

3. Fücâiyye manası taşır, isim cümlelerine dâhil olur ancak, cümle başında yer almaz. “فَالْقِيَاهَا” : Mûsâ asâsını hemen yere attı. Bir de ne görsün. Bir yılan olmuş, koşuyor.”⁴⁶⁶

أَلَا: Sözün başında te’kid ve uyarı için kullanılan, fetha üzere mebnî edattır. “أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا” : İyi bilin ki, Ad halkı Rabblerini inkâr ettiler. Dikkat edin, Hud’un kavmi Ad uzak olsun.”⁴⁶⁷ Benzer bir edat ‘أَمَا’ da, aynı amaçla kullanılır, ancak yeminle başlayan bir cümle başına getirilir. “أَمَا وَلَلَّهِ لَقَدْ كَانَ كَذًا” : İyi bilin vallahi böyle oldu.”⁴⁶⁸

‘أَلَا’ arz harfi olarak da kullanılır: “أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ” : Allah’ın, sizi affetmesini sevmez, istemez misiniz?”⁴⁶⁹ Ayrıca, fiil cümlesine birleşerek tahdid ifâde eder. “أَلَا مَاءٌ بَارِدًا” : Su soğuk olsa ya!”⁴⁷⁰

كَلَّا: 1. Bir cevap edatı olarak, red, caydırma, azarlama manasında, sükûn üzere mebnî olan ve îrabda mahalli bulunmayan bir harftir. Kendisinden önce geçen cümle ifâde ettiği düşünceyi kesin bir dille reddeder ve onun doğru olmadığını bildirir. Ders çalışmadan “أَرْجُو” : Sınıfı geçmeyi umarım” diyen birine cevaben: “كَلَّا إِنَّكَ رَاسِبٌ” : Hayır, mutlaka

⁴⁶² el-Kehf 18/16; Serhan, *Kâmûsu’l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 13.

⁴⁶³ el-İnşikâk 84/1.

⁴⁶⁴ el-Leyl 92/1-2.

⁴⁶⁵ el-A‘râf 7/34.

⁴⁶⁶ Tâhâ 20/20; Serhan, *Kâmûsu’l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 15.

⁴⁶⁷ Hûd 11/23.

⁴⁶⁸ ez-Zeccâci, *Hurûfu’l-Me‘ânî*, 11.

⁴⁶⁹ en-Nûr 24/22.

⁴⁷⁰ er-Rummanî, *Me‘ânî’l-Hurûf*, 158.

: اَيْطَمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةً نَعِيْمًا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ. “başarısız olacaksın!” denir. Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Asla! Boşuna heveslenmesin! Biz onları, çok iyi bildikleri o basit şeyden; bir nutfeden yarattık.”⁴⁷¹ يَحْسَبُ كَلًّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ “ : اَنْ مَالَهُ اُخْلَدَهُ ، Malının kendisini ebedî kılacağını sanıyor. Hayır; andolsun o, ‘hutame’ye atılacaktır.”⁴⁷²

2. Kendisinden önceki bir cümleye cevap olarak gelmemişse, “حَقًّا : gerçekten” anlamı taşır. “كَلًّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَيطْغَى : Gerçek şu ki, insan azar.”⁴⁷³

3. İstiftâh harfî olarak, dikkat çekmek ve manayı pekiştirmek için kullanılır ve ‘dikkat et!’ manasına gelir. “كَلًّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَّحُوبُونَ” : Dikkat edin! Onlar, Rablerinden perdelenerek, yoksun tutulmuşlardır.”⁴⁷⁴

Kendisinden sonra yemin gelmesiyle ‘evet’ anlamında kullanılır: “وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرًا لِلْبَشَرِ كَلًّا” : Bu ise, beşer (insan) için yalnızca bir öğüttür. Evet! Kasem olsun kamere.”⁴⁷⁵

هَلَّا : Çalışmaz mısınız?/ Çalışman gerekmiyor mu?” Muzârî fiilden önce gelirse teşvik, mâzî fiilden önce gelirse kınama anlamına gelebilir. “هَلَّا تَقُومُوا جِبَك” : Ödevini yapsana!” Kendisinden önceki fiil gizli geldiğinde “هَلَّا حَفِظْتَ دُرُسِكَ” : Bari derslerini ezberleseydin ya!”⁴⁷⁶

اِنَّمَا : ‘اِنَّ’ ile onun amelini iptal ederek, hem isim hem fiil cümlelerinden önce gelebilen zâid ‘مَا’i kâffenin birleşiminden oluşur. Manayı te’kid etmek, temel görevidir. ‘Ancak, sadece, yalnız’ gibi kelimelerle karşılanır. İsim cümlesinin başına gelirse, haberini hasreder. “قُلْ اِنَّمَا : اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ”⁴⁷⁷ : اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ : De ki ben ancak sizin gibi bir beşerim.”⁴⁷⁸ Benzer yapıda “مَا كulları içinde ise Allah’tan ancak âlim olanlar içleri titreyerek korkar.”⁴⁷⁹ “اِلَّا... ” formu da kullanılabilmektedir.

⁴⁷¹ el-Meâric 70/38-39.

⁴⁷² el-Hümeze 104/3-4; er-Rummanî, *Me’âni l-Hurûf*, 11-12.

⁴⁷³ el-Alak 96/6; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 105.

⁴⁷⁴ el-Mutaffifîn 83/15.

⁴⁷⁵ el-Müddessir 74/ 31-32; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu l-Edevâti n-Nahviyye*, 176.

⁴⁷⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 142.

⁴⁷⁷ el-Kehf 18/110.

⁴⁷⁸ Fâtır 35/28.

⁴⁷⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 42.

عِنْدَمَا: Zarf olan ‘عِنْدَ’ ile zâid veya masdar olan ‘مَا’ nın birleşmesiyle şart edatına dönüşür. Böylece diğer şart edatları gibi, fiilleri mâzî veya muzârî olan iki şart cümlesinin başına gelebilir ancak amel etmez. ‘إِذَا’ ve ‘لَمَّا’ ile aynı fonksiyonda kullanılır. ‘..dığı zaman, -diğında, -dığı sırada, -ınca, -ceği zaman’ anlamındadır. “عِنْدَمَا يَغْلِي الْمَاءُ تَصْنَعُ أُمِّي الشَّايَّ”: Su kaynayınca annem çay yapar.”⁴⁸⁰

لَمَّا: Amel etmeyen iki hali bulunmaktadır:

1. Cezmedici olmayan şart edatıdır. Kendisinden sonra mâzî ya da muzârî fiil içeren şart ve cevap cümleleri gelir. ‘-diğında, -dığı vakit, -dığı zaman, -irse, -ırsa’ şeklinde tercüme edilir. “فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا”: Fakat karaya (çıkarp) sizi kurtardığında, (yine) sırt çevirdiniz. İnsan pek nankördür.”⁴⁸¹

2. ‘Hâriç/ dışında’ anlamı veren istisnâ harfidir. Bu anlama hâiz olması için, kendisinden önce bir yemin ya da bir olumsuzluk gelmiş olmalıdır. “إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ”: Hiç bir can yoktur ki üzerinde bir gözcü olmasın.”⁴⁸²

كُلَّمَا: ‘كُلٌّ’ ve ‘مَا’ dan oluşan ve cezmedici olmayan şart bağlacı görevinde zaman zarfıdır, bu nedenle mahallen mansuptur. Birincisi şart, ikincisi şartın cevabı ve mâzî fiillere sahip olan iki cümleden önce gelir. ‘-dıkça, -diği sürece’ kelimeleriyle tercüme edilir. “كُلَّمَا دَخَلْتُ أُمَّةً”: Her ümmet, ateşe girdikçe kendi dindaşına lanet edecek.”⁴⁸³

كَأَيِّنْ: ‘Çokluk’ ifâde eder. Kendisinden sonra ‘مِنْ’ harf-i ceri gelir ve cümledeki konumuna göre îrablanır. “وَكَايِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ رِيبُونَ كَثِيرٌ”: Nice (pek çok) peygamberler vardı ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostları çarpıştılar.”⁴⁸⁴

3.3. Birlikte Kullanımlarına Göre Edatlar

3.3.1. İsim ile Kullanılanlar

3.3.1.1. Münâdâ, Nüdbê, İstiğâse Edatları

Münâdâ, nüdbê ve istiğâse edatları “وَآ، يَا، أَيَا، هَيَا، أَيُّ، أَ، آ”، sadece isimlerle kullanılırlar. Münâdâ; “Seslenene yönelmesi için nidâ edatlarından biriyle ünlenen açık isim.”dir.

⁴⁸⁰ Nemîrî, *el-Vecîz fî Edevâtin-Nahviyyeti*, 130.

⁴⁸¹ el-İsrâ 17/67.

⁴⁸² et-Târık 86/4; er-Rummanî, *Me ‘âni’l-Hurûf*, 188-190.

⁴⁸³ el-A‘râf 7/38; Örneklerle Arapça Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler, 69.

⁴⁸⁴ Âl-i İmrân 3/146; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 170.

Seslenme eylemine ‘nidâ’, seslenilen kişiye ‘münâda/ kendisine seslenilen’ denir. Nidâ harflerinden “أَيُّ : yakın için”, “يَا، أَيُّهَا، أَيُّهَا : hem yakın hem uzak için”, “هَيَّا، أَيْ : uzak için” kullanılır. ‘وَ’ ise ağıt için kullanılır. Bu edatlar, cümlede devamlı gizli olarak bulunan “أُنَادِي : Sesleniyorum” fiilinin yerini tutarlar. “أُنَادِي عَبْدَ اللَّهِ يَا عَبْدَ اللَّهِ : Ey Abdullah!/ Abdullah’a sesleniyorum!” cümlesinde görüldüğü gibi münâdâ, mahzûf fiilin mef’ûlû durumundadır. Münâda belirli bir isimdir ve bu üslûpta fiille fâil hazfedildiğinden, mansubattan kabul edilmekle beraber, merfû olduğu durumlar da söz konusudur. Münâdâ beş şekilde görülür:

1. Münâdanın muzâf olması: Bu durumdamünâda, mansubdur. “يَا صَلَاحِدْنَ قِفْ قَلِيلًا : Ey Selahaddin birazcık dur!”
2. Münâdanın şebih bi’l muzâf olarak gelmesi: Manası kendisinden sonraki bir kelime ile tamamlanır. Burdaki ilişki, muzâf-muzâfun ileyh ilişkisi kadar güçlü olmadığından münâda, ‘muzâfa benzer’ kabul edilir ve yine mansub olur. “يَا حَسَنًا وَجْهَهُ! : Ey yüzü güzel olan!”
3. Münâdanın müfred ve mârife/alem olması: Bu durumda damme üzere mebnîdir ve tenvin almaz. “يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا : Ey İbrahim! Bundan vazgeç.”⁴⁸⁵ Harf-i târifli isimler münâda olduklarında, nidâ harfi ‘يَا’ ile aralarına, müzekkerde ‘أَيُّهَا’, müenneste ise ‘أَيَّتُهَا’ kelimeleri gelir. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ : Ey insanlar, sizi yaratan Rabbinize kulluk edin.”⁴⁸⁶
4. Nekra-i maksûde olması: Bu münâdalar niyete alınmış, belirli kimse veya kimselere hitap ederler ve harf ya da hareke üzere merfû halde mebnî olurlar. “يَا غلامُ، ماذا تبيع! : Ey çocuk ne satıyorsun!”
5. Nekira-i gayri maksûde olması: Muhatabın adının bilinmediği, belli bir kişi ya da topluluğun kastedilmediği, rastgele yapılan nidâlarda münâdâ, lafzan mansûbtur. “يَا رَجُلًا خُدَّ : Hey bayım elimden tut! Yok mu biri elimden tutsun!” “يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ : Yazıklar olsun kullara!”⁴⁸⁷

Nüdbe’ye gelince; “Bir çeşit acıma, ölüye ağıt yakma, bir şeyin kötülüğünden sızlanma gibi gâyelerle kullanılan bir ünlemdir.” Nidâ edilene ‘mendûb’ denir ki o da münâdâ gibi ‘أُنَادِي’, takdîrindeki fiili hazfedilmiş mef’ûlün bihtir. Nüdbe harfleri ‘وَ’ ve ‘يَا’dır, ancak

⁴⁸⁵ Hûd 11/76.

⁴⁸⁶ el-Bakara 2/21.

⁴⁸⁷ Yâsîn 36/30; Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 334-335.

münâdâ harfleri hazfedilebilirken, bu harfler gizlenemez. “وَاقْتِلِ الدَّارَ : Vah evinde öldürülen!”; ‘يَا’ nidâ edatının nüdbede kullanılabilmesi için, nidânın nüdbeye için yapıldığının bağlamda belli edilmesi gerekir. “يَا وَلَدِي لَهْفِي عَلَيْكَ” : Vah yavrum üzüntüm sanadır.”⁴⁸⁸

İstiğâse ise “Zor durumda bulunan birinin sıkıntısını gidereceğini umduğu birilerine yardım çağrısında bulunması.”dır. “لَهُمُسْتَعْتَبٌ : kendisi için yardım istenen”dir. İstiğâse edatı da yine ‘يَا’ nidâ harfidir. Müstegas, başına fetha üzere mebnî olan ‘ل’ harf-i cerini, müstegas leh ise kesra üzere mebnî ‘ل’ yi alır. “يَا لِحَالِدٍ لِّئَتَلَمَّى : Ey Halid mazlumların yardımına koş!” Burada müstegas olan ‘حَالِدٍ’, başındaki harf-i cerden dolayı lafzen mecrur olmasına rağmen, mahzûf “أَسْتَعِثُّ/أُنَادِي” fiilinin mef’ûlü olmasından dolayı da mahallen mansuptur.”⁴⁸⁹

3.3.2. Fiil ile Kullanılanlar

3.3.2.1. Te’kid Nûn’ları

Arapçada te’kid, “Mütekellimin kelamının pekiştirilmesi ve muhatapta şüphenin giderilmesi için kullanılan bir üsluptur.” Bu üslubun kullanımı ile belâgat seviyesi yüksek ve duygu yönünden kuvvetli cümleler ortaya çıkar. Fiillerden mâzî olanların başına ‘قَدْ’ getirilerek te’kid edilir. “قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ” : Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.”⁴⁹⁰ Muzârî ve emir fiillere gelince, onların başına “لَ : te’kit lâmi” getirilir. “إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا” : Şüphesiz biz elçilerimize elbette yardım edeceğiz.”⁴⁹¹ Böylece mana kuvvetlenir. Ancak vurguyu daha da artırmak, cümledeki kararlılığı göstermek için, sadece muzârî ve emir fiillerin sonuna getirilebilen bir edat daha vardır ki, buna da ‘te’kîd nûnu’ denilmektedir. Te’kit nûnu, müfred muzârî fiilin son harfini fetha yapar ve zamanını müstakbele tahsis eder. “كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ” : Hayır, kesinlikle bildiği gibi değil, kesinlikle o hutameye atılacak.”⁴⁹² Te’kid nûnu iki çeşittir:

1. Nûn-u muhaffefe ‘نُ’: Sâkin ‘nûn’dur, daha hafif vurgular için getirilir. “لَيُنْجَحَنَّ” : Mutlaka başaracak.”

⁴⁸⁸ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 343-344.

⁴⁸⁹ Uzun vd., *Anlatımlı Arapça*, 346.

⁴⁹⁰ el-Bakara 2/256.

⁴⁹¹ el-Mü’min 40/51.

⁴⁹² el-Hümeze 104/4.

2. Nûn-u müşeddede ‘نْ’: Şeddeli ‘nûn’dur, kuvvetli vurgular için getirilir. “لَيَقْرَأَنَّ”: Kesinlikle okuyacak.”⁴⁹³

Tablo 23. Muzâri Fiilin Şeddeli Te’kit Nûnu’yla Çekim Tablosu⁴⁹⁴

Cem	Tesniye	Müfred	
يَكْتُبْنَ	يَكْتُبَانِ	يَكْتُبَنَّ	Gâib
Kesinlikle onlar yazacak.	Kesinlikle o ikisi yazacak.	Kesinlikle o yazacak.	
يَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَنَّ	Gâibe

تَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَنَّ	Muhâtab
Kesinlikle sizler yazacaksınız.	Kesinlikle siz ikiniz yazacaksınız.	Kesinlikle sen yazacaksın.	
تَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبَنَّ	Muhâtaba

نَكْتُبْنَ	نَكْتُبَانِ	أَكْتُبَنَّ	Mütekellim
Kesinlikle biz yazacağız.	Kesinlikle ikimiz yazacağız.	Kesinlikle ben yazacağım.	

Tablo 24. Muzâri Fiilin Şeddesiz Te’kit Nûnu’yla Çekim Tablosu⁴⁹⁵

Cem	Tesniye	Müfred	Gâib
-----	---------	--------	------

⁴⁹³ Ramazan Meşe - Kays Harputlu, *Sarf Ansiklopedisi* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2019), 115.

⁴⁹⁴ Meşe - Harputlu, *Sarf Ansiklopedisi*, 116-120.

⁴⁹⁵ Meşe - Harputlu, *Sarf Ansiklopedisi*, 121-123.

لَيَفْعَلُنَّ	—	لَيَفْعَلُنَّ	
Elbette onlar yapacak.		Elbette o yapacak.	
—	—	لَنَفْعَلُنَّ	Gâibe

لَنَفْعَلُنَّ	—	لَتَفْعَلُنَّ	Muhâtab
Elbette siz yapacaksınız.		Elbette sen yapacaksın.	
—	—	لَتَفْعَلُنَّ	Muhâtaba

لَنَفْعَلُنَّ	—	لَأَفْعَلُنَّ	Mütekellim
Elbette biz yapacağız.		Elbette ben yapacağım.	

Te'kîd nûn'u, tabloda görüldüğü gibi tesniyelerde ve müennes çoğullarda kullanılmaz. Te'kit lââm'ı, fiile tek başına gelebilirken, te'kit nûn'u mutlaka "إِمَّا...se, sa" ve 'لَ' edatlarından biri ile beraber gelir. : إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ : Eğer onlardan biri, veya her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ererse, onlara öf bile deme."⁴⁹⁶ Bağlama göre 'gereklilik' anlamı verilerek de tercüme edilebilir: : لَتَفْعَلُنَّ كَذًا : Böyle yapmalısın." 'لَا' ile kullanıldığında kuvvetli bir olumsuz emir (nehiy) hali oluşturur: : يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ : Ey Ademoğulları, sakın şeytan sizi bir fitneye düşürmesin."⁴⁹⁷ Kur'ân'da bazen hafifletilmiş te'kit nûnu, tenvin olarak gelir.

⁴⁹⁶ el-İsrâ 17/23.

⁴⁹⁷ el-A'râf 7/27.

Te'kid nûn'u, emir ifâdelerinde, yasaklama ya da soru yoluyla fiilin bir talep belirtmesi durumunda, isteğe bağlı olarak kullanılır. “إِنْزَلْنِ مِنَ السَّيَّارَةِ يَا وَلَدُ” : Arabadan in çocuk.”; “لَا تَأْكُلَنَّ وَأَنْتَ شَبْعَانُ” : Tokken asla yemek yeme.” Ancak muzârî fiil, bir yeminin cevabı olduğunda, te'kid nûn'unun kullanımı zorunludur. “وَاللّٰهُ لَأَحْفَظَنَّ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ” : Vallahi Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyeceğim.”⁴⁹⁸

3.3.3. Cümle ile Kullanılanlar

‘حيث، إذا، إذن، حيث’ gibi, bir cümlenin kendisinden sonra gelen bir diğer cümleye zarfîyyet bağıyla bağlanması için kullanılan edatlardır.

Tablo 25. Cümle ile Kullanılan Edatlar⁴⁹⁹

حيث : yer, -dığı yere, -eceği yere, -dığı yerde	جَانِبٌ :yanında, tarafında, tarafından
بِحَيْثُ :...şekilde, kadar	جَنْبٌ : tarafında, yanında, yan , taraf , kenar
مِنْ حَيْثُ : ...bakımından, açısından, yönden, itibarla	جَنْبٌ إِلَى جَنْبٍ : yan yana, birlikte, birarada, beraberce, diz dize
إِلَى حَيْثُ : ...e yere	إِبَّانٌ : esnasında, zamanında, -diği vakit
حَيْثُمَا : nerede -sa, nereye -sa	إِثْرٌ : -den sonra, -nin akabinde
حَيْثُ إِنَّ / أَنَّ : öyle ki, çünkü, zîra, -dan dolayı, için	فِي غَضُونٍ : esnasında, sırasında, içinde
حَيْثُ : karşısında, -e yönelik	رَيْثٌ : -e kadar
حِينَ : “-diğinde, -de, ...zaman	رَيْثُمَا : -yinceye kadar
حِينَئِذٍ : o anda, o zamanda	رُهَاءٌ : yakın
حِينَمَا : “-diğinde, -diğında	شَدَّامًا : ne de çok, çokça

⁴⁹⁸ Nemîrî, *el-Vecîz fî Edevâtin-Nahviyyeti*, 196.

⁴⁹⁹ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 223-235.

دُون : ön, arka, ileri, geri, alt, önce, beri, aşağı, değil, başka	صَقَب : yönünden, yakın, öncesinde
دُونَمَا : olmaksızın, -madan	طَالَمَا : çokça, ne kadar çok
مِنْ دُونِ أَنْ / دُونِ أَنْ : olmaksızın, -madan, -maksızın, -madıkça	عَلَى، عَلٍ : üstünde
دُونِ أَيِّ اسْتِثْنَاءٍ : istisnâsız	عِنْدَيْ : esnasında
بَيْنَ : -iken, -diği zaman	فُبالَةً : yönünde, -e doğru
بَيْنَا : -iken, -diği zaman	فُدَامَ : önüne, önünde
بَيْنَمَا : -iken, -diği zaman	قَلَمًا : ne az
بَيْنَ أَوْنَةٍ وَ أُخْرَى : zaman zaman, ara sıra	لَا حَقًّا : sonradan, daha sonra
بَيْنَ عَشِيَّةٍ وَضَحَاها : çok kısa sürede, vakit geçirmeden, kaşla göz arasında	لَدُنْ : yanında, yanından, katından
بَيَدَ : Ama, fakat, halbuki, ancak, şu var ki, ne varki	هُنِيْهَةً : Kısa bir zaman dilimi

حيث: Mekân zarfıdır, çekimsizdir, ve kendisinden sonra gelen isim ya da fiil cümlesine muzaf olur ve damme üzere mebnî olduğundan mahallen mansub sayılır. “yer, -dığı yere, -eceği yere, -dığı yerde, her neresi, her nere, ki orası, ki orda” anlamları verir. “فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ” : الْحَرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ : Haram aylar (süre tanınmış dört ay) sıyrılıp-bitince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.⁵⁰⁰ Bu edat çok anlamlı ve fonksiyonludur. Farklı kombinasyonları bulunur:

1. Sebep bildiren “nitekim, çünkü, için, -den dolayı, -diği için”: “وَشَكَرَهُ حَيْثُ خَلَّصَهُ مِنْ عَدُوِّهِ” : Düşmanından kurtardığı için ona teşekkür etti.”

⁵⁰⁰ et-Tevbe 9/5.

2. “Zaman veya yer”: “نَدِمَ حَيْثُ لَا يَنْفَعُ النَّدَمُ” : Pişmanlığın fayda vermediği yerde/zamanda pişman oldu.”

3. “-iken”: “رَأَيْتُ صَدِيقِي حَيْثُ كُنْتُ قَادِمًا” : Gelirken arkadaşımı gördüm.”

4. “...şekilde, kadar”: “بَنَى الْمَلِكُ قَصْرًا عَالِيًا بِحَيْثُ يُرَى مِنْ” : harf-i ceri ile birleşmiştir. “بَحَيْثُ” : Kral uzaktan görülebilecek şekilde yüksek bir köşk bina etti.”; “اجْتَدَدُ كَثِيرًا بِحَيْثُ” : İmtihanda başarıyı garanti edebilecek kadar çok çalış.”

5. “...bakımından, yönden, itibarla”: “مِنْ” ile birleşebilir. Bağlama göre sebep de ifade edebilir. “الْأَعْدَاءُ أَقْوَى مِنْ حَيْثُ إِنَّهُمْ كَثِيرُ الْعَدَدِ” :Düşmanlar, sayılarının çokluğubakımından bizden daha kuvvetlidir.” “سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ” : Biz, (Kur’ân’ı yalanlayanları) bilemeyecekleri yönden azar azar helâka yaklaştıırız.”⁵⁰¹

6. “İstediğiniz yere gidin”: “اِذْهَبُوا إِلَى حَيْثُ شِئْتُمْ” : harf-i ceri ile birleşir. “إِلَى” : ...e yere” : “إِلَى حَيْثُ” : gidin.”

7. “nerede -sa, nereye -sa”: “حَيْثُمَا” ile birleştiğinde iki muzârî fiili cezmeder. “حَيْثُمَا” : Nerede olursanız ölüm size ulaşır.”⁵⁰²

8. “öyle ki, çünkü, zîra, -dan dolayı, için”: “لَا أَرُدُّ الرَّدَّ عَلَى سُؤَالِكَ حَيْثُ أَنِّي لَا” : “حَيْثُ إِنَّ / أَنْ” : Tartışmayı sevmediğim için soruya cevap vermek istemiyorum.”⁵⁰³

حِيَال: Çekimsiz mekân zarfıdır. Sadece zarf ya da mecrûr isim olur. “Karşısında, -e yönelik, paralelinde” anlamlarına gelir. “مَا رَأَيْتُكَ حِيَالًا هَذَا الْمَوْضُوعُ؟” : Bu konuya yönelik görüşün nedir?”⁵⁰⁴

حِينَ: Çekimli zaman zarfıdır. Bazen saat, bazen yıl, bazen de mutlak zaman ifade eder. “-diğinde, -de, ...zaman” anlamlarına gelir. Kendisinden sonra muzâfun ileyh gelmezse tenvinlenmesi gerekir. “فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ” : Öyleyse akşama girdiğiniz vakit de, sabaha erdiğiniz vakit de Allah’ı tesbih edip (yüceltin).”⁵⁰⁵

Bu edat, şu şekillerde gelebilir:

⁵⁰¹ el-A‘râf 7/182.

⁵⁰² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 69.

⁵⁰³ Nurettin Ceviz - Nura Yamaç, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2022), 101.

⁵⁰⁴ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu ‘l-Edevâti ‘n-Nahviyye*, 81.

⁵⁰⁵ er-Rûm 30/17; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu ‘l-Edevâti ‘n-Nahviyye*, 81-82.

حِينَئِذٍ: Muzâfun ileyh olan “o anda, o zamanda” anlamındaki ‘اِذْ’ kelimesinin birleşiminden oluşur. “O vakit siz (can çekişene) bakar durursunuz.”⁵⁰⁶

حِينَمَا يَعُودُ مِنْ “-diğinde, -diğında” anlamına gelip, zâid ‘مَا’ ile birleşiminden oluşur. “Okuldan dönünce yemeğini hazırlayacağım.”⁵⁰⁷

دُونِ: Cümlelerde muzâf olarak bulunur. Mekân zarfı ya da hal olarak gelir. Zıt anlamları bünyesinde taşıyabilir. Durum bildirdiği zaman hâl, kendisinden önce belirsiz bir isim geldiğinde ise o ismin sıfatı olur. “Ön, arka, ileri, geri, alt, önce, beri, aşağı, değil, başka, yakın, değersiz, -sız, -maksızın, -den başka...” gibi pek çok anlamı vardır.

1. “-siz, -sız” : دَخَلَ الطَّالِبُ الْإِمْتِحَانَ بِدُونِ قَلَمٍ : Öğrenci sınava kalemsiz girdi.”

2. “Aql” : أَقَلَّ : Daha az” : هَذَا دُونَهُ ذَلِكَ : Bu ondan aşağıcadır. (Onun kadar değildir.)”

3. “Am” : أَمَامَ : Önünde” : جَلَسْتُ دُونَ النَّافِظَةِ : Pencerenin önünde oturdum.” ‘ب’ ve ‘مِنْ’ harfleriyle geldiği zaman mecrûr olur.”; هَذَا دُونَهُ : Bu ona yakındır.”

4. “Lis” : لَيْسَ : Değil” : هَذَا لِي دُونَكَ : Bu benim, senin değil.”

5. “Gir” : غَيْرَ : Dışında: وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا : Allah’dan başka (kendisine) yalvarmakta oldukları şeyler ise, hiçbir şey yaratamazlar.”⁵⁰⁸

6. “Xlf” : خَلْفَ : Arkasında” : جَلَسَ الْوَزِيرُ دُونَ الرَّئِيسِ : Bakan, başkanın arkasında oturdu.”

7. “Fwq” : فَوْقَ : Üstünde” : السُّحُوبُ دُونَكَ : Bulutlar üstündedir.”

8. “Tht” : تَحْتَ : Altında: دُونَ قَدَمَيْكَ بِسَاطٍ عَتِيقٍ : Ayaklarının altında antika bir halı var.”

9. Muzâfun ileyh hazfedilerek manasına niyet edilirse, bu kelime damme üzere mebnî olur: صَلَّاتِ النِّسَاءِ فِي الْمَسْجِدِ دُونُ : Kadınlar tek başına (erkekler olmaksızın) namaz kıldı.”

10. “Değersiz, kıymetsiz, aşağılık”: anlamında muzâf olmaksızın gelir, bu durumda tenvin alır. هَذَا شَيْءٌ دُونُ : Bu değersiz bir şeydir.”⁵⁰⁹

Farklı edatlarla birleşerek gelebilir:

⁵⁰⁶ el-Vâkıa 56/84; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 82.

⁵⁰⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye*, 82.

⁵⁰⁸ en-Nahl 16/20.

⁵⁰⁹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 71.

قُلْتُ لَهَا أَنْ تَحْضُرَ دُونَنَا⁵¹⁰ “Olmaksızın, -madan” manasında, zâid ‘مَا’ ile birleşmiştir. “Ona herhangi bir gecikme olmaksızın gelmesini söyledim.”

مِنْ دُونِ أَنْ : ‘مِنْ’ ve ‘أَنْ’ ile birleşmiştir ve cümleye “olmaksızın, -madan, -maksızın, -madıkça” anlamı katar: تَرَكَ الْعَمَلَ دُونَ أَنْ يُقَدِّمَ أَيَّ تَبْرِيرٍ عَلَى ذَلِكَ : Herhangi bir gerekçe olmaksızın işi bıraktı.”⁵¹¹

دَعَا الشَّبَابَ كُلَّ أَصْدِقَائِهِ إِلَى حَفْلِ زَفَافِهِ دُونَ : “İstisnasız” anlamında kullanılır: دُونَ أَيَّ إِسْتِثْنَاءٍ : Genç, istisnasız bütün arkadaşlarını evlilik törenine davet etti.”⁵¹²

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ : 1. Fetha üzere mebnî, çekimsiz mekân zarfıdır ve ‘-diği zaman’ anlamındadır. “Önlerindeki de bilir, artlarındaki de.”⁵¹³

فَيَتَعَلَّمُونَ : 2. Fetha üzere mebnî, çekimsiz, zaman zarfıdır. Cümlede ‘arasında’ anlamındadır. مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ : Onlar, bu iki melekten, karı ile kocanın arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı.”⁵¹⁴

Farklı kelimelerle bir araya geldiğinde, kalıp ifâdeler ortaya çıkar:

بَيْنَا : “-iken, -diği zaman” anlamında olup, ‘بَيْنَ’ ile zâid ‘ا’ın birleşimiyle oluşur, kendisinden sonra isim ya da fiil cümlesi gelir. بَيْنَا الْمَطَرُ غَزِيرًا إِذْ حَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ : Yağmur çok iken birden evden çıktı.”⁵¹⁵

بَيْنَمَا : “-iken, -diği zaman” anlamında olup, kendisinden sonra isim ya da fiil cümlesi gelir. دَخَلَ الْمَدِيرُ الصَّفَّ بَيْنَمَا نَسْمَعُ مُوسِيقِي صَوْتِي : Biz sesli müzik dinlerken, müdür sınıfa girdi.”⁵¹⁶

بَيْنَ أَوْنَةٍ وَ أُخْرَى : “Zaman zaman, ara sıra” anlamına gelir. تَطَرَّأَ بَيْنَ أَوْنَةٍ وَ أُخْرَى يُقَدَّرُ أَنْ يُحَقِّقَ الْبَلَدُ إِنْتِعَاشًا إِقْتِسَادِيًّا : Zaman zaman meydana gelen güvenlik olaylarına rağmen, ülkenin ekonomik kalkınmayı gerçekleştireceği tahmin ediliyor.”⁵¹⁷

⁵¹⁰ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 92.

⁵¹¹ Ceviz- Yamaç, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar*, 186.

⁵¹² Ceviz - Yamaç, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar*, 219.

⁵¹³ el-Bakara 2/255.

⁵¹⁴ el-Bakara 2/102; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 60.

⁵¹⁵ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 61.

⁵¹⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 61.

⁵¹⁷ Cevizvd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 227.

بَيْنَ عَشِيَّةٍ وَصَحَاها: “Çok kısa sürede vakit geçirmeden, kaşla göz arasında, sürpriz bir şekilde, birden bire” anlamlarındadır. **رَجَعَ الْأَبُ مِنَ الْعَمَلَيْنِ عَشِيَّةٍ وَصَحَاها**: Baba, işten çok kısa sürede geri döndü.”⁵¹⁸

بَيْدَ: Mu’reb bir isim olmasına rağmen, mansub gelir. “Ama, fakat, halbuki, ancak, şu var ki, ne varki” gibi anlamlar taşır. Kendisinden sonra isim cümlesi gelecekse, mutlaka başına **أَنَّ** alır, **بَيْدَ أَنْ** şeklinde gelir. **حَالِدٌ شَجَاعٌ بَيْدَ أَنَّهُ فَوْرِيٌّ**: Halid cesurdur ancak ne var ki fevrîdir.”⁵¹⁹

جَانِبَ: Çekimli mekan zarfı olup, “yanında, tarafında, tarafından” anlamında hem zarf hem zarf olmaksızın gelir. **وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ**: Tur’un sağ yanında sizinle vaadleştik.”⁵²⁰ Kendisinden önce harf-i cer geldiğinde, mecrûr bir isme dönüşür: **وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ**: O’na Tûr Dağının sağ tarafından seslenmiştik.”⁵²¹

جَنْبَ: “Tarafında, yanında, yan, taraf, kenar” anlamında zarftır. **تُوجَدُ شَجَرَةٌ كَبِيرٌ جَنْبَ النَّيْتِ مَنْ**: Evin sol tarafında büyük bir ağaç var.”⁵²²

جَنْبَ إِلَى جَنْبَ: **جَنْبَ** ile oluşturulmuş, “yan yana, birlikte, birarada, beraberce, diz dize” anlamlarında kullanılan bir terkiptir. **جَلَسْنَا جَنْبًا إِلَى جَنْبٍ مَعَ أَسْتَازِي فِي الْحَفْلَةِ**: Törende hocamla yan yana oturduk.”⁵²³

إِبَّانَ: “Esnasında, zamanında, -diği vakit, -diği zaman” anlamlarında, gayrimunsarif zaman zarfıdır. Kendisinden sonra gelen muzâfun ileyh müfred, ya da cümle halinde olabilir. **زُرْتُ**: İkinci dünya savaşı esnasında Mekke’yi ziyaret ettim.”⁵²⁴

إِثْرَ: Gayrimunsarif zaman zarfıdır. Sadece zarf veya mecrûr isim olarak “-den sonra, -nin akabinde” anlamında gelir. **تَخَرَّجْتُ إِثْرَ الْأَمْتِحَانِ الْآخِرِ**: Son sınavdan sonra mezun oldu.”⁵²⁵

⁵¹⁸ Ceviz vd., *Arapça Grameri Referans Kitabı*, 227.

⁵¹⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 61.

⁵²⁰ Tâhâ 20/80.

⁵²¹ Meryem 19/98; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 70.

⁵²² Ceviz - Yamaç, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar*, 178.

⁵²³ Ceviz- Yamaç, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar*, 178.

⁵²⁴ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 11.

⁵²⁵ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye*, 11.

أَكَّدَ الرَّئِيسُ أَنَّهُ “Esnasında, sırasında, içinde” anlamlarına gelen zaman zarfıdır. “فِي غُضُونِ : Başkan, birkaç sene içinde ülkedeki işsizliği bitireceğini açıkladı.”

رَيْثُ “-e kadar” anlamında çekimsiz zaman zarfıdır. Fetha ile mansup olup, kendisinden sonra mâzi veya muzâri ile başlayan bir fiil cümlesi gelir. “إِنْتِظَرْتُ حَالِدًا رَيْثُ خَرَجَ مِنَ الْمَدْرَسَةِ : Okuldan çıkıncaya kadar Halid’i bekledim.”

إِبْقِ عُرْفَتَكَ “-yinceye kadar” anlamı taşır. “رَيْثُ : رَيْثُ : Ben gelinceye kadar odanda kal.”

رُهَاءُ Çekimsiz zaman zarfıdır, sadece mecrûr isim ya da zarf olur ve “yakın” anlamına gelir. “تَأَخَّرْنَا عَنِ الْمَوْعِدِ رُهَاءَ سَاعَةٍ : Bir saate yakın randevuya geciktik.”⁵²⁶

شَدَّمَا Câmîd mâzi fiil ‘شَدَّ’ ile, kâffe-i zâide ‘مَا’sının birleşiminden oluşan ve “ne de çok, çokça” anlamlarına gelen bir edattır. “الطِّفْلُ شَدَّمَا يُتَعَبُ وَالِدِيهِ : Çocuk, anne babasını ne çok yoruyor.”⁵²⁷

صَقَبَ Sadece zarf ya da mecrûr isim olan çekimsiz mekân zarfıdır, fetha ile mansuptur. “بَيْنَنَا صَقَبَ مَدْرَسَتِكَ : Evimiz, okulunun yanından.”⁵²⁸

طَالَمَا Fâili olmayan câmîd mâzi fiil ‘طَالَ’ ile, zâid kâffe ‘مَا’sının birleşiminden oluşur. “طَالَمَا إِنْتِظَرْتُكَ الْيَوْمَ : Çokça, ne kadar çok” anlamındadır ve ardından fiil cümlesi gelir. “Bugün seni ne çok bekledim.”⁵²⁹

عَلِ Damme üzere mebnî, yükseklik ifâde eden “üstünde” anlamındaki mecrûr isimdir. “سَقَطْتُ مِنْ عَلِ : Yüksekten düştüm.” Belli bir yükseklik kastedilmediğinde, ‘مِنْ’ harf-i ceri ile gelip, kesra ile mecrûr olabilir. “طَارَ الْعُصْفُورُ مِنْ عَلِ : Serçe yüksekten uçtu.”

عِنْدُ “-e, -a, -de, -da, -den, -dan” anlamında üç halde gelir:

1. Me’ûlün fih konumundaki zaman zarfıdır: “سَافَرْتُ عِنْدَ الْمَسَاءِ : Gece yola çıktım.”

2. Me’ûlün fih konumundaki mekân zarfıdır: “تَقَابَلْنَا عِنْدَ الْمَدْرَسَةِ : Okulda karşılaştık.”

⁵²⁶ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 103-104, 107.

⁵²⁷ Serhan, *Kâmûsu’l Edevâtun-Nahviyyeti*, 84.

⁵²⁸ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 122.

⁵²⁹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu’l-Edevâtî’n-Nahviyye*, 126.

3. ‘مِنْ’ ile gelen mecrûr isimdir: “خَرَجْتُ مِنْ عِنْدَ مُحَمَّدٍ : Muhammed’in yanından çıktım.”⁵³⁰

حَطَبٌ : ‘عِنْدَ’ ile zarf olan ‘إِذْ’ in birleşiminden oluşup, “esnasında” manası verir. “الْوَزِيرُ عِنْدِي أَسْمَعُهُ : Bakan konuşma yaptı, o sırada onu dinliyordum.”⁵³¹

جَلَسْتُ قُبَالَهُ : “Yönünde, -e doğru” anlamında, fetha ile mansup çekimsiz mekân zarfıdır. “البَاب : Kapağı doğru oturdu.”⁵³²

وَقَفْتُ قُدَّامَ الشَّجَرَةِ : Çekimsiz mekân zarfı olup, “önüne, önünde” anlamlarındadır. “أَغَاحِي قُدَّامَ : Ağacın önünde durdum.” Mûzafun ileyh hazfedilerek manasına niyet edildiğinde, damme üzere mebnî olur. “رَأَيْتُ الرَّجُلَ وَ وَقَفْتُ قُدَّامَهُ(قُدَّامُهُ) : Adamı gördüm ve önünde durdum.”⁵³³

قَلَمًا : Câmîd mâzî fiil olan ‘قَلَّ’ ile, zâid kâffe ‘مَا’nın birleşiminden oluşur. “Ne az” anlamında olup, kendisinden sonra sadece fiil cümlesi gelir. “قَلَمًا وَفَى الْمُسْتَعْمِرُ بِوَعْدِهِ” : Sömürgeci, ne de az sözünü tuttu.”⁵³⁴

لَا حَقًّا : Çekimli zaman zarfıdır, fetha ile mansuptur ve “sonradan, daha sonra ” anlamlarına gelir. “سَأَحَادِثُ مَعَكَ لَا حَقًّا” : Seninle daha sonra konuşacağım.”⁵³⁵

لَدُنْ : Çekimsiz bir zarftır. Kendisine ‘مِنْ’ harf-i ceri dâhil olarak, “yanında” anlamında gelir. “قَتِيمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ” : Dosdoğru bir kitaptır ki, kendi katından...”⁵³⁶

نِيْهَةً : Çekimli zaman zarfı olup, fetha ile mansuptur. “Kısa zaman dilimi” anlamına gelir. “فَكَّرْتُ هُنِيْهَةً وَفَرَّرْتُ مَا سَأَفْعَلُ” : Kısa bir süre düşündüm ve ne yapacağıma karar verdim.”⁵³⁷

⁵³⁰ Serhan, *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 88, 95, 98.

⁵³¹ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 142.

⁵³² Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 161.

⁵³³ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 164.

⁵³⁴ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 166.

⁵³⁵ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 194.

⁵³⁶ el-Kehf 18/2; Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 197.

⁵³⁷ Kılıçarslan - Harputlu, *Mucemu'l-Edevâti'n-Nahviyye*, 239, 240.

4. MEALLERİN İNCELENMESİ

4.1. Tercüme ve Meal

“Bir sözü, ulaşmadığı kimseye iletme, bir dilden bir başka dile aktarma, kendi dilinde veya başka bir dilde daha anlaşılır hâle getirmek.”⁵³⁸ anlamındaki ‘tercüme’ kelimesinin aslı ‘terceme’dir, ancak dilimizde galat-ı meşhur olarak ‘tercüme’ şeklinde kullanılagelmıştır. Diğer bir tanımı ise “Bir sözü dengi olan başka bir söz ile ifade etmek.”tir.⁵³⁹ Tercüme faaliyeti, harfî tercüme ve tefsîrî tercüme olarak ikiye ayrılır. Harfî tercüme ile, kaynak dilden hedef dile, kelime kelime, ekleme ve çıkarma olmaksızın yapılan aktarma kastedilir. Bu minvalde, kelimenin anlamı tespit edilir, hedef dilde bulunan aynı anlamdaki kelime onun yerine getirilir. Böylece, kaynak dildeki metnin manasının yanı sıra, kelime sayısı, cümle çatısı ve uslûbu da korunmaya çalışılır.

Tefsîrî tercüme ise metnin anlamını, hedef dilde yorum katkılı olarak yeniden inşâ etme faaliyetidir. Bu tercüme türündeki amaç, metnin ya da sözün verdiği mesajın, hedef dile en iyi şekilde aktarılmasıdır. Tefsîrî tercümede, harfî tercümede olduğu gibi her kelimeye bir karşılık bulma şartı yoktur. Bu esnekliğinden dolayı da uzun ve edebî metinlerde daha çok tercih edilir.

Meal kelimesi ise ‘أَلْ، يَأُولُ، أَوْلُ’ kökünden türemiştir ve Arapçada ‘geri dönmek, dönen şey’ manasına gelir.⁵⁴⁰ Türkçe sözlüklerde, “özet, mana, meydana gelen şey, sonuç”⁵⁴¹ şeklinde tarif edilir. Meal, içinde te’vil barındırdığından “anlamın dönüp dolaşıp geldiği yer” olarak düşünülebilir. Bu nedenle, bir mealin, metindeki tüm cümle yapıları, üslupları ve söz dizgelerine birebir karşılık olduğunun iddia edilemeyeceği görüşü yaygındır. Kur’ân âyetleri farklı dillere çevrilirken, yapılan eylemi adlandırmak için ‘tercüme’ kelimesinden ziyade ‘meal’ sözcüğünün tercih edilmesi de bu görüşten kaynaklanmaktadır. ‘Meal’ isimlendirmesi, âyetlerin başka bir dile en kâmil düzeyde aktarılması mümkün görülmediğinden, bir had bilme ve tevazunun tezahürü olarak düşünülmekte ve bu yüzden tercih edilmektedir. Bir metni ya da sözü başka herhangi bir dile meâlen aktarma ameli, aynı zamanda tefsîrî bir tercüme de sayılabilmektedir.⁵⁴²

⁵³⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, 5/1928.

⁵³⁹ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı İktisadi İşletmesi 2014) “Tercüme”, 1682.

⁵⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, “Evl”, 11/32.

⁵⁴¹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, “Meal”, 1169; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, thk. Aydın Sami Güneyçal (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017), “Meâl”, 706.

⁵⁴² Osman Arpaçukuru, “Kur’an’ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi, Tercüme mi?”, *Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 8/2 (Güz 2020), 697-700.

Kanaatimizce, meal çalışmalarında, âyetlerin mesajlarını toplamda en güzel şekliyle iletmeyi hedefleyen tefsîrî tercümenin tatbikâtı, elbette zarurîdir. Ancak bununla beraber, harfî tercüme olarak nitelendirilen, her bir kelimenin hedef dildeki karşılığının meallere yansıtılması yönündeki çabalar da bir o kadar gerekli ve kıymetlidir. Kur’ân’daki hiçbir kelime ya da harf, hedef dilde karşılıksız bırakılmamalıdır. Ayrıca, yanlış anlaşılmalara mahal bırakmamak gâyesiyle, uygun manaları tespit etmeye yönelik araştırma ve çalışmalar ihmal edilmemelidir.

4.2. Bazı Meallerin İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde, edatların harfî tercümeleri noktasında meallerin durumu, bazı âyetler üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

1. تَلَّكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ : O peygamberlerden bazısını bazısına üstün kıldık.”⁵⁴³ âyetinde ‘تَلَّكَ’ ism-i işâreti, peygamberlerin mertebelerinin kemâl noktasındaki yüceliğine dikkat çekmek için, özellikle tercih edilmiştir.⁵⁴⁴ Âyetin meallerinde ism-i işârete verilen manalar incelendiğinde: Gölpınarlı: “O peygamberlerden bazısını bazısına üstün ettik.”; on dört mealde “O görevlendirdiğimiz rasullerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.” cümlesiyle yapılan tercümelerde, ism-i işârete ‘o’ harfîyle bu uzaklığı ifâde eden mana verilmiştir. Ancak; yirmi mealde, “İşte bu elçilerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.” tercümesiyle, ism-i işâret, ‘bu’ ile karşılanmıştır ve uzaklığa işâret etmemektedir. Okuyan mealinde: “İşte şu elçilerin bir kısmını bir kısmına (farklı oldukları noktalarda) üstün kılmıştık.” tercümesiyle işâret ismi, orta uzaklık ifâde eden ‘şu’ ile karşılanmıştır. On bir mealde, işâret isminin varlığı hiç belli edilmemiştir. Erhan Aktaş: “İşte o elçiler ki her birine farklı lütuflarda bulunduk.” ve İslamoğlu: “Söz konusu elçilerden her birine diğerinden farklı meziyetler bahsettik.” şeklinde ‘فَضَّلَ عَلَى’ fiilini, “birini veya bir şeyi, birine ya da başka bir şeye üstün tutmak” yerine, bu fiilin diğer bir anlamı olan “birine lütfetmek, bahşetmek” manasıyla meallere yansıtmışlardır.⁵⁴⁵

2. Yine, ism-i işâretlerin geçtiği bazı âyet mealleri incelendiğinde, pek çoğunda, manadaki uzaklık-yakınlık içeriği ayırt edilmeksizin, tercüme yapıldığı görülmektedir. Örneğin; قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَكْرِمَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ : Bana sekiz yıl hizmet edersen, buna karşılık sana şu iki kızımdan birini vermek istiyorum.”⁵⁴⁶ âyetinin meallerine bakıldığında; pek çok mealde ‘هَاتَيْنِ’ ism-i işâreti yakındaki iki varlığı göstermek için

⁵⁴³ el-Bakara 2/253.

⁵⁴⁴ Muhammed Ali es-Sabunî, *Saffetüt-tefâsir* (İstanbul: Sıraç Yayınevi, 2021), 212.

⁵⁴⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=253> (Erişim 01.11.2024).

⁵⁴⁶ el-Kasas 28/27.

kullanılmasına rağmen, edata 'bu' yerine daha uzağı ifâde eden 'şu' kelimesi ile mana verildiği, bazı meallerde ise ism-işâretin emâresinin bile yer almadığı gözlenmektedir. Nitekim; Parlıyan, Bayraklı, Atalay, Külünkoğlu, Diyânet (Eski), Aktaş, Baltacıoğlu, İzmirli, Esed, Kuntman, Bilmen ve Süleymâniye Vakfı mealleri dışındaki otuz mealde, “şu ikisi” şeklinde mana verilmiştir. Geriye kalan meallerde ise ‘هَاتَيْنِ’ edatı cümleye hiç yansıtılmamış, sadece “iki kızımдан birini” ifâdesi ile yetinilmiştir.⁵⁴⁷ Ayetteki ism-i işâret dikkate alındığında, Hz. Şuayb olduğu düşünülen babanın dilinden aktarılan cümlede, kızlarının, kendisinin konuştuğu mekânda hazır bulundukları anlaşılmaktadır. Böylece, âyette aktarılan sahne olduğu gibi zihinlere havâle edilmiştir. Dolayısıyla, Arapça bilmeden, sadece meal okuyarak âyetleri anlamaya çalışanlar göz önünde bulundurulduğunda, aslına en uygun manayı vermenin ne kadar mühim olduğu ortaya çıkmaktadır. Kanaatimizce, Kur’ân’ın her bir kelimesi özeldir ve tüm sözcükler husûsen de cümleleri tamamlayan edatlar, verilen mesaja dâir bir incelik taşımakta, böylece manaya âit tasavvurumuzu detaylandırmaktadır. Allah(cc)’ın seçtiği kelimelerin anlamları hakkında yeterli bilgi sahibi olduktan sonra, o manalara uygun kelimeleri yansıtabilmek, Kur’ân meali yazmak gibi ulvî bir işe yeltenenlerin de baş sorumluluğu olmalıdır.

3. ⁵⁴⁸“هَآ أَنتُمْ أَوْلَآءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖ” âyetinde de yine, ‘أَوْلَآءُ’ edatının karşılığının her mealde yansıtılmadığı görülmektedir. Bir kısım meallerde; “İşte siz o kişilersiniz ki; Sizler, işte böylesiniz/ Ha, siz öyle kimselersiniz/ İşte siz, onlar sizi sevmezken onları seven ve Kitapların bütününe inanan kimselersiniz/ İşte siz işte onlar!” gibi vurguya temas eden tercümeler görülmektedir. Kanaatimizce, Yavuz: “İşte siz (müminler) o kimselersiniz ki,...”; Diyanet Vakfı: “İşte siz öyle kimselersiniz ki,...” Çelik: “İşte siz, ...kimselersiniz.” ifâdeleriyle yapılan tercümeler, ayetin aslına daha uygundur. Ancak, bunların dışında 50 mealin 14’ünde, ayetin aslına uymayan tercümeler görülmektedir. Tekin: “İşte siz öyle iyi insanlarsınız ki,...” şeklinde ‘sizler’ zamirine ayette olmayan ‘iyi insanlarsınız’ kelimeleri, bağlamdan hareketle yorum yapılarak parantez içine dahî alınmadan eklenmiştir. Sağlam: “İşte ey Müminler!...” denilerek, âyetin başındaki ifâde ‘هَآ أَنتُمْ أَوْلَآءُ’ değil de, ‘يَا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ’ ibâresiymiş gibi bir tercüme yapılmıştır. Sekiz mealde, işâret zamirine hiç değinilmemiştir. Said: “Siz ânları seversiniz ânlar sizi sevmez, ...” şeklinde, ayetin başında sadece ‘أَنْتُمْ تُحِبُّونَهُمْ’ ibâresi mevcutmuş gibi bir tercüme yapılmıştır. ‘هَآ’ ve ‘أَوْلَآءُ’ edatlarındaki uyarı anlamı ve vurgu rafa kaldırılmıştır. Kur’ân Yolu: “Size gelince...”

⁵⁴⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=28&ayet=27> (Erişim 18.09.2024).

⁵⁴⁸ Âl-i İmrân 3/119.

şeklinde, yine ayetin özüne uymayan, ‘هَآ اَنْتُمْ اَوْلَآءَ’ kelimelerini görmezden gelen, âyetin başında ‘أَمَّا’ edatı varmışçasına yapılan bir tercüme göze çarpmaktadır.”⁵⁴⁹

4. Ey : قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنُ نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ. Musa! dediler. ‘Ötekiler orada oldukça, biz o topraklara asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, birlikte savaşın, biz burada oturup kalacağız.’”⁵⁵⁰ âyetinde görüldüğü gibi, ‘هَآ’ ism-i işâreti ‘هَآ هَآ’ şeklinde de gelebilir ve manaya ‘işte tam burada’ anlamı ile, hemen eylemin gerçekleşmekte olduğu yere, gösterenin yanı başındaki bir noktaya işâret eder. ‘Hâ’ edatı ile de buna vurgu yapar. Ancak mealler incelendiğinde, ‘هَآ’ tenbih edatının; Tekin, Elmalılı (orijinal), Aktaş, Yakıt, Çakır, Çavdar ve Yıldırım mealleri dışındakilerde yansıtılmadığı görülmektedir. Çantay mealinde, âyetteki ‘هَآ هَآ’ ifâdesine hiç yer verilmemiş, Varol’da ‘şurada’, İslamoğlu ve Öztürk’te işte ‘şuracıkta’ şeklinde uzaklık çağrıştıran tercümele yapılmıştır.⁵⁵¹

5. Başka bir âyette; هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ : Zekeriyya, o vakit Rabbine dua etmişti. Rabbim! Bana katından tertemiz bir evlat ihsân eyle. Şüphesiz ki sen, duaları hakkıyla işitensin.”⁵⁵² Âyette yine, temel/yan anlam sorunsalı göze çarpmaktadır. ‘هُنَالِكَ’ kelimesi uzaklık belirten mekâna işâret ettiği gibi, bazen ‘zaman’ manası da taşımaktadır ve bağlama göre bu anlam, tespit edilebilmektedir. Bu âyette, ‘هُنَالِكَ’ : o vakit” anlamında kullanılmıştır.⁵⁵³ Ancak mealler karşılaştırıldığında, elli mealden on üçünde sadece ‘o zaman, o vakit, o aralık, o sırada’ gibi tercümelerle doğru mana verildiği, otuz yedi mealde, yan manası göz önünde bulundurulması gerekirken, bu kelimenin temel anlamıyla karşılandığı görülmektedir.⁵⁵⁴

6. وَإِذَا رَأَيْتَ ثُمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا.”⁵⁵⁵ âyetindeki ‘ثُمَّ’ ism-i işâreti, mekân zarfı olarak nasb konumundadır. ‘رَأَيْتَ’ fiilinin mâmülüdür. Cennetteki nimetlerden bahseden bu âyet; “Gördüğünde (baktığın her yerde) nîmetler ve büyük bir saltanat görürsün.” anlamındadır ve bir önceki âyete bakıldığında, Allah (cc)’ın güzelliklerinden ve cennetliklerin etrafında gidip gelmelerinden dolayı saçılmış incilere benzetilen, ölümsüz gençlerden bahsedilmektedir. Bu

⁵⁴⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=119> (Erişim 14.09.2024).

⁵⁵⁰ el-Mâide 5/24.

⁵⁵¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=5&ayet=24> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁵² Âli-İmran 3/38.

⁵⁵³ Sabunî, *Saffetüt-tefâsir*, 266.

⁵⁵⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=38> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁵⁵ el-İnsân 76/20.

âyette ise her nereye bakılsa orada görülecek nîmetlerin kesret ve görkemine dikkat çekilmiştir. “رَأَيْتَ : gördüğünde” fiili, bu görüşün insan zihninde sınırlı kalmaması ve her şeyi kapsayabileceğinin tasavvur edilebilmesi için, açık veya mukadder herhangi bir mef’ûl almamıştır ve mana şöyledir: “Gören kimsenin bakışı nereye düşerse orada mutlaka nice nîmet ve büyük bir saltanat algılar.”⁵⁵⁶ Âyet mealleri karşılaştırıldığında; “Nereye baksan orada/ orada herhangi bir yeri gördüğün zaman” gibi bazı meallerde ‘orada’ ibâresiyle tam tercüme yapıldığı, bazılarında ise “Ne yana bakarsan/ her nereye baksan/ hangi tarafa baksan” şeklinde ‘orada’ ibâresi zikredilmeden bağlamı kurtaracak şekilde mananın belli edildiği görülmektedir. Ancak, Atalay mealinde: “Her neye bakarsan, nimet görürsün, büyük de bark görürsün.”, Yakıt tercümesinde ise “Gördüğün zaman, (onların) hep büyük bir nimet ve büyük bir saltanat olduğunu anlarsın.” cümleleri ile mekân zarfı konumundaki ism-i işâret yansıtılmamaktadır. Kanaatimizce Elmalılı mealinde; “Ve gördüğün zaman orada bir na’im ve pek büyük bir mülk görürsün.”⁵⁵⁷ cümlesiyle âyetteki mana aslına uygun verilmiştir.

7. İsm-i mevsûllerin Kur’ân-ı Kerîm meallerinde nasıl yansıtıldığına dâir bir örnek şu âyette bulunmaktadır: “وَأَنَّ مِنَ الْجِبَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَأَنَّ مِنْهَا لَمَّا يَشْقَىٰ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَنْهَضُ مِنَ خَشْيَةِ اللَّهِ : Şüphesiz, taşlardan öylesi vardır ki içinden nehirler kaynar. Öylesi vardır ki çatladı mı bağrından su fişkirir. Onlardan öylesi de var ki, Allah (cc) korkusundan yerlere yuvarlanır.”⁵⁵⁸ Âyette “لَمَّا يَشْقَىٰ ve لَمَّا يَتَفَجَّرُ” kısmındaki ‘ل’ te’kid için gelen muzahlâka lââmı, ‘ما’ ise ism-i mevsûldür. Türkçe Kur’ân meallerine bakıldığında, 50 mealde 43’ünde; “öyle taşlar var ki/ öylesi var ki/ taşların öylesi var ki/ nice taşlar vardır ki/ kendisinden ırmaklar fişkıran vardır/ bazı taşlar vardır ki” ifâdeleriyle ism-i mevsûlü yansıtan tercümeler yapıldığı görülmektedir. Ancak altı mealde, “Taşlardan nehirler kaynayabilir/ taşlar yarılr/ çatlar/ içinden su fişkırabilirdi. Taşlar Allah'a saygı duyarak korkudan, yuvarlanabilirdi.” şeklindeki tercümelerle ism-i mevsûlun yansıtılmadığı görülmektedir.⁵⁵⁹

8. Bu⁵⁶⁰ “وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمُّ بُكُمْ عُمًى فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.” âyetin meallerine bakıldığında, ism-i mevsûllerin medlullerinin doğru belirlenememesinden kaynaklanan tercüme hataları görülmektedir. Benzeyen kâfirler ve onların durumudur, ancak kendisine benzenen ‘الَّذِي يَنْعِقُ’ ifadesindeki haykıran kişi mi ya da ‘بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ’

⁵⁵⁶ <http://ekitap.yek.gov.tr/urun/kessaf-tefsiri--takim-6-cilt-685.aspx?CatId=270> (Erişim 31.03.2025).

⁵⁵⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=76&ayet=20> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁵⁸ el-Bakara 2/74.

⁵⁵⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=74> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁶⁰ el-Bakara 2/171.

deki bağırp çağırmadan başka hiçbir şey işitmeyen varlık ve onların durumu mudur? Tefsirlerde, âyetteki benzetmenin, koyunlarını güderken onlara seslenen bir çobanın çağrısını akılsızlıklarından dolayı sadece bağırp çağırma zannederek, başka hiçbirşey anlamayan hayvanlarının durumu olduğu belirtilmiştir. Zira, Hz. Peygamber (sav) ve müşrikler arasındaki süreç böyledir. Bir başka yönden benzetme, sahte ilahlara tapınan müşriklerin ve onların dua ve isteklerinden hiçbirşey anlamayan putlarının ahvâli olduğu şeklinde de nitelendirilmiştir.⁵⁶¹ Bu bilgilere göre ‘الَّذِي’ ism-i mevsûlünün medlûlü burada ‘çoban’ takdirindedir. ‘بِمَا’ ism-i mevsûlü ile nitelendirilen mef’ûlün bih ise ‘hayvanları/ koyunları’ olarak düşünülebilir. Bu doğrultuda benzetilen “hayvanlar takdirindeki bağırp çağırmadan başka hiçbir şey anlamayanlar”dır. Dolayısıyla âyetin meali: “Kâfirlerin durumu, ancak haykıran birinin bağırp çağırmasından başka hiçbir şey işitmeyenin durumu gibidir.” şeklinde olmalıdır. Meallere bakıldığında; Parlıyan, Tekin, Diyanet Vakfı, Bayraklı, Yavuz: “Kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer.”, İhsan Aktaş, Yorulmaz, Baltacıoğlu, Yakıt, Kısa, Okuyan, Esed, Çavdar, İslamoğlu, Kuntman, Fırat, Piriş, Şimşek: “İnkâr etmiş olanların durumu, ancak başkasının haykırışını işiten ama onu yalnız bir ses ve çağrı şeklinde algılayan kimselerin durumuna benzer.” şeklindeki meallerle manayı yansıtmıştır. Geriye kalan meallerin büyük çoğunluğunda, “Kâfirler, hiçbir şey duyup dinlemeden, anlamadan bağırp çağıran kimseye benzerler” şeklindeki tercümelerle, ‘kâfirler’, ‘kendisine yönelik çağırışı algılamayan’a değil, ‘seslenen kişi’ye benzetilmiştir. Çakır: “İnkarcıların durumu, duyamadıkları için sadece anlamsız sesler çıkaran sağırlara benziyor.”; Türk: “Kâfirler, bağırp ve çağırmadan başka bir şeyi duymayan ve kendi kendine haykırp duran hayvan gibidirler.”; Süleymaniye Vakfı: “Kendilerini âyetlere kapatanların durumu, anlamadığı sese karşı öten karganın durumu gibidir; onların duyduğu sadece bir çağrı ve seslenmedir.” meallerinde ise anlamı yansıtmayan ve âyette olmayan kelimelerle farklı tercümeler yapıldığı görülmektedir.⁵⁶²

9. Hemze harfi ‘أ’ ‘-mi, -mı?’ şeklinde cümleye soru anlamı katan veya yakındaki kişiye seslenmek üzere ‘ey!’ anlamında kullanılan bir harftir. Kur’ân-ı Kerîm’de, hemzenin nidâ edatı olarak kullanıldığı bir âyet yer almamaktadır. Ancak, Zümer sûresi 9. âyetin başında yer alan ‘أَمَّنْ هُوَ قَانِثُ آتَاءِ اللَّيْلِ’ bölümü, Yahya bin Vessâb kıraatinde ‘أَمَّنْ هُوَ قَانِثُ آتَاءِ اللَّيْلِ’ şeklinde okunmakta ve baştaki hemzenin nidâ edatı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.⁵⁶³

⁵⁶¹ <https://www.altafsisir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=2&tTafsirNo=14&tSoraNo=2&tAyahNo=171&tDisplay=yes&Page=2&Size=1&LanguageId=1> (Erişim 20.10.2024).

⁵⁶² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=171> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁶³ es-Sağîr, el-Edevâtü’n-Nahviyye fî kutubi’t-tefsîr, 176.

Bu durumda anlam; “Ey gece saatlerinde ibadet eden!” şeklinde Allah’ın (cc) kuluna bir seslenişi olur ve O’nun gece ibâdeti yapan kuluna özel yakınlığını ifâde eder, çünkü hemze ile nidâ çok yakındaki bir varlık için kullanılmaktadır. Ancak, ülkemizde Âsım kıraati tercih edildiğinden, bu anlam meallere yansıtılmamıştır. Bunun dışında, 500’den fazla âyette geçen istifhâm hemzesinin tercümelerinin, lafzen temel soru anlamı verilerek yapıldığı görülmektedir. Fakat bu soru hemzelerinin, tevbihi inkâr (yapılanı çirkin görerek itiraz etme, kınama), takrîr (kabul ve itiraf etme), tehekküm (alay ve istihzâ), emîr, ta‘cib (yüceltme), inkâr-ı ibtâl (kesinlikle olmamış kabul etme), istibtâ (geciktirme) gibi mecâzî anlamları da bulunmaktadır.⁵⁶⁴

10. Yan anlam olarak düşünebileceğimiz mecâzî manaların, meallere ne derece yansıtılabildiğini şu örnek üzerinde görmek faydalı olacaktır: “أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ”⁵⁶⁵ âyetinin î’rabına bakıldığında, istifhâm hemzesinin burada kınama (tevbih) içeren inkârî manada geldiği görülür. ‘ف’ isti’naf harfidir.⁵⁶⁶ Hitâbın delâlet ettiği “أَنْتَ مَالِكٌ” içeren inkârî manada geldiği görülür. ‘ف’ isti’naf harfidir.⁵⁶⁶ Hitâbın delâlet ettiği “أَنْتَ مَالِكٌ” içeren inkârî manada geldiği görülür. “أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ” : Onların işi senin elinde mi ki?” Sen mi kurtaracaksın azaba müstahak olan kimseyi!” takdirindeki mahzûf ifâdeye atıf için gelmiştir. Sonrasında gelen ism-i mevsûl ve şart edatı olan ‘مَنْ’, haberi mahzûf ‘كَمَنْ هُوَ نَاجٍ’ cümlesi takdîrindeki mübtedâdır. ‘حَقَّ’ fetha üzere mebnî mâzî fiil, ‘عَلَيْهِ’ fiile muteallik (fiille ilgili) harf-i cerr, ‘كَلِمَةُ’ muahhar (sonraya kalmış) fâil, ‘الْعَذَابِ’ onun muzâfun ileyi ve ‘كَلِمَةُ الْعَذَابِ’ kısmının, ism-i mevsûlden sonra gelip kapalılığı açan sîla cümlesi olduğu görülür. ‘أَفَأَنْتَ’deki hemze, yadırgama anlamını te’kid için istifhâm, ‘ف’ ceza fâ’sı (şart ile cevabı bağlayan edat), ‘أَنْتَ’ mübtedâ, ‘تُنْقِذُ’ fâili gizli (sen) merfû muzârî fiil, ‘مَنْ’ ism-i mevsûl ve mef’ûlun bih, ‘تُنْقِذُ’ ile başlayan fiil cümlesi ‘أَنْتَ’ mübtedâsının haberi ve mahallen meczûm fâ’ya bağlı şartın cevabı,⁵⁶⁷ ‘فِي النَّارِ’ ile başlayan isim cümlesi de mahzûf sîla cümlesine mütealliktir.⁵⁶⁸ Bu açıklamalardan sonra, konuyla ilgili olan istifhâm edatına dönüldüğünde, hemze ile aslında soru sorulurken, olmayacak bir duruma dikkat çekme ve bununla ilgili bir yadırgama ve bir kınama söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü Hz. Peygamber (sav), kâfirlerin hidâyete

⁵⁶⁴ Koçak, “Nahivde Hemze”, 87-89.

⁵⁶⁵ ez-Zümer 39/19.

⁵⁶⁶ “Önceki cümleyle bağlantılı olmadan kullanılan cümlelerdir ki buna isti’naf cümlesi denir. Ferra ve onun haricinde bir grup “fe”nin isti’naf için kullanıldığını dile getirmişlerdir.” Bk. Yusuf Böyük, “Fe” Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2015), 269.

⁵⁶⁷ Sâfi, *el-Cedvel fi î’râbi’l-Kur’âni’l-Kerim*, 166.

⁵⁶⁸ Ahmed Abid De’as, Ahmed Muhammed Hamîdân, İsmail Muhammed el-Kâsım, *Îrâbu’l-Kur’âni’l-Kerim* (Dimeşk: Dâru’l-Munîr ve Dâru’l-Farâbî, 1425/2004), 3/135.

ermelerini sağlamak ve onları azaptan kurtarabilmek için aşırı çaba sarfetmekte, hatta kendine zarar verecek düzeyde üzülmekteydi. Bundan dolayı, âyette tasdik için sorulan bir soru vurgusundan ziyâde, bir uyarı bulunmaktadır ve bu îkazın tercümelere yansıtılması gerekmektedir. Ancak mealler incelendiğinde; “*Hakkında azap kararı gerçekleşmiş olana gelince; ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?*” şeklinde kırk beş mealde vurgu belli edilirken, beşinde, “*Sen azaba müstahak olanı koruyabilir misin? Ateşte bulunanı kurtarabilir misin?*”⁵⁶⁹ çevirileriyle mananın yansıtılamadığı müşahade edilmektedir.⁵⁷⁰

11. ‘هَلْ’ kullanımıyla ilgili bir husus ta şöyledir: “هَلْ تَشْرَبُ الشَّايَ أَمْ الْقَهْوَةَ؟” gibi bir cümlede ‘هَلْ’ edatının kullanılması doğru olmaz. Çünkü bu, tasavvur amaçlı bir sorudur. Arasında ‘أَمْ’ edatı ile olması gereken iki denk şeyden biri sorulurken, başta istifhâm hemzesi kullanılmalıdır.⁵⁷¹ “أَمْ تَشْرَبُ الشَّايَ أَمْ الْقَهْوَةَ؟” : “Çay mı içersin yoksa kahve mi?” ‘yoksa’ anlamına gelirken, ‘هَلْ’ ile sorulan soruda ‘أَمْ’ kullanılıyorsa, orada idrâb bulunmaktadır ve ilk cümleden sonra sorulan şeyle ilgili bir düzeltme yapıldığı ortaya çıkmaktadır. “هَلْ تَشْرَبُ؟” : “Çay içer misin, afedersin/yok yok/hayır/aksine/bilakis kahve?” anlamındadır. ‘هَلْ’ ile başlayan cümlelerde ‘أَمْ’ kullanıldıysa, idrâb manasını yansıtmak için, bir önceki cümle örneğinde geçen Türkçe karşılıklardan biri kullanılabilir.⁵⁷² Bu hususiyetin dikkate alınması gerekirken, Rad suresinin 16. âyetinin meallerinde, muhalif bir durum görülmektedir. “قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ” âyetinde ‘أَمْ’ edatı ‘em-i munkatı’dır⁵⁷³ ve cümlede ‘هَلْ’ soru edatı bulunmasından dolayı, ‘بَلْ’ manasına gelen idrâbdır.⁵⁷⁴ Bu nedenle ‘أَمْ’, başında istifhâm hemzesi bulunan sorularda olduğu gibi, iki denk şeyden birini tercih etme noktasında gelen bir edat değil, düzeltme ve söylenene dikkat çekme özelliği olan bir harftir. Bu nedenle, tercümelere idrâb manasının yansıtılması gereklidir. Ancak, ilgili meallere bakıldığında; elli mealden Said ve Çoban’ıninde edatın varlığı hiç belli edilmezken, geriye kalan hiçbir

⁵⁶⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=39&ayet=19> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁷⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=39&ayet=19> (Erişim 31.03.2025).

⁵⁷¹ “Yeminde (bâ) esas olduğundan, bu harfin yerine geçtiğini söyleyen nahivciler bulunmaktadır. مَا أَبَا لِي أَفُنْتُ أَمْ / قَعُدْتُ (Kalksan da otursan da fark etmez.) cümlesinde tesviye görevindedir.” Bk. es-Sağır, *el-Edevâtü'n-Nahviyye fî Kutubi't-Tefsîr*, 176-180.

⁵⁷² Bk. Yaşar Koçak, “Nahivde Hemze”, *Şarkiyat Mecmuası* (16 Kasım 2011), 84.

⁵⁷³ Em-i Munkatı: Başında hemze olmadan gelen ‘أَمْ’ dir. Kendisinden sonraki kısmın öncesi ile ilişkisini kestiği için bu adı almıştır. Genellikle kendisinden önce mukadder bir hemze takdir edilir. “أَمْ يَمْلِكُ السَّمْعُ وَالْأَبْصَارُ” “Yahut kulaklarla gözlere mâlik olan kimdir? (el-Yunus 10/31) “Muttasıl em, diğer türüdür, o da hemze-i tesviyeden sonra gelir.”; “سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتُمْ أَمْ لَمْ تُنذَرُوا لَا يُؤْمِنُونَ” el-Bakara 2/6; Bk. Bulut, *Belagat-i Müyessera*, 84-88.

⁵⁷⁴ <https://osmanarpacukuru.wordpress.com/2013/07/12/sarf-nahiv-ve-belagat-bakimindan-%D8%A3hemze-ve-%D9%87%D9%8E%D9%84%D9%92hel-soru-edatları/> (Erişim 22.09.2024).

mealde ‘هَلْ’ edatının fonksiyonu dikkate alınmamış ve o, istifhâm hemzesi gibi değerlendirilmiştir. Nitekim karşımıza çıkan ifâdeler ancak; “yoksa/ ya da/ yahut/ veya” gibi kelimelerdir.⁵⁷⁵ Hâlbuki âyetin tercümesi, “*Sor onlara, hiç kör olan kimseyle gören kimse bir olur mu? Yahut kopkoyu karanlıkla aydınlık bir tutulabilir mi?*” yerine “De ki, ‘Kör ile gören hiç bir olur mu? Bilakis, karanlıklarla aydınlık hiç bir olur mu? Hayır, bilakis Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar mı buldular?’” olmalıydı.⁵⁷⁶

12. Temel ve yan anlam sorunsalına bir diğer misâl, şu ayette bulunmaktadır: “هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ”⁵⁷⁷ Âyetin başında bulunan ‘هَلْ’, ‘إِنَّ’ manası taşıdığı halde, olması gereken tercüme yerine, meallerde görülen tablo şudur: Sadece Diyânet (Eski), Çoban, İhsan Aktaş ve Yavuz meallerinde “*muḥakkak*” ve “*şüphesiz*” ifâdeleriyle, ‘هَلْ’in burada taşıdığı doğru mana yansıtılmıştır. Geriye kalan diğer tüm meallerde ‘هَلْ’e, “*Bunlarda, akıl sahibi olan için bir yemin (edilmeye değer hikmetler) vardır, değil mi? / Bunda, hıcr (akıl) sahibi için bir kasem var mıdır?*” tercümelerinde görüldüğü gibi ‘-mi, -mı’ soru eki olan temel manası verilmiştir, ya da “*Bu anılan şeylerde akıl sahipleri için yemin edilmeye değer şeyler vardır.*” tercümesindeki gibi ‘هَلْ’in varlığı hiçbir şekilde belli edilmemiştir.⁵⁷⁸

13. ‘مَنْ’ istifhâm edatı hem mâzî hem mûzârî fiille kullanılarak şart anlamı verebilir. Ancak, şart manası içeren “فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا” Artık kim tağutu (sahte tanrıları) reddeder de Allah’a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.”⁵⁷⁹ âyetinin mealleri incelendiğinde; elli mealden kırkında şart manasının yansıtıldığı, ancak on mealde “*O halde şeytânî güçlere ve düzenlere uymayı reddedenler ve Allah'a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam kulp olan İslâm'a tutunmuşlardır.*” şeklinde ‘مَنْ’in ism-i mevsûl olarak tercüme edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu âyet mealleri arasında dikkat çeken ve kanaatimizce meallerde bulunmaması gereken diğer bir husus ise âyetlerin kelimelerini karşılayan, ne eksik ne fazla bir tercüme yerine, özellikle Çoban

⁵⁷⁵ İdrâb: “Sözlükte çekinmek, kaçınmak, bir şeye ulaştıktan sonra ondan vazgeçmek anlamlarındadır. Belâgatta iki türdedir: İptâlî İdrâb: Önceki cümledeki hükmün iptal edilmesi ve devamındaki cümlenin ilk cümlenin aksine olması; İntikâlî İdrâb: Önce gelen cümlenin manasını ve ifade ettiği hükmü bozmadan, bir konudan daha önemli bir konuya geçişi ifade eder.” Bk. Fâdıl Sâlih es-Samarrâi, *Me’âni’n-Nahv* (Amman: Dâru’l-Fikr, 1420/2000), 3/257-258.

⁵⁷⁶ Yaşar Fatih Akbaş, “İstifhâm Edatlarının Soru Anlamı Dışında Kullanılması “Bakara Sûresi Örneği”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10-19 (Ocak 2023), 303.

⁵⁷⁷ el-Fecr 89/5.

⁵⁷⁸ Bk. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=89&ayet=5> (Erişim 08.10.2024).

⁵⁷⁹ el-Bakara 2/256.

mealinde parantez dahî kullanılmadan, neredeyse bir sayfa tutan pasajda uzun bir tefsir yapılmış olmasıdır.⁵⁸⁰ Yazılanlar her ne kadar âyetin bağlamına uygun olsa da, mütercim, kendi yorumlarını Allah (cc)’ın sözü gibi yansıtmamalı, mümkün olduğunca orijinal metne sadık kalmalıdır. Cümledeki haziflerden dolayı manayı yansıtabilmek için bir ekleme yapılması gerekliyse, ilave edilen kelimeler mutlaka parantez içine alınmalı, verilmek istenen mesaj daha iyi anlaşılın isteniyorsa, dipnotlarda açıklama yapılmalı ya da tefsir kitaplarına müracaat önerilmelidir. Takdir edilebilir ki, Kur’ân meali yazma sahası, insanların âyetlerin ifâdelerini aşarak kendilerinin konuşabilecekleri, ya da kendilerine has söz söyleme sanatlarını sergileyebilecekleri bir faaliyet alanı değildir.

14. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ. : Allah’ın kat kat fazlasıyla kendisine geri ödeyeceği güzel bir borcu Allah’a verecek olan kimdir?⁵⁸¹ âyetinde, ‘مَنْ’ istifhâmdır, mübtedâdır ve mahallen merfûdur. ‘ذَا’; sükun üzere mebnî ism-i işârettir, haber olduğu için mahallen merfûdur. ‘الَّذِي’ ‘ذَا’ dan bedel has ism-i mevsûl olup sükun üzere mebnîdir ve mahallen merfûdur. ‘يُقْرِضُ’, merfû muzârî fiildir, ‘مَنْ’ e dönen gizli zamiri ‘هُوَ’ dir. ‘اللَّهُ’ lafza-i celâli ‘عِبَادَ اللَّهِ’ takdîrindeki muzâfi hazfedilmiş mansub mef’ûlün bih, ‘قَرْضًا’ mansub mef’ûlün mutlaktır. ‘قَرْضًا’; ‘حَسَنًا’ in sıfatı olduğundan dolayı onun gibi mansubdur. ‘ف’, Fâ-üs sebebiyyedir. ‘يُضَاعِفُ’, en-i muzmera (gizli en) ile mansub muzârî; ‘هُوَ’ fâili takdîrî ‘اللَّهُ’ olan mef’ûlün bihtir.⁵⁸² Allah (cc)’ın soru sorup cevap beklemesi muhal olduğundan belâği yönden tecâhül-i ârif sanatı da içeren⁵⁸³ bu âyette, teşvik amaçlı olan mecâzî soru sözcüğünün aksettirilmesi gerekir. Ancak, beş mealde “Kim Allah’a güzel bir ödünç verirse, Allah ona kat kat fazlasını verir.” tercümesiyle ‘مَنْ’, şart edatı gibi yansıtılmıştır. Diğer yandan, Atalay: “Allaha güzel bir ödünç verene, o da kat kat çok verir.”; Çakır: “Allah, kendisi için yatırım yapanların sermayesini, kat kat fazlasıyla iade edecektir.”; Tefîk: “Şunlar ki Allâh Te’âlâya karz-ı hasen olarak ödünç virirler.”; Said: “Allâh’a güzel bir karzda bulunana Allâh o karzı ilâ nihâye taz’îf idecektir.”; Kuntman: “O kimse ki (Allah yolunda harcama yapmak suretiyle) Allah’a güzel bir borç verir.” şeklinde soru manasını ve sanatsal uslûbu hiç yansıtmadan tercüme yapmıştır.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=256> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁸¹ el-Bakara 2/245.

⁵⁸² Sâfi, *el-Cedvel*, 1/519.

⁵⁸³ <https://www.kuranseferberligi.com/Sayfa/38> (Erişim 08.11.2024).

⁵⁸⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=256> (Erişim 08.11.2024).

15. إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا : Hani bir vakit o babasına ve kavmine: ‘Sizin kendilerine tapınmakta olduğunuz şu heykeller de nedir?’ demişti.”⁵⁸⁵ âyetinde, Hz. İbrahim’in putları ve onlara tapınmayı aşığılaması söz konusudur, dolayısıyla soruda tahkir manası bulunmaktadır. Meallere bakıldığında, elli mealden yirmi ikisi “İbrahim bir gün babasına ve halkına: ‘Habire tapınıp durduğunuz bu heykeller de neyin nesi?’” tercümesiyle küçük görme anlamını yansıtabilmişken, yirmi sekizinde mananın “İbrahim, babasına ve milletine: “Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?” demişti.” şeklinde normal bir soru gibi aksettirildiği görülmektedir.⁵⁸⁶

16. بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ : Bilakis iki eli açıktır, nasıl infak etmek isterse öyle infak eder.”⁵⁸⁷ âyetine bakıldığında, bahsedildiği gibi, ‘كَيْفَ’, durum sormak için gelmemiştir, şart manası taşımaktadır. Kesret-i istiğmal (çok kullanım)den dolayı ‘كَيْفَ’li şart cümlesinden sonra gelen cevap cümlesi, çoğu kez hazfedilir. Ancak bu durum farkedilmeyerek ‘كَيْفَ’nin istifhâm için geldiği zannedilebilir. Bu âyette, cevabı hazfedilmiş ‘كَيْفَ’, önce gelen ‘يُنْفِقُ’ fiilinin delâlet ettiği ‘أَنْ يَنْفِقَ يَنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ’ takdîrindeki cümledir. Zeyd kalkarsa kalkarım.” örneğinde olduğu gibi.⁵⁸⁸ Bu mananın, âyetin meallerine yansıtılıp yansıtılmadığına gelince; otuz bir mealde “Dilediği gibi ihsan eder.”; on dört mealde “Nasıl dilerse öyle infak eder.” şeklinde Türkçe şart edatı eklenerek çeviri yapılmıştır ki, kanaatimizce bu tercüme daha uygundur. Tekin mealinde ise “Allah, sünneti, düzeninin yasaları içinde, iradesinin tecellisine uygun şekilde verir.” ifâdeleriyle, içeriği doğru ancak, âyetteki kelimeleri karşılamayan bir tercüme göze çarpmaktadır.⁵⁸⁹

17. أَنَّى : Allah kullandığında ‘nerede, ne zaman, nasıl’ anlamlarını içerir. “قَاتِلْهُمْ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ” : Allah kahretsin onları! Nerede çevriliyorlar!”⁵⁹⁰ âyetinde ‘أَيْنَ’, ‘أَنَّى’ anlamındadır. Ancak meallerin çoğunda “Nasıl da” kelimesi tercih edilmiştir.⁵⁹¹ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا : Ey Meryem! Bu sana

⁵⁸⁵ el-Enbiyâ 21/52.

⁵⁸⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=52> (Erişim 26.09.2024).

⁵⁸⁷ el-Mâide 5/64.

⁵⁸⁸ es-Sağır, el-Edevâtü’n-Nahviyye, 282; Sâfi, el-Cedvel, 3/402.

⁵⁸⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=5&ayet=64> (Erişim 08.11.1024).

⁵⁹⁰ el-Münâfikûn 63/4.

⁵⁹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=89&ayet=5> (Erişim 08.11.1024).

nereden?”⁵⁹² âyetinde ‘مِنْ أَيْنَ’ anlamındadır⁵⁹³ ve meallerde “nereden” kelimesi kullanılmıştır.⁵⁹⁴ Şart manasında kullanıldığında ise ‘أَنَّى’, ‘أَيْنَمَا’, ‘حَيْثُمَا’, ‘بَيْنَمَا’, ‘أَنَّى’ şart edatlarının anlamını karşılar. Bu edatın Ebû Hayyan’a göre cezmedici fonksiyonu da bulunmaktadır. “نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقِيمُوا لَأَنْفُسِكُمْ : Kadınlarınız sizin tarlanızdır; tarlanıza nasıl isterserseniz öyle varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olmak üzere güzel davranışlar) takdim edin.⁵⁹⁵ âyetinde ise şart cümlesindeki ‘أَنَّى شِئْتُمْ’, mahallen meczum mebnî mâzî fiildir ve şartın cevabı olan cümle ‘مَا تَقَدِّمُ’ ise mahzuftur. Sibeveyhî’ye göre ise hem ‘nasıl’ hem ‘nereden’ manalarını taşımaktadır.⁵⁹⁶ Âyetin meallerinde ise “dilediğiniz gibi, nasıl isterseniz, istediğiniz yerden/ istediğiniz gibi/ dilediğiniz şekilde/biçimde/ istediğiniz zaman/ nasıl ve ne zaman isterseniz öyle varın” şeklinde tercümeler görülmektedir.⁵⁹⁷ ‘أَنَّى’ nın şart manasında olduğu kabul edilirse, “nasıl ve nereden dilerseniz” tercümeleleri daha uygundur.

18. İstifhâm isimlerinin taşıdığı manalardan biri de, ‘أَنَّى لَهُمُ الدِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ’ : Nerede onlarda öğüt almak?”⁵⁹⁸ âyetinde görüldüğü gibi, istib’âd (uzak sayma)dır. Bu âyet, kendilerine gelen peygamberin tebliğinden yüz çeviren müşriklerin, onlardan öğüt alıp îman etme eyleminin imkânsızlığına delâlet etmektedir.⁵⁹⁹ Bu manayı ifâde edecek tarzda çeviri yapıp yapılmadığına gelince; Yirmi beş mealde “Onlar için bunu düşünüp öğüt almak nerede?” şeklinde cümlede istib’âd manasını yansıtabilmişken, diğer meallerde farklı tercümeler yapıldığı görülmektedir. Bayraklı: “Bu öğüt, kıyamet anında onlara ne fayda sağlar ki?”; ve Okuyan mealinde: “Bu hatırlamanın onlara ne yararı olabilir ki!” tercümeleri, okuyucuyu öğüt vermenin gereksizliği gibi bir yanlış anlamaya sevketmektedir. Kalan meallerde, manayı orijinal kelimelerden uzaklaşmadan verebilen tercümeler yapılamadığı görülmektedir.⁶⁰⁰

19. ‘وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا’ : Allah’ın kulu (Hz. Peygamber) kalkmış O’na dua ederken, neredeyse (cinler) onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.”⁶⁰¹ âyetinde ‘كَأَدَ’ edatına nasıl mana verildiğine bakıldığında durum şöyledir: Otuz beş mealde bu

⁵⁹² Âl-i İmrân, 3/37.

⁵⁹³ Kocabıyık, “İstifhâm Edatları”, 654.

⁵⁹⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=37> (Erişim 08.11.1024).

⁵⁹⁵ el-Bakara 2/223.

⁵⁹⁶ es-Sağır, el-Edevâtü’n-Nahviyye, 287.

⁵⁹⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=223> (Erişim 31.03.2025).

⁵⁹⁸ ed-Duhân 44/13.

⁵⁹⁹ Bulut, Belâgat-i Müyessera, 87.

⁶⁰⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=44&ayet=13> (Erişim 29.09.2024).

⁶⁰¹ el-Cîn 72/19.

edat manaya dâhil edilerek; “neredeyse çevresinde keçeleşiyor (kümeleşiyor)lardı/ neredeyse aşırı kalabalıktan dolayı birbirini ezeceklerdi/ neredeyse, onun üzerinde keçeleşecekler” şeklinde uygun tercümeler yapılmıştır. Ancak; on beş mealde “yığılmaya başladılar / etrafına üşüşüyorlar/ sınıksız oluyorlardı / hep birlikte etrafını telaşla kuşatırlardı/ toplanıp doluşurlardı.” şeklinde ibârelerle, edatın manasına yer verilmediği görülmektedir.⁶⁰²

20. قَالَوَا النَّ جَنَّتٍ بَالِحَقِّ قَدَبَحُوَهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونُ. : İşte şimdi gerçeği ortaya koydun, dediler ve bunun üzerine onu bulup kestiler, ama az kalsın/ neredeyse kesmeyeceklerdi.”⁶⁰³ Bu âyetin meallerine bakıldığında, sadece Bilmen tarafından; “Dediler ki: İşte şimdi hakikatı getirdin. Hemen onu (o sığırı bulup) boğazladılar. Halbuki (bunu) yapmağa asla yaklaşıyorlardı.”⁶⁰⁴ tercümesiyle ‘كَادُوا’ ya tam fiil anlamı verildiği görülmektedir.⁶⁰⁴

21. ‘عَسَى’ Allah (cc) hakkında tahkik ifade edebileceği gibi, muhatabın dilinden aktarıldığında hem kendini ilzam etmemek hem de onu umutla korku arasında bırakmak için ‘reca’ manasını yansıtır. “عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ” : Umulur ki Rabb’iniz size merhamet eder.”⁶⁰⁵ âyetinin mealleri incelendiğinde, mütercimlerin çoğunun ‘recâ’ manasını yansıttığı görülmüştür. Ancak Yüksel: “Rabbiniz size rahmet eder.”; İhsan Aktaş mealinde: “(Bundan sonra) elbette Rabbiniz size merhamet eder.” şeklinde tahkik manasını tercih edilmiştir. Ayrıca Çakır: “Rabb’iniz her an sizleri korumaya hazırdır.”; Çoban: “Rabbiniz size tekrar acır.” Okuyan: “Rabbiniz size merhamet edecektir.” Meallerinde, metnin aslında bulunmayan sîga ve kelimelere yer verilmiştir. Türk mealinde ise “Rabbinizin size merhamet etmesi yakındır.” şeklinde ‘عَسَى’, tam fiil kabul edilerek tercüme yapılmıştır.⁶⁰⁶

22. فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطِعُوا أَرْحَامَكُمْ” : Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız, öyle mi?”⁶⁰⁷ âyetinde, ‘ف’ isti’nâfiye, ‘هَلْ’ istifhâm harfi, ‘عَسَى’ teraccî fiili, muttasıl zamiri ‘عَسَى’nın ismi, mahallen merfû, ‘عَسَى’ nın haberi ‘أَنْ تُفْسِدُوا’ (masdar-ı müevvel), mahallen mansubdur. ‘إِنْ تَوَلَّيْتُمْ’, i’tiraziye cümlesi⁶⁰⁸ dir. ‘إِنْ’, iki muzari fiili cezme eden şart harfi, ‘تَوَلَّيْتُمْ’ mahallen

⁶⁰² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=72&ayet=19> (Erişim 09.11.2024).

⁶⁰³ el-Bakara 2/71.

⁶⁰⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=71> (Erişim 05.10.2024).

⁶⁰⁵ el-İsrâ 17/8.

⁶⁰⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=17&ayet=8> (Erişim 05.10.2024).

⁶⁰⁷ Muhammed 47/22.

⁶⁰⁸ ‘i’tirâz: Mana bakımından birbirine bağlı olan iki söz arasına veya sadece bir sözün içerisine, bir gaye için i’râbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir. İ’tirâz belâgatçılara göre “itnâb” yollarındandır.” Kanatbek Orozobekov, “Arapçada İ’tirâziye Cümlesi”, *İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2017), 182.

meccum şart fiili, şartın cevabı öncesinin delaletiyle mahzûf, ‘فِي الْأَرْضِ’, câr meccurdur ve ‘تُفْسِدُوا’ fiiline mütealliktir. ‘تُقْطِعُوا’, mansub muzârî fiildir, و atıf harfî ile ‘تُفْسِدُوا’ ye atfedilmiştir. ‘أَرْحَمَكُمْ’, isim tamlaması halinde mef’ûlün bihtir.⁶⁰⁹ Münâfıklara seslenen bu ayet-i kerimede ‘هَلْ عَسَيْتُمْ’ ifâdesi, onların davranışlarını ihbarî (haber verme) yapıdan, soru edatıyla istihbarî (haber alma) yapıya taşımıştır. Bu belâgî uygulama, ifâdeyi daha vurgulu hale getirmek içindir. Âyetteki ‘إِنْ تَوَلَّيْتُمْ’ ibâresi ‘yüz çevirmek’ anlamına geldiği gibi, “yönetimi üstlenmek” anlamına da gelmektedir. “Siz idâreyi ele alıp yeryüzünde bozgunculuk yaparsınız.” ihbârî ifâdesi, “Siz idareyi ele alıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayı ve akrabalık bağlarını parçalamayı mı umuyorsunuz?” şeklindeki bir soruyla, onları yaptıkları davranışları düşünmeye, insaflı davranmaya dâvet etmektedir. ‘فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ’ ifâdesinde kınamayı pekiştirmek için ‘iltifat sanatı’⁶¹⁰ kullanılmıştır. Âyette ayrıca, belâgatta tecâhül-i ârif olarak isimlendirilen “Bilmezlikten gelerek soru sorma yoluyla haber isteme üslûbu.”⁶¹¹ bulunmaktadır. ‘عَسَى’ kelimesi ile, bu sözcükten sonra gelen hususların gerçekleşmesi beklenir. “Yüz çevirdiğiniz takdirde, yeryüzünde bozgunculuk yapmanız, akrabayla bağı kesmeniz sizden beklenir mi?” Âyet tercüme edildiğinde ortaya çıkan anlam budur ancak, Allah (cc)’ın bir şeyi umması ya da o şeyin olmasını beklemesi gibi bir durum tasavvur edilemez. Zira O, olmuş ve olacak her şeyi bilmektedir. Allah(cc)’ın şânına yakışmayan ‘belki’ ve ‘umulur ki’ gibi fiiller, genelde muhatabın fiili olarak tefsir edilebilir. Bu nedenle “Yüz çevirdiğiniz/ yönetimi üstlendiğiniz takdirde, bölgede bozuculuk yapmış ve yakınlarınızla bağlarınızı paramparça etmiş olacağınızı düşünmüyor musunuz?” şeklinde bir anlamı barındırmaktadır. ‘عَسَى’ edatı, ‘tahkik (pekiştirme)’ içindir. “Eğer siz itaat ve cihattan yüz çevirir, savaştan ve savaş hukukunu uygulamaktan yüz çevirirseniz veya ümmetin idaresini üstlendiğinizde, câhiliye dönemindeki tüm âdetlerinize, zulüm, yağma, soygun, bozgunculuk, adam öldürme, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye gibi tüm kötülüklerinize dönmeniz sizden beklenmez mi?” sorusuyla, âyetin manası zımnen, “İmandan yüz çevirirseniz, tekrar yeryüzünde bozgunculuk yapmanızdan ve kan akıtmanızdan korkulur,

⁶⁰⁹ Sâfi, *el-Cedvel*, 13/228.

⁶¹⁰ “Lügatta eğmek, bükme, çevirmek anlamındaki ‘لَفَتْ’ den türeyen iltifât, bir şeyi yöneldiği taraftan başka bir tarafa çevirmektir. Belâgat terimi olarak; dinleyicinin ilgisini canlı ve dinamik tutmak için, sözü başka bir üslûba, ilk anlatımdan konuşma, hitâb ya da gıyâbî konuşmaya çevirmektir. Altı kısma ayrılır: Konuşma üslûbundan hitâb üslûbuna veya gıyâbî konuşmaya, hitâb üslûbundan konuşma üslûbuna veya gıyâbî konuşmaya ya da gıyâbî konuşmadan konuşma veya hitâb üslûbuna geçmek şeklinde altı kısma ayrılır.”; Mahcûb el-Hasen Muhammed, “Kur’ân-ı Kerim’de İltifât Sanatı, Faydaları ve Amaçları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Haziran 2013), 170-171.

⁶¹¹ Bk. Bulut, *Belâgat-i Müyessera*, 238.

fakat sizin böyle yapmanıza izin verilmeyecektir.” şeklindedir.⁶¹² Âyetteki ibâreyi, Hz. Ali ‘نُؤْتِنُكُمْ’ şeklinde okumuştur. Bu kıraate göre anlam, “Zalim mi zalim yöneticiler sizi göreve getirir, siz de onlarla beraber çıkıp onların sancağı altında yürür ve onların bozuculuğu ile bozuculuk yapar mısınız!?” anlamına gelir.⁶¹³ Yirmi bir mealde “Yönetimi üstlenseniz hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?” şeklindeki tercümelerle manadaki tahkik ve vurgunun yansıtılamadığı görülmektedir. Geriye kalan yirmi dokuz mealde “Demek siz iş başına geçecek olsanız, memlekette fesat çıkaracak ve akrabalık bağlarını keseceksiniz, öyle mi?” tercümesinde genel olarak mana ve vurgunun yansıtıldığı gözlenmektedir.⁶¹⁴

23. Şurû fiillerin ‘طَفِقَ’ dışında Kur’ân-ı Kerim’de câmid nakıs fiil olarak kullanımı görülmemektedir. : فَلَمَّا دَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ. Ağacın meyvesini tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerini cennet yaprakları ile örtmeye başladılar.”⁶¹⁵ Tercümeler incelendiğinde, bu âyet ve aynı olaydan aynı kelimelerle bahseden Tâ-Hâ 121. âyette, mütercimlerin bu fiile “başladılar/ koyuldular/ çalıştılar” sözcükleriyle mana verdikleri görülmüştür. Ancak, yukarıda verilen âyetin Çoban mealinde, “Ve onları aldattı böylece onlar yasaklandıkları kötülüğü/günahı işlediler ve yaptıklarının farkına varınca Rableri onlara: ‘Şeytan sizin apaçık düşmanınızdır’ dememiş miydim?” diye seslendi.” şeklinde “وَوَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ” kısmına tercümede yer verilmediği göze çarpmaktadır.⁶¹⁶

24. Diğer bir örnek: ‘لَيْسَ’ ile ilgili olarak, kendisinden sonra nekira bir isim geldiğinde umum ifade ettiği belirtilmişti. Bu kuraldan dolayı, tercümelerde nefy bağlamında gelen cins ismin ‘hiçbir’ ya da ‘herhangi bir’ kelimeleri ile, özellikle Kur’ân âyetlerinde ya da resmî, hukukî bir metinde tercümeyle yansıtılması önem arzeder. : لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ : Kâfirler için, onu hiçbir uzaklaştırıcı/ engelleyici/ savacak şey yoktur.”⁶¹⁷ âyetinin mealleri incelendiğinde; Parlıyan, Sağlam, Bayraklı, Diyânet (Yeni), Kur’ân Yolu, Demiryent, Çantay, Yorulmaz,

⁶¹² Sinan Yıldız, *et-Tefsîru’l-Münîr Adlı Tefsirinde Belâğat İlmi Uygulamaları* (İstanbul:İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 283.

⁶¹³ <http://ekitap.yek.gov.tr/urun/kessaf-tefsiri--takim-6-cilt-685.aspx?CatId=270> (Erişim 02.10.2024).

⁶¹⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=47&ayet=22> (Erişim 09.11.2024).

⁶¹⁵ el-A’râf 7/22.

⁶¹⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=22> (Erişim 06.10.2024).

⁶¹⁷ el-Gâşiye 88/2.

Kısa, Çoban, Esed, Çavdar, Kuntman, Yıldırım, Piriş mealleri dışında hiçbir mealde, ‘hiçbir’ kelimesiyle umûmiyet ifâdesinin yansıtılmadığı görülmektedir.⁶¹⁸

25. Taaccüb fiillerinin geçtiği bir âyette; “قُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْتُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا” : De ki: Onların ne kadar kaldığını en iyi Allah bilir. Göklerin ve yerin gaybı O’nundur. O ne kadar güzel görür, ne kadar güzel işitir. İnsanların Allah’tan başka hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur. Allah, hükmüne hiç kimseyi ortak etmez.”⁶¹⁹ buyurulmaktadır. Âyetin mealleri incelendiğinde, manzara şu şekildedir: Elli mealde büyük çoğunluğunun, hayret ve hayranlık ifâdelerini “O, ne güzel ve mükemmel görmekte ve ne güzel ve mükemmel işitmektedir/ O ne eşsiz bir görücü, ne eşsiz bir işiticidir/ O, ne mükemmel görendir/ O ne mükemmel işitendir!/ O’nun görmesi de duyması da ne muhteşemdir!” gibi ifâdelerle yansıttıkları görülmektedir. Özdemir mealinde: “Onu ne gördü ve işitti!” gibi anlamsız bir tercüme yapılmıştır. Tefvik: “Mugayyibâtı en ziyâde bilen ve en ziyâde gören ve işiden O’dur.” ifâdesiyle taaccub yerine ism-i tafdil manası vermiştir. İhsan Aktaş: “(Resulüm!) Sen (Ashab-ı Kehf) hakkında yalnızca onun (Allah’ın) söylediğini kendilerine göster ve duyur.” ifâdesiyle taaccüb sîgasını, emir fiil gibi düşünerek tercüme yapmıştır. Erhan Aktaş: “En iyi gören ve en iyi işiten O’dur!” şeklinde ilgili kısma ism-i tafdil manası vermiştir. Süleymâniye Vakfimeali: “O, görür(izler) ve dinler. Onlar için Allah ile aralarına koyabilecekleri bir dost(veli) da yoktur.” şeklindedir ve ‘hayret ifâdesi’ bulunmamaktadır. ‘Görür’ ve ‘dinler’ gibi yanlış bir tercüme yapıldığı gibi, âyetin kalan kısmında ‘onlar için araya koyabilecekleri veli yoktur’ denilerek, hem nefyden sonra gelmesi gereken umum ifadesine yer verilmemiş hem de cümleye orijinalinde olmayan ‘araya koyabilecekleri’ kelimesi eklenmiştir. Diğer mealler ise örneğin Yorulmaz: “Sen yalnızca Rabbinin sana söylediğine bak ve sadece Rabbin dinle. O mağara ashabını Allah’dan başka sahiplenip koruyacak kimse yoktur ve onlar hakkında vereceği hükme Allah, hiçbir kimseyi ortak etmez.” şeklinde taaccüb ifâdesine hiç yer vermemektedir.⁶²⁰

26. Benzer bir durum, bir başka âyette daha müşahade edilmektedir: “أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ” : يَا تَوَنَّا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ : Bize gelecekleri gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.”⁶²¹ âyetinin meallerinin çoğunda, “Neler görüp işitecekler, ne güzel işitir, ne güzel görürler, ne iyi işitip ne iyi görecekler, nasıl da apaçık işitecek ve görecekler” şeklinde, hayreti yansıtan manalar

⁶¹⁸ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=70&ayet=2> (Erişim 03.10.2024).

⁶¹⁹ el-Kehf 18/26.

⁶²⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=18&ayet=26> (Erişim 06.10.2024).

⁶²¹ Meryem 19/38.

verilmiştir. Ancak; bazı meallerde; “Bize geldikleri gün onları dinle ve seyret! Zalimler, o gün apaçık bir sapıklık içindedirler.” tercümeleriyle taaccübe hiç yer verilmediği bazılarında da “Bize gelecekleri gün, onları ne işitti ve gördü! Ama Zâlimler, o gün açık bir sapkınlık içindedir.” şeklinde anlamsız bir çeviri yapıldığı gözlemlenmektedir.⁶²²

27. تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ : Mutlak hükümrânlık sahibi olan Allah yüceler yücesidir ve O’nun her şeye gücü yeter.” âyetinin meallerinde; “ne yücedir/ mübarektir/ kutludur/ hayırlı ve bereketlidir/ bereket kaynağıdır/ tüm iyiliklerin de kaynağıdır/ şânı çok yücedir/ hayrı ve bereketi sınırsızdır.” şeklinde tercümeler görülmektedir.⁶²³

28. وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي : Kur’ân’da altı yerde geçmektedir.⁶²⁴ Bunlardan biri; “وَمَا يَنْبَغِي” Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah’tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır.”⁶²⁵ âyetidir. Bu kelime, meallerde temel anlamıyla karşılanmıştır.

29. وَيَكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ : Vay be! Demek gerçekten inkâr edenler felah bulamaz.”⁶²⁶ âyetinde, kırk üç mealde, “Vay be/ vah bize/ vay canına/ yazıklar olsun bize!” gibi ifâdeler kullanılarak edat tercümelere yansıtılmış ancak, geriye kalan yedi mealde “Demek nankörler iflâh olmuyormuş!” ifâdeleriyle anlam korunmuş olsa da, lafız olarak bulunan ‘وَيَ’ edatı karşılanmadan, sadece ‘demekki’ sözcüğünün kullanımı ile yetinilmiştir.⁶²⁷

30. فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ أَقْرَبُ أَكْتَابِيهِ : Amel defteri sağından verilene gelince, ‘Alın kitabımı okuyun.’ der.”⁶²⁸ âyetinin tercümelerinde ‘هَٰؤُلَاءِ’, ‘حُدُوا’ : alın’ manasındaki isim fiil, “alın/ gelin okuyun/ işte” şeklinde, meallere yansıtılmıştır. Ancak, Atalay mealinde; “Defteri sağından verilen kimse diyecektir ki: Okuyunuz defterimi” Said’de, “Bu kitâbı okuyunuz” şeklinde isim fiil yansıtılmadan tercüme yapılmıştır. Çakır mealinde ise, “Amel defteri sağdan verilenler: ‘hayat hikâyemi okuyun hadi’ diye sabırsızlanırken” şeklinde eksik ifâdeler bulunmaktadır.⁶²⁹

⁶²² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=19&ayet=38> (Erişim 08.10.2024).

⁶²³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=67&ayet=1> (Erişim 23.10.2024).

⁶²⁴ <https://kurankelimeleri.com/be/be-gayin-ye/> (Erişim 31.03.2025).

⁶²⁵ Yâsîn 36/69.

⁶²⁶ el-Kasas 28/82.

⁶²⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=28&ayet=82> (Erişim 09.11.2024).

⁶²⁸ el- Hâkka 69/19.

⁶²⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=69&ayet=19> (Erişim 12.10.2024).

31. “وَغَلَّقَتِ الْبَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ.”⁶³⁰ âyetinde ‘هَيْتَ : hadi gelsene’ anlamındaki isim fiil ‘هَيْتَ’ , Yüksel: “*Kapıları kitledi ve: ‘Tümüyle sana aidim’ dedi*”; Erhan Aktaş: “*Ve kapıları sıkıca kapatıp onu yanına çağırdı.*”; Baltacıoğlu “*Kapıları sınıksız kapadı. Ona ‘Ben seninim’ dedi.*” şeklindeki mealde yansıtılmamıştır. Diğer bir sorun; tamamı “وَرَاودَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْبَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ” olan âyetin Çoban mealinde, daha önce tespit edildiği gibi yine “*Evinde bulunduğu kadın Yusuf’un fiziğinden etkilenmiş, Yusuf’a karşı kalbinde duygular kabarmıştı. Büyük bir arzuyla Yusuf’la aşk yaşayarak cinsel ilişki kurmak istedi! Kapıları iyice kapattı! Yusuf’a kollarını açarak ‘Haydi gel!’ deyince; Yusuf “Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir. Bana güzel davrandı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!’ dedi.*” şeklinde, âyete aslında olmayan ibârelerin eklendiği görülmektedir.⁶³¹

32. ‘ب’ harf-i ceri, zâid olarak tahkik manasında, ‘لَيْسَ’ nin haberinde; “الَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ”⁶³² ve “وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ”⁶³³ âyetinde olduğu gibi, onun amelini yapan ‘مَا’ nın haberinde kullanılır.⁶³⁴ Ancak, bu âyetin meallerine bakıldığında; Gölpınarlı: “*Rabbin, kullarına zulmetmez kesin olarak.*”; Akgül, Demiryent, Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, Yakıt, İzmirli, Kısa, Kuntman, Öztürk, Piriş Yıldırım, Çakır, Okuyan, Kur’ân Yolu: “*Rabbin kullarına karşı asla zulmedici değildir.*”; Parlıyan, Türk: “*Rabbin kullarına kesinlikle haksızlık yapmaz.*”; Yavuz: “*Yoksa Rabbin, asla kullara zulmedici değildir.*”; Çantay: “*(Yoksa) Rabbin kullarına (zerrece) zulümkâr değildir.*”; Esed: “*Allah hiçbir zaman kullarına haksızlık yapmaz.*” tercümeleri dışında, tahkik manasının yansıtılmadığı gözlemlenmektedir.⁶³⁵

33. ‘مِنْ’ harf-i cerinin yan anlamlarından biri de “بَدَلَ : Bir şeyi diğerinin yerine koymak”dır. “وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ”⁶³⁶ âyetinin meallerinde, Yüksel, Özdemir, ve Tevfik’in : “*meleklerle çevirirdik/ kılardık.*”; Elmalılı (Orijinal); Erhan Aktaş, Yorulmaz, Esed ve İslamoğlu’nun: “*...gelen melekler yapardık*” şeklinde “dönüştürme”

⁶³⁰ Yûsuf 12/23.

⁶³¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=12&ayet=23> (Erişim 12.10.2024).

⁶³² et-Tin 95/8.

⁶³³ Fussilet 41/46.

⁶³⁴ Serhan, *Kâmusu'l Edevâtun-Nahviyyeti*, 45-46.

⁶³⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=41&ayet=46> (Erişim 16.10.2024).

⁶³⁶ ez-Zuhruf 43/ 60.

karşılığıyla tercüme yaptığı görülmektedir. Diğer yandan, Öztürk: “Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde size halef olacak melekler vücuda getirirdik.” Bilmen: “sizden yerde melekler yarattırdık.” şeklinde “yeniden yaratma” anlamı vermiştir. Diğer meallerde ise ‘bedel’ manası yansıtılmıştır.⁶³⁷

34. ‘مِنْ’ harf-i cerinin yan anlamlarından biri de ‘üstüne, üzerine, -de, -da, -e karşı’dır. “فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ : Şayet böyle yapmazsanız, Allah’a ve Resulüne karşı savaş açığınızı bilin”⁶³⁸ Bir önceki âyette, mü’minlere sakınma ve fâizden geriye kalanların bırakılması emredilmektedir. Hemen akabinde gelen bu âyetin mealleri incelendiğinde; Gölpınarlı: “Allah’la ve Peygamberiyle savaşa giriştiniz.”; Parlıyan, Tekin, Said, Kur’ân Yolu, Diyânet Vakfı, Yazır, İzmirli, Okuyan, Türk, Yıldırım, Bilmen: “Allah ve elçisi tarafından açılmış bir savaştan haberiniz olsun!”; Atalay: “Allah ile Peygamberi katından”; Yüksel, Yazır (Orijinal), Hayrat Neşriyat, Özdemir, Öztürk: “Böyle yapmazsanız ALLAH’tan ve elçisinden.”; Erhan Aktaş: “Eğer bırakmazsanız, o zaman Allah ve Resul’ünün size savaş açacağını bilin”; Çakır, Tevfik: “Eğer bunu yapmazsanız, Allah ve resulü ile savaşa hazır olun.” şeklinde tercümeler yapılmıştır.⁶³⁹ Bu meallerde edatın yan anlamı yansıtılamamıştır. Ancak geriye kalan meallerde uygun mananın verildiği görülmektedir.

35. ‘عِنْدَ’, ‘مِنْ’ : Yanında, katında” anlamlarında da kullanılır: “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا : Şüphesiz ki, inkâr edenlerin ne malları ne de evlâtları Allah katında kendilerine bir fayda sağlayacaktır.”⁶⁴⁰ âyetinin doğru tercümesi için meallere bakıldığında görülen tablo şudur: Akgül, Parlıyan, Bayraklı, Diyânet (Eski-Yeni), Yüksel, Kur’ân Yolu, Hayrat Neşriyat, Baltacıoğlu, Okuyan, Çelik, Esed, Ateş, Fırat, Öztürk, Piriş: “Onların ne malları, ne de çocukları, Allah’a karşı kendilerini hiçbir şekilde koruyamayacaktır.” cümlesine benzer tarzda çevirilerle edata “-e karşı” manası verirken; Tekin, Bulaç, Varol, Yavuz, Demiryent, Özdemir, İslamoğlu, Çakır, Türk, Tevfik, Süleymâniye Vakfı, Şimşek, Sağlam, Atalay ve Yazır: “Kâfirlerin ne malları-servetleri, ne evlâtları Allah’tan gelecek azabı asla engelleyemeyecektir.” ibâresine benzer şekilde cümlelerle, edata ‘-den,-dan ’manası vermiştir. Geriye kalan mütercimlerin, “huzurunda, katında, nezdinde” kelimelerini kullanılarak daha doğru ve anlaşılır tercümeler sundukları görülmektedir. Çoban mealinde: “Şüphesiz inkâr edenlere malları evlatları hesap gününde

⁶³⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=43&ayet=60> (Erişim 17.10.2024).

⁶³⁸ el-Bakara 2/279.

⁶³⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=278> (Erişim 17.10.2024).

⁶⁴⁰ Âl-i İmran 3/10.

yarar sağlamaz. *İnkâr edenler ateşin yakıtıdılar.*” ilgili kısımda, “hesap gününde” şeklinde bir ekleme ile lafza sadık kalınmadan mana yansıtılmaya çalışılmıştır.⁶⁴¹

36. ‘عَنْ’ harf-i ceri, “ب : ile” manasındadır: “وَمَا يَنْطِقُ عَنْ الْهَوَىٰ : O kendi hevasıyla konuşmaz.”⁶⁴² Bu âyette, meallerin büyük çoğunluğu edatı, “O, kendi heva ve hevesinden hiçbir şey konuşmaz.” tercümesiyle, temel manası olan (-den, -dan) ekiyle karşılamıştır. Diğer bir tercüme “O (Peygamber) keyfine göre konuşmaz.” şeklindedir. Sadece Diyânet (Yeni) ve Yorulmaz meallerinde yan anlam “ile” manasıyla tercüme yapılmıştır.⁶⁴³ Her ne kadar mana aynı kapıya çıksa da harfî tercümenin meallerde gözetilmesi gerekir.

37. ‘عَلَى’ harf-i ceri, “عَنْ، مِنْ : -den, -dan” anlamında da kullanılır: “الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ : Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler.”⁶⁴⁴ âyetinin meallerine bakıldığında; Elmalılı (orijinal): “Ki nâs üzerinden kendilerine ölçtükleri zaman tam basarlar.” tercümesiyle edata ‘üzerinden’ manasını; Özdemir: “Onlar İnsanlar’a tarttıkları zaman tam ölçü tutuyorlar.” çevirisinde “إِلَى : -e,-a” manasını; Bilmen: “O kimseler ki, nâs aleyhine ölçtükleri zaman tam ölçer alırlar.” diyerek ‘aleyhine’ temel manasını vermiştir. Erhan Aktaş: “Onlar, alırlarken tam olarak ölçer, tartarlar.”; Çoban: “Onlar kendi çıkarlarına olduğu zaman hakka hukuka uyulmasını isterler.”; Yıldırım: “Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar.” şeklinde lafzen kelimeleri yansıtmadan, manayı vermeye yönelik tercüme tercih ettikleri görülmektedir.⁶⁴⁵

38. ‘عَلَى’ , “عِنْدَ : -de, -da, yanında, katında” anlamında da kullanılır. “وَلَهُمْ عَلَى ذَنْبٍ : Onların katında bir suçum var.”⁶⁴⁶ Bu âyetin mealleri incelendiğinde, edatın yan manasının meallerin büyük çoğunluğunda yansıtılamadığı görülür: Gölpınarlı, Sağlam, Bayraklı, Diyânet (Yeni), Yakıt: “*Ve bir de onlara karşı suçum var*”; Tekin: “*Hem onların bana isnat ettikleri bir suç var.*”, Varol, Hayrat Neşriyat, İhsan Aktaş, Yorulmaz, Kısa, Çavdar, İslamoğlu, Ateş, Fırat, Öztürk, Piriş: “*...onların benim aleyhimde bir suç (davaları) var.*”; Bulaç: “*...onların bana karşı (davasını savunacakları bir cinayet) suçu(m) var.*”; Yavuz: “*...onların üzerimde bir kısas davası var.*”; Atalay: “*Benim orda bir suçum var.*”; Elmalılı (Orijinal): “*Hem onlara üzerinde bir günah var.*”; Çantay, Özdemir, Esed, Yıldırım: “*Hem onların benim aleyhimde bir suç (davaları) da var.*”; Baltacıoğlu: “*Onlar bana bir suçumu ödetmek de istiyceklerdir.*”;

⁶⁴¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=10> (Erişim 17.10.2024).

⁶⁴² en-Necm 53/62.

⁶⁴³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=53&ayet=3> (Erişim 18.10.2024).

⁶⁴⁴ el-Mutaffifin 83/2.

⁶⁴⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=83&ayet=2> (Erişim 18.10.2024).

⁶⁴⁶ eş-Şuarâ 26/14.

İzmirli: “Yâ Rab! Korkarım ki onlar beni yalana çıkarırlar.”; Tefîk: “Kavm-i Fir'avn'ın benim üzerimde intikâm idecekleri bir günâh vardır.”; Bilmen: “Ve hem onlar için benim üzerimde bir suç da var.” şeklinde mana verilirken, edatın yan manasından yararlanılamadığı için tercümelerde anlatım bozuklukları ve lafzı yansıtmayan ibâreler görülmektedir.⁶⁴⁷

39. ‘فِي’ harf-i ceri, “مَعَ : birlikte” anlamında da kullanılmaktadır. “قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ : Sizden önce gelip geçen ümmetlerle birlikte siz de girin ateşe dedi.”⁶⁴⁸ âyetinin meallerine bakıldığında ‘beraberlik’ anlamını yansıtanlar olduğu gibi; “Sizden önceki ümmetlerin bulunduğu ateşin içine girin.”; “Allah, kıyamette kâfirlere: -sizden önce insan ve cinden gelip geçen ümmetlerin bulunduğu ateşin içine girin, buyuracaktır.”; “Sizden önce gelip geçen insan ve cin toplumları içinde ateşe girin der.”; “Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!” şeklinde tercüme yapanlar da görülmektedir.⁶⁴⁹

40. ‘لِ’ harf-i cerinin “عَلَى : -e, -a, üstünde, üzerinde” anlamları da bulunmaktadır. “أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ : Lânet onlara kötü varış onlarıdır.”⁶⁵⁰ âyetinin meallerinin büyük bölümünde, ‘لِ’ edatına, temel manalarından olan sahiplik anlamı verilerek: “Onlar için hem lanet, hem de kötü barınak vardır.” şeklinde tercüme yapıldığı görülmektedir.⁶⁵¹

41. Harf-i cer olan ‘كَ’nin yan anlamlarından biri de, ‘تَعْلِيل’/ (sebepe, gerekçe) bildirmesidir. “وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ : Ve (O) sizi hidâyete erdirdiği için, O’nu zikredin!”⁶⁵² Bu âyetin meallerinde gözlenen durum şudur: Yirmi üç mealde “O, sizi nasıl doğru yola yöneltip-ilettiyse, siz de (ibadet ve itaatle) O’nu anıp hatırlayın.” cümlesine, benzer tarzda çevirilerle edatın ta’lil manası yansıtılmıştır. On dört mealde, “Onu, size gösterdiği gibi zikredin.”; Parlıyan: “...size doğru yolu gösteren bir ilah olarak tanıyın.”; Tekin: “...mükellefiyetleri yerine getirerek, dinini, kitabını ve sünneti anlatarak onu zikredin.”; Atalay: “...onu anın ki, önceden sapıtmış idiyse de, size doğru yolu gösterdi.”; Baltacıoğlu: “...sizi doğru yola nasıl ilettiğini anın.”; Yakıt, Esed, Okuyan: “O’nu size doğru yolu gösteren biri olarak

⁶⁴⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=26&ayet=14> (Erişim18.10.2024).

⁶⁴⁸ el-A‘râf 7/38.

⁶⁴⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=38> (Erişim19.10.2024).

⁶⁵⁰ er-Ra’d 13/25.

⁶⁵¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=40&ayet=52> (Erişim 19.10.2024).

⁶⁵² el-Bakara 2/198.

anınız.”; Çakır: “...sizi nasıl da düze çıkardığını düşünün.”; tercümelerinde edatın yan anlamının bilinmediği ya da görülemediği ortaya çıkmaktadır.⁶⁵³

42. ‘حَتَّى’ harf-i cerinin “إلى: -e kadar” manası bulunmaktadır. “ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ” : *Sonra, bütün o delilleri görmelerinin ardından mutlaka onu bir zamana kadar zindana atmaları kendilerine uygun geldi.*⁶⁵⁴ âyetinin meallerine bakıldığında, görülen şu ki; kırk sekiz mealde ‘belli bir süre/ bir süreye kadar’ sözleriyle edat ve doğru anlamı tercümelere aktarılmış ancak; Yakıt: “Sonra onlar, Yûsuf’un suçsuzluğu hakkındaki delilleri [âyât] gördükleri hâlde, yine de onu zindana atmayı uygun buldular.” Çoban: “Yusuf’un suçsuz olduğunu bildikleri halde toplumdaki dedikoduları önlemek için zindana gönderdiler. Maksatları kadını aklayıp toplumdaki onurlarını kurtarmaktı.” meallerinde ‘حَتَّى حِينَ’ ifâdesi yansıtılmamıştır.⁶⁵⁵

43. ‘حَتَّى’nın başka bir kullanımı, kendisinden sonra gizli bir ‘أَنْ’ ile mansublaşmış muzârî bir fiille gelmesi ve “إلى أَنْ: -yinceye kadar” anlamı taşımasıdır. “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” : *Ve sana yakîn gelinceye kadar, Rabbine ibadet et.*⁶⁵⁶ âyetinde ‘gelinceye kadar’ anlamı meallerin çoğunda karşılanmış, ancak Ateş mealinde : “Ve Rabbine kulluk et ki sana yakın gelsin (kesin bilgiye eresin)!”; Yüksel’de: “Rabbine kulluk et ki kesin bir inanca sahip olasın.”; Özdemir’de: “Sana Yakîn/ Kesin Bilgi-İnanç gelmesi için rabbine kulluk et!” tercümeleriyle ‘hattâ’ya ‘كَيْ : mek için’ anlamı verilmiştir. Said mealinde ise: “Husûli muhakkak olan şey vukû’ bulmazdan evvel rabbine ‘ibâdet it.” cümlesinde görüldüğü üzere ‘حَتَّى’ ya ‘قَبْلَ’ manası verilmiştir.⁶⁵⁷

44. ‘أَنْ’ nasbedici edatının kullanımı ile ilgili olarak, mu’rab olan muzârinin ve mutasarrıf olan mâzî fiilin önüne geldiği bilindiği gibi Zemahşerî gibi bazı dil alimleri en’li mastarın zaman zarfı olarak gelebileceğini de belirtir: “وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسْلَمَةٌ” : *Kim bir mü’mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü’min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.*⁶⁵⁸ Bu âyette ‘إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا’ kısmı, ‘إِلَّا حِينَ يَتَصَدَّقُونَ’ takdîrinde zaman zarfı konumunda gelmiştir.⁶⁵⁹ Zaman zarfı konumunda

⁶⁵³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=198> (Erişim 17.10.2024).

⁶⁵⁴ Yûsuf 12/35.

⁶⁵⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=12&ayet=35> (Erişim 13.10.2024).

⁶⁵⁶ el-Hicr 15/99.

⁶⁵⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=15&ayet=99> (Erişim 13.10.2024).

⁶⁵⁸ en-Nisâ 4/92.

⁶⁵⁹ es-Sağîr, el-Edevâtü’n-Nahviyye, 382-383.

gelen mastarın manasını sadece, Külünkoğlu: “*Bir mü’mini yanlışlıkla öldürenin, bir mü’min köleyi azat etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadığı sürece ona diyet ödemesi gerekir.*”; Diyânet (Eski): “*Bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça...*”; Diyânet (Yeni) ve Çoban’ın “*...bağışlamadıkları sürece...*” ibâreleriyle tercümelerinde yansıttıkları görülmektedir.⁶⁶⁰

45. عَلَّمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى : Sizden mutlaka hastaların olacağını bildi.”⁶⁶¹ Bu âyetteki ‘أَنَّ’ in, ‘en-i muhaffefe’ olduğu göz önünde bulundurularak ilgili mealler incelendiğinde, “*Bilmiştir ki sizden hastalar bulunabilir.*”; “*Allah içinizden zaman zaman hastalar olacağını bilir.*”; “*Allah içinizden hasta olanları biliyor.*” şeklinde tercümeler görülmekte, ‘أَنَّ’ nin te’kid manasının elli meal içinden sadece Çantay’da: “*Allah muhakkak bilmiştir ki içinizden hasta (lanan) lar olacak.*” çevirisi ile yansıtıldığı gözlenmektedir.⁶⁶²

46. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ : Şüphesiz bu onların iman edip sonra inkâr etmeleri dolayısıyladır. Bu yüzden kalplerine mühür vuruldu. Artık onlar anlamazlar.”⁶⁶³ âyetinde, sadece Gölpınarlı: “*Bu da, hiç şüphesiz, inandıklarından sonra kafir olduklarındandır; derken Allah, gönüllerini mühürlemiştir; gerçekten de onlar, anlamayan bir topluluktur.*”; ve Hayrat Neşriyat: “*Bu, şübhesiz onların îmân edip sonra inkâr etmeleri yüzündendir; bunun üzerine kalpleri mühürlenmiştir; artık onlar (hakı) anlamazlar.*” şeklindeki tercümeleriyle ‘أَنَّ’ nin te’kid manasını yansıtarak tercüme yapmışlardır.⁶⁶⁴

47. فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا : Şüphesiz, her güçlükle beraber bir kolaylık vardır.”⁶⁶⁵ âyetinde, bazı meallerde ‘إِنَّ’ ile başlayan âyetlerin te’kid manası karşılanmamıştır. Bu âyette de, Atalay: “*Her güçlüğü bir kolayı var.*”; Said: “*Müşkilin yanında âsân vardır.*”; İzmirli: “*Her güçlükle beraber kolaylık vardır.*”; Çakır: “*Her yokuşun bir inişi olduğu gibi.*” ve Şimşek’in: “*Zorlukla beraber kolaylık vardır.*” şeklindeki tercümeleriyle, te’kid manasını yansıtmadıkları görülmektedir.⁶⁶⁶ Modern metinlerde, ‘إِنَّ’ nin ‘kuşkusuz ki, muhakkak ki’ gibi ifaedelerle cümlelere eklenmediği bir vâkıâdır, buna gerek te yoktur. Ancak, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinde, ‘pekiştirme anlamı’ tercümelere dâhil edilmelidir.

⁶⁶⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=4&ayet=92> (Erişim 26.10.2024).

⁶⁶¹ el-Müzzemmil 73/20.

⁶⁶² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=73&ayet=20> (Erişim 27.10.2024).

⁶⁶³ el-Münâfikûn 63/3.

⁶⁶⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=94&ayet=5> (Erişim 29.10.2024).

⁶⁶⁵ el-İnşirâh 94/5.

⁶⁶⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=94&ayet=5> (Erişim 29.10.2024).

48. مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمٌ ، “لَكِنَّ” nasbedici edatıyla ilgili olarak , Muhammed, sizden hiçbirisinin babası değildir. Fakat Allah’ın rasûlüdür ve peygamberlerin sonuncusudur.”⁶⁶⁷ âyeti incelendiğinde, Diyânet (Eski), Said, Çakır, Yorulmaz: “*Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur.*”; Türk, Şimşek ve Öztürk meallerinde: “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirisinin (gerçek) babası değildir; O sadece, Allah’ın elçisi ve Peygamberlerin sonuncusudur.*” şeklinde tercümelerle, edatın lafzî çevirisine yer verilmediği görülmektedir.⁶⁶⁸

49. قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ ، “لَيْتَ” ile ilgili; Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Karun’a verilenin benzeri bizim de olsaydı!”⁶⁶⁹ âyetinin tüm mealleri incelendiğinde; Diyânet (Eski): “*Dünya hayatını isteyenler: Karun’a verildiği gibi bizim de olsa*” şeklinde edatın lafzî çevirisine yer vermediği, Öztürk’te ise: “*Ah, Karun’a verilenin bir benzeri bize de verilseydi.*” şeklinde ‘ah’ sözcüğüyle, temennî manasının karşılandığı görülmektedir.⁶⁷⁰

50. فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ ، Şu halde Allah’tan sakının umulur ki, O’na şükredebilesiniz.”⁶⁷¹ âyetinin tercümelerinin “*Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.*” ve “*Artık siz de Allah’tan sakının da şükredenlerden olun.*” şeklinde yapıldığı, teraccî anlamında kullanılmasına rağmen, ‘لَعَلَّ’ edatının lafzî çevirisinin yapılmadığı ve neden sonuç bağlacı olarak yansıtıldığı görülmektedir.⁶⁷²

51. لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ،⁶⁷³ âyetinin meallerinde “*hiçbir/ herhangi bir*” anlamının yansıtılmadığı görülmektedir. Elli mealden kırk dokuzu genel olarak: “*Dinde zorlama yoktur.*” şeklinde tercüme verirken, sadece Çavdar mealinde: “*Dinde zorlamanın/baskının hiçbir şekli yoktur.*” tercümesiyle, bu edatın manasına ait detay yansıtılmıştır.⁶⁷⁴

52. وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ، “كَانَ” ile ilgili ⁶⁷⁵ âyetinin mealleri incelendiğinde, ‘كَانَ’ nin hem ‘-idi’, hem de ‘oldu’ manalarıyla yansıtıldığı görülmektedir. Bu nüans önemlidir, çünkü yeryüzünde İblis’ten önce de bir takım kâfir

⁶⁶⁷ el-Ahzâb 33/40.

⁶⁶⁸ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=33&ayet=40> (Erişim 30.10.2024).

⁶⁶⁹ el-Kasas 28/79.

⁶⁷⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=28&ayet=79> (Erişim 31.10.2024).

⁶⁷¹ Âl-i İmrân 3/123.

⁶⁷² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=123> (Erişim 31.10.2024).

⁶⁷³ el-Bakara 2/256.

⁶⁷⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=256> (Erişim 31.10.2024).

⁶⁷⁵ el-Bakara 2/34.

cinlerin bulunduğu bilgisi tefsirlerde yer aldığı gibi, İblis'in bu cinsten olduğu için Hz. Âdem'e saygı ve hürmet gösterme maksadıyla emredilen secdeden kaçındığı, bu mevzûnun ise “كَانَ مِنَ الْجِنَّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ” : O ise cinlerden olduğu için Rabbinin emrinden çıkmıştı.”⁶⁷⁶ âyetiyle desteklendiği belirtilmiştir.⁶⁷⁷ Şeytanın meleklerden mi, cinlerden mi olduğu konusu tartışılmış olsa da, cumhurun kanaati, şeytanın cinlerden olduğudur. Çünkü melekler, sadece Allah(cc)'a itaat eden nurânî varlıklar olduğu halde, cinler, itaat veya isyan etme özgürlüğüne sahip varlıklardır. Bununla beraber, İblis'in âlim bir cin iken, kibri ve isyânı sebebiyle sonradan kâfir olduğu kanaati de kabul görmektedir.⁶⁷⁸ Bundan dolayı, meallerde ‘كَانَ’ için, daha çok ‘صَارَا’ gibi ‘dönüşmek’ manasının tercih edildiği görülmektedir. Nitekim, Atalay, Elmalılı (Orijinal), Erhan Aktaş, Çantay, İzmirli'nin: “O ise dayatmış, kibirlenmek istemişti. (Zâten de) o kâfirlerdendi.” şeklinde, kendisinden sonra gelen cümlelerin devam ve süreklilik ifâde etmekle birlikte, geçmiş zamanla birleşen manasını tercih ettiği, geriye kalanların ise ‘dönüşme’ manasında tercüme yaptığı gözlenmektedir.⁶⁷⁹

53. ‘لَعَلَّ’, günlük dilde ‘umulur ki, ümit edilir ki, belki, keşke... olsa’ anlamlarına gelirken, Kur’ân’da Allah hakkında kullanıldığında, ‘tahkik/kesinlik’ ifade etmektedir. Mâlumdur ki, sözün sahibi her dilediğini yapma kudretine sahip Allah (cc)’tır ve O’nun tarafından söylenen söz, zanna mahâl bırakmaz.⁶⁸⁰ Buna binâen, “وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ”⁶⁸¹ âyetinde ‘لَعَلَّ’ edatına, muhatab üzerinden düşünüldüğünde ‘umulur ki, belki’ şeklinde mana verilebilir, ancak tahkik manası da yansıtabilir. Mealler incelendiğinde, Akgül, Bulaç, Yavuz, Atalay, Yazır, Çelik, Özdemir, Fırat meallerinde: “Umulur ki esirgenmiş olur./ Umulur ki size merhamet edilsin.” şeklinde ‘reca/umut’ manasının tercih edildiği görülmektedir. Kalan meallerde, “Kur’ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin.” şeklinde, kanaatimizce burda daha uygun olan tahkik manasının yansıtıldığı görülmektedir.⁶⁸²

54. حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۚ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ ۚ : “Nihâyet o kâfirlerden birine ölüm geldiği zaman şöyle der: ‘Rabbim, ne olur, beni hayata geri döndür! Ta ki, boşa geçirdiğim dünyada iyi iş (ve

⁶⁷⁶ el-Kehf 18/50.

⁶⁷⁷ <http://ekitap.yek.gov.tr/urun/kessaf-tefsiri--takim-6-cilt-685.aspx?CatId=270> (Erişim 06.11.2024).

⁶⁷⁸ <https://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=2&tTafsirNo=15&tSoraNo=2&tAyahNo=34&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=1> (Erişim 06.11.2024).

⁶⁷⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=34> (Erişim 06.11.2024).

⁶⁸⁰ Kılıçarslan, “Kur’ân-ı Kerim’deki Temennî Edatları”, 22-23.

⁶⁸¹ el-A‘râf 7/ 204.

⁶⁸² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=204> (Erişim 20.11.2024).

hareketler) yapayım. Ne mümkün! Gerçekten bu, yalnızca kendisinin söylediği bir sözdür. Onların önlerinde, diriltilip kaldırılacakları güne kadar bir engel (berzah) vardır.”⁶⁸³ Âyetteki ‘لَعَلِّي’, şek ifâde etmediğinden ‘belki’ anlamına gelmemektedir. Zîra, Allah’ın peygamberleri aracılığıyla haber verdiği tüm gerçeklik apaçık ortaya çıkmış, artık insanın bulunduğu o süreçte hiçbir zanna yer kalmamıştır. Bu nedenle, “*Beni geri gönderin, belki salih ameller işlerim*” şeklinde bir tercüme yapılması doğru değildir. Ancak; mealler incelendiğinde; Gölpınarlı, Parlıyan, Diyânet (Eski), Elmalılı (Orijinal), Yakıt, Çelik, Özdemir, Okuyan, Çavdar, Sağlam, Bilmen, Süleymâniye Vakfı, Piriş tercümelerinin “*Belki de yararlı bir iş yaparım / Belki iyi işler işlerim*” şeklinde, ‘لَعَلَّ’ edatına ‘belki’ manası verdikleri görülmektedir. Diğer meallerde ise âyetin delâlet ettiği gerçekliğe uygun tercüme yapılmıştır.⁶⁸⁴

55. ‘قَدْ’ tahkik edatının yan manalarından biri de ‘çokluk’tur. “قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ” : Rasûlüm! Biz, kıbleyle alakalı vahiy ümidiyle yüzünü sık sık göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyoruz.”⁶⁸⁵ âyetinde ‘çokluk/ sıklık’ manası öne çıkmaktadır. Zira, Hz. Peygamber (sav), ivedilikle Yahudilerin kiblesinden ayrılıp, Hz. İbrâhim’in kiblesi olan Kâbe’ye yönelmek istiyordu. Bu arzuyla, sık sık yüzünü göğe doğru çevirirerek kiblenin değiştiğini haber veren vahyin gelmesini bekliyordu. Allah (cc), onun bu beklentisini boşa çıkarmadı ve yukardaki âyetle onu müjdeledi.⁶⁸⁶ Âyette, Hz. Peygamber (sav)’in bu beklentisine bağlı olarak, göğe bakışının çokluğunu ifâde eden kelime ‘قَدْ’ edatıdır. Meallerde mananın doğru yansıtılıp yansıtılmadığına gelince; Gölpınarlı, Parlıyan, Tekin, Varol, Yavuz, Bayraklı, Said, Diyânet (Eski), Kur’ân Yolu, Diyânet Vakfı, Yüksel, Yazır, Yazır (Orijinal), Erhan Aktaş, Hayrat Neşriyat, Yorulmaz, Baltacıoğlu, Yakıt, Çelik, Özdemir, Çoban, Türk, Çavdar, İslamoğlu, Fırat, Yıldırım, Ateş, Tefik, Piriş, Şimşek meallerinde ‘sıklık’ manasına yer verilmemiş, Bilmen mealinde, ‘muhakkak’ ifâdesi kullanılmış, yani edat ‘tahkik’ manasında takdir edilmiş, geriye kalan on dokuz mealde edatın anlamı doğru yansıtılmıştır.⁶⁸⁷

56. ‘إِنَّ’ edatı, ‘لَنْ’ manasına da gelebilmektedir. “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ” âyetinde ‘إِنَّ’ manasındadır.⁶⁸⁸ “Şüphesiz ki, muhakkak, kuşkusuz, kesinlikle” kelimeleriyle tercüme

⁶⁸³ el-Mü’minûn 23/99-100.

⁶⁸⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=23&ayet=100> (Erişim 20.11.2024).

⁶⁸⁵ el-Bakara 2/144.

⁶⁸⁶ <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/144-ayeti-tefsiri> (Erişim: 31.03.2025).

⁶⁸⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=144> (Erişim 21.11.2024).

⁶⁸⁸ Serhan, *Kâmûsu'l-Edevâtun-Nahviyyeti*, 50.

edilmesi gerekir. Tercümelere bakıldığında; yirmi yedi mealde “ama/ fakat/ doğrusu/ hayır hayır/ aksine/ gerçekte/ belki/ aslında/ ama nerde” gibi kelimeler kullanıldığı, on sekiz mealde edatın varlığının görmezden gelinerek, manaya yansıtılmadığı görülmektedir. İhsan Aktaş mealinde, “İnkâr etmiş olanlar, (iddia ettiklerinin) aksine bir gurur ve tefrika içindedirler.” şeklinde bir tercüme yapılmıştır. Sadece Akgül mealinde, “(Kesinlikle) O inkârcı nankörler (ve isyan içindeki gafiller boş) bir büyükleme (kof bir izzet ve böbürlenme) ve (Hakk’tan ayrılıp) bölünme (şikak ve nifak) içindedirler.” tercümesi ile, edatın manası parantez içinde de olsa doğru bir şekilde yansıtılmıştır.⁶⁸⁹

57. Amel etmeyen te’kid edatlarından biri de ‘lâm’ül ibtidâ’ olan ‘لَ’ edatıdır. Nitekim; “لَا تَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ : Kesinlikle onların kalplerindeki korku, Allah korkusundan fazladır.”⁶⁹⁰ âyetinde görülen ‘لَ’, manayı pekiştirir. Zîra burada münafıkların, Yahudiler’le birlikte açıkça müminlere karşı savaşmaları durumunda, mü’minler tarafından ezilecekleri düşüncesiyle taşıdıkları endişeden, bu endişe ve korkunun Allah korkusuna baskın çıkmasından bahsedilmektedir. Ancak bu âyetle ilgili otuz yedi mealde, edatın varlığı görmezden gelinmiş, geri kalan meallerde “mutlaka/ andolsun ki/ kesinlikle/ gerçekten/ elbette” gibi ifâdelerle mana karşılanmıştır.⁶⁹¹

58. ‘لَا’ edatı zâid olarak geldiğinde, cümleye tahkik anlamı katar. Ancak hazfi câizdir, manayı değiştirmez ve yeminden önce gelmesi, onun zâid oluşunu gösterir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu halde beş âyet bulunmaktadır. Yeminle başlayan bu âyetlerden biri, “فَلَا أَقْسِمُ بِالْخَنَسِ : Hayır, Gece dönüp durana yemin ederim!”⁶⁹² âyetidir. ‘لَا’ nın tercümelerdeki durumuna gelince; on sekiz mealde “Hayır, hayır!/ Yoo / Hayır/ Artık hayır” şeklinde manaya yansıtılmış, İslamoğlu’nda âyet başında, “Bundan ötesi yok!” Tekin’de “Başka söze gerek yok.” ifâdelerine yer verilmiştir. Aslında kasemden önce gelen bu ‘لَا’, yemini pekiştirmektedir. Bu nedenle, Akgül mealindeki “Kesinlikle kasem ederim” ifâdesi de, bu özelliği yansıtmaktadır. Gölpınarlı, Yavuz, Diyânet (Eski-Yeni), Yüksel, Yazır, Demiryenet, Çantay, Hayrat Neşriyat, Baltacıoğlu, İzmirli, Yakıt, Kısa, Fırat ve Bilmen meallerinde sadece “Andolsun/ Kasem ederim” ifâdeleriyle, pekiştirme vurgusu belli edilmeden tercüme yapılmıştır.⁶⁹³

⁶⁸⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=38&ayet=2> (Erişim 21.11.2024).

⁶⁹⁰ el-Haşr 59/13.

⁶⁹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=59&ayet=13> (Erişim 26.11.2024).

⁶⁹² et-Tekvîr 81/29.

⁶⁹³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=81&ayet=15> (Erişim 28.11.2024).

59. Bahsedildiği gibi ‘لَوْلَا’ edatının bir görevi de ‘tahdid’ olup, bu edat “Bir şeyi şiddetle ve sert bir şekilde istemek.” anlamındadır ve cümleye soru eki şeklinde ‘-mez mi?’ manası katar. Bu doğrultuda tahdid manası içeren “وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ : طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ Mü’minlerin topyekün savaşa çıkmaları uygun olmaz. Her kabileden bir grubun dini iyi öğrenmek ve kavimleri kendilerine döndüklerinde onları uyarmak üzere geride kalmaları gerekmez mi?”⁶⁹⁴ âyetinin mealleri incelenecek olursa; elli mealden Varol, Bayraklı, Diyânet (Eski- Yeni), Hayrat Neşriyat, Kısa, Özdemir, Fırat, Ateş meallerinde tahdid manasının “gerekmez mi? /keşke sefere katılmasa ya!/ geri kalsa ya! / neden seferber olmuyorlar ki!” gibi ifâdelerle yansıtıldığı görülmektedir. Elmalılı: “fakat her fırkadan bir taaife toplansa da dindelik tahsil etseler...” ifâdesiyle temennî manası vermiş, Yorulmaz: “İnananların hepsinin birden (Allah’ın elçisinden Allah’ın dinini öğrenmek için Medine’ye) gitmelerine gerek yoktur. (Müslüman olmuş kavimlerin) Her kavimden birkaç kişinin, Allah’ın dininde iyi ve doğru anlayış sahibi olmaları için (Allah’ın elçisinden eğitim almaya Medine’ye) gitmeleri ve kavimlerine döndüklerinde öğrendikleri ile kavimlerinin inananlarını uyarmaları yeterli değil midir?” şeklinde farklı tercümeler yaptıkları görülür. Bununla beraber, ‘نَفَرَ عَنْ’ fiili ‘kaçınmak, geri durmak’ anlamlarına geldiği halde, bazı meallerde ‘sefere çıkmak’ olarak tercümeye yansıtılmıştır. Sağlam: “...neden (Medine’ye, Peygamber’in yanına) akın etmediler?”; Süleymâniye Vakfı: “Her kesimden bir takımı dini kavramak ve geri döndüklerinde toplumlarını uyarmak için savaşa çıksa iyi olmaz mı?”; Piriş: “...savaşa gitmeleri gerekmez mi?” şeklinde manayı doğru yansıtmamaktadır. Geriye kalan tüm meallerde, gereklilik kipi “-meli,-malı” ekleri, ‘yerinde olur/ daha doğru olur’ kelimeleriyle ve “geride kalsınlar” gibi emir kipiyle tercümeler yapıldığı görülmektedir.⁶⁹⁵

60. Red ve tenbih harfi olan ‘كَلَّا’ nın yan anlamlarından biri de, kendisinden sonra bir yemin geliyorsa ‘evet’ tir.⁶⁹⁶ “وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ كَلَّا وَالْقَمَرُ” : Bu anlattıklarımız, insana sadece bir öğüttür. Evet, aya yemin olsun ki...”⁶⁹⁷ âyetinde, sadece Esed ve İslâmoğlu meallerinde ‘evet’ kelimesi ile tercüme yapılmış, ancak kalan tüm meallerde “Hayır/ Asla/ Gözünüzü açın/ Fakat ne gezer” gibi temel anlamlar yansıtılmıştır.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ et-Tevbe 9/122.

⁶⁹⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=9&ayet=122> (Erişim: 30.11.2024).

⁶⁹⁶ Kılıçarslan - Harputlu, Mucemu 'l-Edevâti 'n-Nahviyye,176.

⁶⁹⁷ el-Müddessir 74/31.

⁶⁹⁸ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=74&ayet=32> (Erişim: 01.12.2024).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir dilin yapısını kavramak ve onu mâhirce kullanmak için hem o dilin gramerini hem de kelimelerini iyi bilmek gerekir. Edatlar, Arapçadaki ifâdesiyle harfler, cümlelerin anlamını tamamlayan ya da belirleyen cümlelerin öğelerini veya arka arkaya gelen cümlecikleri birbirine bağlayan, merâmın muhataba doğru şekilde ulaştırılmasını sağlayan lugavî unsurlardır. Arapça sondan eklemeli bir dil olduğundan, başa getirilen yüklemnin ardından kelimeler edatlarla bağlanarak birbiri peşisıra gelir ve cümleler ihtiyaca göre uzatılabilir. Arapçada görülen bu hususiyet, onun etkili ve pratik bir hitabet dili olmasını sağlamıştır. Beyanın ahenk ve uyumunu sağlayan edatlar, masanın ayaklarından biri mesabesinde. Dolayısıyla, bu dili öğrenirken edatlara yönelik çalışmaların ihmâl edilmesi, işitsel ya da görsel olarak karşılaşılan metinleri anlamada acziyet meydana getirebileceği gibi, her türlü konuşma, yazma ve tercüme faaliyetinde de yetersizliğe sebep olur. Edatların bir metni anlama ve anlamlandırmadaki rollerinin etkinliğine dikkatleri celbetmek ve bu konuda görülen bilgi eksikliklerine çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkiye’de yapılan formal ve informal dil eğitim müfredatlarında edatlara yönelik özel bir öğretim planlaması yoktur. Gerek imam-hatip, ilahiyat ve İslâmî ilimler gibi formal eğitim yapan kurumlarda gerekse de klasik eğitimle Arapça öğreten medrese tipi eğitim kurumlarında edatlara yönelik herhangi bir eğitim yapılmamaktadır. Bu eksikliğe bağlı olarak Kur’ân meallerinde eksik ve hatalı tercüme müshahede edilmektedir.

2. Ayette kullanıldığı bağlama göre çoğu kez yan anlamıyla tercüme edilmesi gereken edatların, temel manalarıyla kaşındığı ya da mana inceliklerinin meallere yansıtılamadığı görülmektedir. Bağlamı kurtarsa da asıl metinde olmayan ifadelerin meallere parantez dahi kullanılmadan eklendikleri tespit edilmiştir.

3. Meâllerin bir kısmında, orijinal cümle içinde yer alan edatların hiç karşılanmadığı, ya da orijinal kelimelerden uzaklaşıldığı ve tefsîrî tercüme türünün tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Edatların türleri, görevleri ve manalarıyla ilgili bilgi zafiyetinin, kimi zaman mantıksız çevirilerle meallere yansıdığı görülmektedir.

Dolayısıyla, Arapça bilmeyen ve meal yardımıyla Kur’ân’ı anlamak isteyen okuyucu, meallerin orijinal metni yansıtamaması nedeniyle âyetlerin aslından uzaklaşabilir. Arapça bir metnin, doğru anlaşılması ve meallerde ya da diğer tercümelerde aynı hatalara düşülmemesi için, tatbîki elzem olan çözüm yollarından bazıları ise şunlardır:

1. Mütercimler, tercüme yapmadan önce arka planda detaylı araştırmalar yapmaya özen göstermeli, daha önceden yazılmış meal ve tefsirlerden, özellikle de lugavî tefsirlerden ve garibu'l-Kur'ân türü eserlerden istifade etmelidir.

2. Kur'ân meali yazmak gibi ciddi bir işe yeltenen biri, bu işe girişmeden önce birkaç nahiv edatları sözlüğünü karşılaştırmalı olarak okumalıdır. Bu noktada, alanda araştırmacılara kaynaklık edecek, edatlarla ilgili özgün, kapsamlı ve nitelikli eserler istihsal edilmelidir.

3. Gerek örgün gerek yaygın yolla Arapça eğitim veren kurumlarda, fonksiyonel kelimeler ve tercüme teknikleri ile ilgili nitelikli dersler müfredatta yer almalı, bu dersler, husûsî ders saatlerine tahsis edilerek, dil eğitiminin birer parçası haline getirilmelidir.

4. Bir önceki maddede işaret edilen eksikliğin giderilmesi için alanın uzmanlarınca, edatlara yönelik tüm literatür taranarak alfabetik sözlükler hazırlanmalı, sahadaki materyal eksikliği giderilmelidir.

Bu çalışmanın, mevzûnun önemine dikkat çekme noktasında alanda bir boşluğu doldurması ve tercümelerle ilgili farklı konu ve sorunları ele alan yeni araştırmalara kapı açması umulmaktadır.

KAYNAKLAR LİSTESİ

- Abdûlbâkî, M. Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: 1950.
- Ağaç, Şule. “Kelâm Kavramı Açısından Müsned ve Müsned İleyhin Halleri”. *Kilitbahir* 23 (Eylül / 2023), 25-50.
- Akbaş, Yaşar Fatih. “İstifhâm Edatlarının Soru Anlamı Dışında Kullanılması, Bakara Sûresi Örneği”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10-19(Ocak 2023), 300-312.
- Akbaş, Yaşar Fatih. “İstifhâm Edatlarının Soru Anlamı Dışında Kullanılması “Bakara Sûresi Örneği”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10-19 (Ocak 2023), 300-312.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Akerson, Fatma. *Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual Yay., 2007.
- Akkâvî, İn'âm Fevvâl. *el-Mu'ceü'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğa el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim ve Türk Anlambilimi*. Ankara: DTCTF Yay, 1971.
- Arpaçukuru, Osman. “Kur'ân'ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi, Tercüme mi?”, *Dergiabant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Güz 2020), 697-700.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1974.
- Besyûnî, Semîr. *Mu'cemu'l-Edevâtî'n-Nahviyye*. el-Mansûra: Mektebetü'l-Îmân. 1424/2003.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2022.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafur. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ceviz, Nurettin - Yamaç, Nura, *Anlamsal Fonksiyonlarına Göre Arapçada Edatlar ve Bağlaçlar*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2022.
- Ceviz. Nurettin vd. *Arapça Grameri Referans Kitabı*. Ankara: Akdem Yayınları, 2023.
- Curcânî, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali El-Hüseynî. *Mu'cemu t-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddık Minşavî. Kahire: Dâru'l Fadîle, tsz.
- Cürçânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1405/1985.
- Çöğenli, Sadi. *Kur'ân ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: Bakanlar Medya, 2009
- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

- De'as, Ahmed Abîd. *Îrâbu'l-Kur'ân'il Kerîm*. thk. Ahmed Muhammed Hamîdân, İsmail Muhammed el-Kâsım. Dimeşk: Dâru'l Munîr ve Dâru'l Farâbî, 1425/2004.
- Doğan, Candemir. *Kur'ân-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2014.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı İktisadî İşletmesi, 2014.
- Duralı, Teoman. *Biyoloji Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Durmuş, İsmail, "İstisnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23/388-390.
- Emîn, Ali el-Cârim – Mustafa. *en-Nahvu'l-vâdih fî kavâ'idî'l-luğati'l-'Arabiyye*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısıriyye es-Suudiyye, ts.
- Ensari, Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm. *Evdahül-Mesalik ila Elfiyyeti İbn Malik*. thk: Yusuf Şeyh Muhammed Bekâî. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1431/2010.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım, 2009.
- er-Radî, Necmü'l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî. *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*. thk. Yusuf Hasan Ömer. Bingazi: Menşûrâtu Câmiati Kâryûnus, 1996.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak. *el-Îzâh fî 'İleli'n-Nahv*. thk. Mâzin el-Mubarek. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *el-Hurûf*. Thk. Ramazan Abdu'ttevvâb. Kahire: Matbaatu Câmi'ati 'Ayni'Şems, 1389/1969.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî. Kahire: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, tsz.
- Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. thk. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî. Mısır: Dâru'l-Mısıriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, tsz.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1426.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, PhD Thesis, 2015.
- Halebî, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî. *Şerhu'l Mufasssal*. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l ilmiyye, 1422/2001.
- Hârizmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf. *Mefâtîhu'l-'ulûm*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1409/1989.

Hasan Abbas, *en-Nahvu'l Vâfi*. Kâhire: Dâru'l Meârif, 1398/1978.

Hassân, Temmâm. *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Mağrib: Dâru's-Sekâfe, ed-Dâru'l-Beydâ, 1994.

http://ekitap.yek.gov.tr/urun/kessaf-tefsiri--takim-6-cilt-_685.aspx?CatId=270. Erişim 02.10.2024.

<https://osmanarpacukuru.wordpress.com/2013/07/12/sarf-nahiv-ve-belagat-bakimindan-%D8%A3hemze-ve-%D9%87%D9%8E%D9%84%D9%92hel-soru-edatları/>. Erişim 22.09.2024.

<https://turk101.cankaya.edu.tr/uploads/files/Dil.pdf>. Erişim 05 Eylül 2024.

<https://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/06.php>. Erişim 05 Eylül 2024.

<https://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=2&tTafsirNo=15&tSoraNo=2&tAyahNo=34&tDisplay=yes&UserProfile=0&LanguageId=1> Erişim 06.11.2024.

<https://www.kuranmeali.com>. Erişim 09.08.2024.

Işık, Şemsettin. “Kur’ân’da ‘en’ Edatının Farklı Biçimlerde Kullanılması ve Mânâya Katkısı”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/1 (Bahar 2024), 227-248.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf. *Muğni'l-Lebîb 'an Kütubi'l-E'arîb*. thk. Abdullatîf Muhammed el-Hatîb. Kuveyt: es-Silsiletu't Turâsiyye, 1421/2000.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2010.

İbn Manzûr, Cemâluddîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1414/1993.

İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Nahvi. *el-Uşûl fi'n-Nahv*. thk. Abdülhüseyin el-Fetlî. Beyrut: Müessetü'r-risale, 1431/2009.

İbn. Fâris, Ebu'l-Ĥuseyn Ahmed b. Zekerîyyâ. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Muhammed Abdüsselam Harun. Beyrût: Dâru'l fikr, tsz.

İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh el-Ensârî el-Mısırî. *Şerhu Katri'n-Nedâ*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.

İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râgîb. *el-Müfredât fi ġarîbi'l-Kur'ân*. Nşr. M. Seyyid Kîlânî. Kahire: Dâru'l Kalem, Dâruş'Şamiye, 1412/1991.

İşler, Emrullah – Yıldız, Musa. *Arapça Çeviri Kılavuzu*. İstanbul: Elif Yayınları, 2013.

Kayagil, Süleyman Mahmut. “Tebâreke Kelimesinin Semantik Analizi”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 15/1 (Haziran / 2020), 257 - 269.

Kayapınar, Mustafa. “Belağatta Temenni Üslubu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011),168.

- Kâzım Ürün, Ahmet. *Örneklerle Arapça Dilinde Bağlaçlar ve Terkipler*. Konya: Esra Yayınları, 1998.
- Kılıç, Mustafa. “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*. 35 (2021), 21-54.
- Kılıçarslan, Mehmet - Harputlu, Ahmet Kays. *Mucemu’l-Edevâti’n-Nahviyye li-teshîli Fehmi Âyâtî’l-Kur’âniyye*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2021.
- Kılıçarslan, Mehmet “Umûm İfade Eden Nekiraların Meallere Yansıtılamaması Sorunu”. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı. tsz.
- Kılıçarslan, Mehmet. “Kur’ân-ı Kerîm’deki Temennî İfâdeleri”. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/ 2 (Haziran 2016), 13-44.
- Kılıçarslan, Mehmet. *Müşkilü’l Kur’ân Lafız ve İ’rab Kaynaklı İşkâl*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Kıran, Zeynel. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2001.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. “İstifhâm Edatları”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2017), 649-663.
- Koçak, Yaşar. “Nahivde Hemze”. *Şarkiyat Mecmuası*. 16 (Kasım 2011), 83-103.
- Korkmaz, Zeynep *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Kömürcü, Ahmet. “Arapçada Açık Müenneslik Tâ’sı” Ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Kullanımları”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 (Spring 2015), 651-668.
- Levent Yener, Mustafa. “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine/On The Problem of Part of Speech in Turkish Language”. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* 2/3 (01 Ocak 2007), 606-623.
- Murâdî, Hasan b. Kâsım. *el-Cene’d-Dânî fî Hurûfî’l-Meânî*. thk. Muhammed Nedim Fâzıl, Fahrüddîn Kabâve. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1992.
- Nehhâs, Ebû Ca’fer. *İ’râbu’l-Kur’ân*. thk. Abdulmunim Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1421.
- Nemîrî, Huseyn Muhammed Musa. *el-Vecîz fî Edevâtin-Nahviyyeti*. Riyad: Dârü’l Mirac, 1998.
- Orozobekov, Kanatbek. “Arapçada İ’tirâziyye Cümlesi”. *İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2017), 172-193.
- Özalp, Mehmet Sıddık. *Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Özli, Muzaffer. “Kur’an’da Fiilî Taaccüp”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 151-163.

- Rummanî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa. *Me'âni'l-Hurûf*. thk. İrfan b. Selîm el-'Eşâ Hassûne. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye: 1426/2005.
- Sabunî, Muhammed Ali. *Saffetüt-Tefâsir*. İstanbul: Sıraç Yayınevi, 2021.
- Sâfî, Mahmûd b. 'Abdirrahîm. *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1418/1997.
- Sağır, Mahmûd Ahmed. *el-Edevâtu'n-Nahviyye fî Kutubi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2001.
- Samarrâî, Fâdıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. Amman: Dâru'l-Fikr, 1420/2000.
- Serhan, Huseyn. *Kâmûsu'l Edevâtun-Nahviyyeti*. Mansura: el-Mektebetü'l-İman, 2007.
- Sîbeveyh, Amr b. Osman el-Hârisî. *el-Kitâb*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Kelime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/212-214. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî. *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyyetü, 1431/2010.
- Şen, Betül C. "Kur'ân-ı Kerim'de Lafız Mana İlişkisi Bağlamında Teracci Uslubu Bakara Suresi Örneği". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/12 (Aralık 2022), 134-147.
- Talu, Mehmet. *Sarf ve Nahve Giriş*. İstanbul: Tereke Yayınevi, 2020.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Muhtasarü'l-me'ânî*. thk. Abdulhamit Hindâvî. Beyrut: Mektebetu'l 'Asriyye, 1440/2018.
- Türker, Sadık. "Mantıkta Kullanılan Lafızlar". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 2: 93-178 (Ekim 2002), 93-178.
- Uzun. Tacettin vd. *Anlatımlı Arapça*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Yalar, Mehmet. *Arap Dilinde Harf (Kısımları-Amelleri-Anlamları)*. Bursa: Furkan Ofset, 1998.
- Yıldız, Sinan. *et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Belâğat İlmi Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Yılmaz, Ali. "Arapçada İsim Fiiller", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2001), 329-392.
- Zeccâc, İbrahim b. Es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbuhû*. thk. Abdulcelil Abduh. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1408/1987.

Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak. *Hurûfu'l-Me'ânî*. thk. Ali Tevfik el-Hamed. İrbid: Dâru'l-Emel 1403/1983.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufaşşal fî San'ati'l-İ'râb*. thk. Ali Ebû Mülhim. Beyrut: Mektebetu'l-hilâl, 1413/1993.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1998 yılında girdiği Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden 2002 yılında mezun oldu.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Küçükali, Betül. “Arap Dilindeki “جهد” ve “سعي” Kavramlarının Semantik Tahlili ve Kur’ân’daki Kullanımları”. 3. Uluslararası Gaziantep Bilimsel Araştırmalar Kongresi. ed. Prof. Dr. Dilek Öztaş vd. 1/395-406. Gaziantep: İksad Publishing House, 2025.

